

عرفان

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی

سال نود و هفتم دور دوم ماه سنبله، شماره مسلسل ۵۹۲، سال ۱۳۹۷ هجری شمسی

- روش یادگیری مشارکتی و...
- احوال الشخصیه طلاق
- متلونه خنګه منځ ته راغلي...

عرفان

د پوهنې وزارت

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی

سنبله ۱۳۹۷ هجری شمسی

د پوهنې وزارت
د ارتباطاتو او عامه پوهاوي ریاست
کابل - افغانستان

Erfan

Research, Cultural & Social Magazine

September 2018

نظم او د سپلین په ټولنه کې د زده کړې بنسټ او اساس دی

آموزش دختران از اولویت و برنامه های مهم وزارت معارف است

Directorate of Publication & Information
Ministry of Education
Islamic Republic of Afghanistan

E-mail: magazineerfan@gmail.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مسوول مدير

محمد ابراهيم ستانکزی
مهتمم: صادق سپين غر

مسلكي غړي

عبد الواسع سعادت
عبد الناصر فقيري

انځور

محمد ادريس نوري

کمپوز چارې

احمد شعیب ورسجی

ډیزاین

بريالی رحمانزی

د دفتر شميره

۰۷۲۹۸۱۹۰۳۵

کتنپلاوي

پوهنيار محمد کبير حقمل
معراج زماني

استاد گل رحمان رحمان

سر محقق محمد آصف گلزاد
د سرمؤلف مرستيال عنايت الله عادل
محمد اکرم وفادار
عبد الصبور غفراني
محمد نسيم عياد

د دې گڼې مطلبونه لیکوال مخ

- ۱..... سرمقاله...
- ۳..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه
- ۱۲..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه
- ۲۲..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه
- ۳۰..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه
- ۴۰..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه
- ۵۲..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه
- ۶۲..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه
- ۷۱..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه
- ۷۹..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه
- ۸۸..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه
- ۹۲..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه
- ۹۹..... د ماشوم حقونه او پيژندنه د ماشوم حقونه او پيژندنه

د عرفان مجله د مطالبو په اړه پټ کي خپلواکه ده، راغلي ليکنې له عرفان سره پاتې کېږي.
د عرفان مجله د ليکوال د ليکنې ننگه نه کوي، هر ليکوال ته ښايي،
چې د خپلې ليکنې ننگه په خپله وکړي

د پوهنې وزارت

خپرنيزه، ادبي، ښوونيزه، روزنيزه او ټولنيزه مجله

ورې ۱۳۹۷ هجري لمريز کال

سوله او ملي پخلاينه د ټولنيزو ناخوالو د حل يوازينۍ لار ده

د سولې د نړيوالې ورځې له امله

د نړۍ تاريخ پدې شاهد دی، چې جنگ، جگړې، دښمنۍ او ترېگنې هيڅکله انسانانو ته ښې پايلې په زيرې نه دي راوړې او کومه ځانگړې پايله نده ترې تر لاسه شوې. جگړه د ورانې، اقتصادي زيان، فقر، بې وزلي، احتياج او ډول ډول فزيکي او رواني ناروغيو عامل ګرځي.

زموږ ګمران هيواد افغانستان کې د پرديو د لاس وهنو له امله دا څلوېښت کاله کيږي چې ناروا، نا مشروع او نيابتي جگړه روانه ده او زموږ هيواد يې په ډول ډول ټولنيزو، اقتصادي، سياسي، فرهنگي تعليمي، تربيتي او رواني ناروغيو او ستونزو اخته کړی چې لا هم د سولې څرک نه تر سترگو کيږي. افغانستان چې لا له پخوا د سيمې هيوادونو او نړيوال استثمار او استکبار له خوا د تمدن له کاروان څخه لرې ساتل شوی و و د شلمې پېړۍ په وروستيو کې يو ځل بيا د تېر په شان د افغانستان د تاريخي دښمنانو او فرصت طلبو هيوادونو لکه د وخت شوروي اتحاد او د سيمې نورو هيوادونو تر سياسي، فرهنگي او پوځي يرغل لاندې راغی، چې د خدای (ج) په فضل او نصرت تر اوسه يې يو هم خپلو هيلو ته نه دی رسيدلی او له یاس او نا اميدۍ سره مخ دي؛ په دغسې شرايطو کې چې زموږ د خاورې د اراضي تماميت او ملي حاکميت د دښمنانو هيلې نا مراده پاتې دي، افغانانو ته په

کار ده چې په خپلو منځو کې سوله وکړي او له دې زیات د هیواد دښمنانو ته د مداخلې اسباب په لاس ور نه کړي چې افغان په افغان ووژني او په خپله د خیر په غونډۍ ناست وي او سیل وکړي، انگریزانو به ویل چې تفرقه واچوئ او حکومت وکړئ، نو له تاریخ څخه په عبرت اخیستنه زموږ درانه هیوادوال باید که په هره ډله حزب او تنظیم پورې اړه لري د خپل هیواد، کور او کلي د لوړو گټو د خوندي کولو لپاره په یوه دسترخوان راټول او د قرآني هدیاتو سره سم په خپل منځ کې سوله وکړي که موږ سره یو شو هیڅوک به د دې توان پیدا نکړي چې زموږ د هیواد آزادي، خپلواکي او ملي حاکمیت وننگوي. د افغانستان د اسلامي جمهوریت د جمهور رئیس جلالتمآپ داکتر محمد اشرف غني د سولې وړاندیزونه چې د کوچني اختر او لوی اختر او دغه شان له هغه دمخه یې کړي و د ټولو هیوادوالو په گټه او د ټولو د تأیید وړ دي د سولې وړاندیزونه د افغانستان د اسلامي حکومت کمزوری نه بلکې د سولې، ملي پخلاینې، د هیواد آبادي، سمسورتیا ته د رسیدلو او قتل او قاتل ته د پای ټکي کېښودلو، د دښمنیو د ختمولو او د پردیو او مغرضو لاسونو د لنډولو په برخه کې د جمهور رئیس د صداقت، رښتینولي، ژمنتیا، جرأت او زړورتیا څرگنده نښه ده. په افغانانو کې یوه مقوله ده چې وایي: «وینې په وینو نه مینځل کیږي» نو د وینو د مینځلو لپاره اوبه په کار دي او د جگړو د منځه وړلو او هغو ته د پای ټکي کېښودلو لپاره سولې ته اړتیا ده. د اسلام سپېڅلی دین چې په عدل او انصاف ولاړ دی، تل مسلمانان سولې او امن ته رابولي او په حمیده اخلاقو ټینګار کوي، قرآن کریم فرمایي: ژباړه: «تاسې تیری مه کوئ، بشکه چې الله^(ج) تیری کوونکي نه خوښوي» البقره ۱۹ دغه شان د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد مصطفی^(ص) سولې او پخلاینې ته په اشارې فرمایي: «کامل مسلمان هغه دی چې نور یې د ژبې او لاس له ضرر څخه خوندي وي»؛ نو ټولو مسلمانانو په تیره هیواد کې د روانو جنگ جگړو ټولو خواوو ته په کار دي چې د لایزال ذات او زموږ د گران پیغمبر له لارښوونو او ارشاداتو سره سم په هیواد کې د سولې او ملي پخلاینې لپاره کار وکړي او د پردیو خولو ته ونه گوري. په هیواد کې د تل پاتې سولې په لوړ کړنډي گامونه اوچت کړئ؛ نو راځئ چې د قرآني احکامو او خپلو مشرانو لارښوونو ته په کتو په خپل هیواد کې د سولې، ملي پخلاینې لپاره د زړه له کومې کار وکړو او دا په ډاگه کړو چې افغانان د هر تیری کونکي په وړاندې یوموتی سره ولاړدي او که چیرې د سولې غږ پورته شي بیا نودغه اسلامی غږ ته هم لیک وائي او هم د دې توان لري چې د خپل هیواد د روښانه سباوون لپاره په پوره شکیبایي، متانت، پوهې او علم په خپل هیواد کې سوله تأمین او خپله آزادي او خپلواکي خوندي کړي.

روش یادگیری مشارکتی و تاثیر آن در پیشرفت تحصیلی شاگردان

مقدمه

بدون تردید، یکی از اهداف و وظایف آموزش و پرورش، آماده کردن شاگردان برای پذیرفتن و درک تحولات علمی دنیای آینده است. با وجود این، مهم ترین هدف آن، شکوفاکردن کامل شخصیت شاگردان و پرورش ارزش های متعالی است (کدیور، ۱۳۹۰، ص: ۶۵). برآوردن این نیاز که چندان آسان نیست، مستلزم گسترش تعلیم و تربیه و به کارگیری شیوه هایی است که بر یافته های علمی، عقلی و اصولی مبتنی باشد تا افراد متخصص مورد نیاز جامعه را تربیت کند. آینده هر جامعه به کیفیت و کارآیی تعلیم و تربیه آن جامعه بستگی دارد و بازدهی نظام آموزش و پرورش هر کشور به شناخت عوامل مؤثر در کیفیت تدریس و استفاده از شیوه های نوین تدریس وابسته است (فروغی و گل محمدی، ۱۳۷۹). در مورد شیوه های تدریس، صاحب نظران تعلیم و تربیت تعریف های متعددی کرده اند که در اینجا از یک تعریف آن یادآوری می گردد.

روش تدریس: روش تدریس، مجموعه تدابیر منظمی است که معلم برای هدایت فعالیتها به منظور دستیابی به اهداف آموزشی با توجه به شرایط و امکانات اتخاذ می کند. انتخاب صحیح روش تدریس از عناصر مهم تحقق اهداف آموزشی به شمار می رود. معلمان و مجریان برنامه های درسی، در طول تاریخ از روش های مختلفی استفاده کرده اند که این روشها با توجه به امکانات موجود و ظهور اندیشه های جدید همواره در حال تغییر و تحول بوده اند. شناخت تاریخ و نوع تحول روشهای آموزشی، افق دید معلم را گسترش می دهد و سبب فراخ اندیشی و تصمیم گیری آگاهانه او در انتخاب روشهای نوین می شود.

یکی از روشهایی که با توجه به مطالعات و بررسیهای انجام شده، اثربخشی خود را در تکامل همهجانبه شاگردان نشان داده، روش یادگیری مشارکتی است (نصرآبادی و نوروزی، ۱۳۸۳). یادگیری مشارکتی یکی از رویکردهای نوین یاددهی - یادگیری است که در برخی نظامهای آموزشی دنیا بهعنوان جایگزینی برای پایان دادن به حاکمیت روشهای سنتی شناخته شده است. در این روش، شاگردان بهصورت گروهی در انجام وظایف مشترک کار می کنند و از این راه، کار خود را اثربخش می کنند. گروهها معمولاً ۲ یا ۵ نفره هستند و از رفتارهای اجتماعی و مشارکتی برای اجرای وظایف مشترک یا فعالیتهای یادگیری استفاده می کنند و سبب پیشرفت تحصیلی بالا می گردد. در این روش شاگردان به طور مثبت به هم وابسته اند و علاوه بر جنبه اجتماعی بهطور انفرادی مسئول یا پاسخگوی کار خود هستند (نصرآبادی و نوروزی، ۱۳۸۳). شاگردانی که در صفوف با چنان سازمانی در گروههای دوفره یا گروههای با اعضای بیشتر کار می کنند، نسبت به شاگردانی با روش بررسی فردی و معمول از چیرگی بیشتری بر مطالب درسی و پیشرفت تحصیلی خوبی برخوردارند. همچنین، مسئولیت مشترک و تعامل، احساسات مثبتتری نسبت به تکالیف و افراد دیگر ایجاد می کند، روابط بهتر بین گروهی بهوجود می آورد، و به تصویر بهتری از خویشتن برای شاگردان با پیشرفت تحصیلی ضعیف منجر می شود (جوسو همکاران، ۲۰۰۴، ترجمه بهرنگی، ۲۷۶).

امروزه محققان در اقصی نقاط جهان در حال بررسی و مطالعه کاربردهای عملی اصول یادگیری مشارکتی هستند و بسیاری از روشهای یادگیری مشارکتی در یک یا چند مطالعه مقایسه تجربی ارزیابی شده اند. موفق ترین روشها که از مطالعات ارزیابی سربلند بیرون آمده اند، عبارتند از: یادگیری مشارکتی شاگردان (گروههای پیشرفت تحصیلی، گروه های بازی- مسابقه، گروههای مبتنی بر استقلال فردی و فعالیت های تکمیلی (اسلاوین، ۱۹۹۱).

رابت اسلاوین در سال ۱۹۹۱ با جمع‌بندی ٲیرامون تأثیر شیوه‌های مختلف یادگیری مشارکتی بر روابط میان فردی یا بین‌گروهی شاگردان، گزارش نمود که اکثر تحقیقات انجام شده در این زمینه گویای تأثیر مثبت روش‌های مختلف یادگیری مشارکتی بر روابط میان گروهی داشته‌اند.

یادگیری مشارکتی نه تنها در زمینه بهبود مهارت‌های اجتماعی بسیار موفق است؛ بلکه تأثیر بسیار مهم‌تری که دارد، این است که شاگردان را برای زندگی در یک دنیای واقعی آماده می‌کند. از نظر آنها حتی در دنیای کاملاً رقابتی امروز نمی‌توان چیزی شبیه عدم مشارکت و همکاری را تصور کرد. وایگان‌جودر همان سال در مطالعه‌ای، تأثیر یادگیری مشارکتی بر پیشرفت تحصیلی و به‌کارگیری مهارت‌های اجتماعی را بررسی کرد و نتایج پژوهش، گویای تأثیرات مثبت یادگیری مشارکتی در افزایش پیشرفت تحصیلی و کسب مهارت‌های اجتماعی بوده است و سبب اعتماد به نفس و توانایی‌های ذهنی شاگردان را افزایش می‌دهد.

یادگیری مشارکتی یا جمعی، مدت هاست که مورد توجه برنامه ریزان آموزشی و اساتید و معلمان قرار گرفته است. هدف از طرح این موضوع هم تشویق و ترغیب شاگردان و فراگیران خجالتی و یا کسانی که مهارت‌های ارتباطی قوی ندارند به کار گروهی و خرد جمعی می‌باشد.

رویکردهای مختلف روش یادگیری مشارکتی

یادگیری مشارکتی در طول دهه‌های گذشته رویکردهای مختلفی داشته است که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از تقسیم‌بندی شاگردان به گروه‌های پیشرفت تحصیلی، گروه‌های بازی-مسابقه، گروه مبتنی بر استقلال فردی و رویکرد فعالیت‌های تکمیلی. هر کدام از روش‌های مذکور از نظر ساختار و نوع وظیفه‌ای که شاگردان انجام می‌دهند، تفاوت دارند.

۱- **تقسیم شاگردان به گروه‌های پیشرفت تحصیلی:** در این روش شاگردان به گروه‌های چهار یا پنج نفری تقسیم می‌شوند، به طوری که هر گروه شامل شاگردانی قوی، متوسط و ضعیف است. معلمان هر هفته موضوع جدیدی را به شاگردان ارائه می‌دهند بعد اعضای گروه به مطالعه و تمرین وظیفه جدید می‌پردازند، و پس از آن به صورت دو نفری به کامل کردن تمرینات پرداخته، یکدیگر را ارزیابی می‌کنند، مشکلات را به بحث می‌گذارند و به تمرین و ممارست دوباره می‌پردازند؛ در پایان معلم فعالیت تک تک شاگردان را ارزیابی می‌کند. نحوه نمره دادن در این روش مسئله‌ای مهمی تلقی می‌گردد، زیرا موفقیت شاگردان بستگی به نمره کل گروه دارد. برای جلوگیری از افت امتیاز گروه‌ها معلم باید شاگردان ضعیف را به طور مساوی در بین تمام گروه‌ها

توزیع کاند تا همکاری لازم با آنها صورت گیرد. اینجا است که شاگردان ضعیف نیز می توانند سهم قابل توجهی در ارتقای گروه داشته باشند.

۲- گروههای بازی- مسابقه: این رویکرد از چند جهت به گروههای پیشرفت تحصیلی شباهت دارد. این شباهتها عبارت اند از: معرفی موضوع مورد یادگیری از طرف معلم، تمرین و مطالعه گروهی، ارزیابی فردی، شناخت گروهی و فرصتهای یکسان برای دستیابی به موفقیت. اما تفاوت این رویکرد با رویکرد قبلی در آزمونهایی است که همچون مسابقه بین اعضای گروه های مختلف به اجرای در می آید. اعضای گروه با مطالعه و تمرین، خود را برای انجام مسابقه آماده می کنند. معلم اعضای هر گروه و نیز رقبای آنان را که از نظر استعداد در یک حد هستند، تعیین می کند و هر هفته معلم ترکیب گروه ها را به خاطر شاگردانی که توانایی های پایین تری دارند تغییر می دهد. آنان هر هفته با هم به مسابقه می پردازند. میانگین نمرات هفتگی آنها امتیاز کل گروه را معین می کند.

۳- گروه مبتنی بر استقلال فردی: این رویکرد در مقایسه با سایر رویکردها، بیشتر مبتنی بر فردی کردن فعالیتهاست. این روش برای اجرای آموزش برنامه ای و گام به گام ریاضیات طراحی شده است. سازمان دهی گروهها در این روش همانند سایر گروه ها است، با این تفاوت که هر شاگرد بر اساس توانایی خود به صورت فردی از میان محتوای برنامه ای طرح شده وظیفه اش را تعیین می کند و به تمرین و مطالعه آن می پردازد. اعضای گروه در دسته دو نفری یا گروههای کوچک به صورت انفرادی روی محتوای برنامه ای شده گام به گام کار می کنند و در صورت لزوم به یکدیگر کمک می نمایند. در هر بخش از برنامه وقتی فعالیت پایان یافته تلقی می شود که حد اقل ۸۰ درصد نمره و موفقیت گروه کسب شده باشد. هنگامی که تمام فعالیتها پایان یافت، شاگردان باید برای کل فعالیتهای مربوط به خود ارزیابی شوند. نمره نهایی هر گروه شامل مجموع نمرات اعضا، یعنی میانگین نمرات نهایی و نتایج آزمونهایی است که افراد در طول هفته کسب کرده اند.

۴- فعالیتهای تکمیلی: این روش به صورت فعالیت تکمیلی یک و دو اجرا می شود. فعالیت تکمیلی دو، در واقع روش اصلاح شده فعالیت تکمیلی یک است. در این رویکرد همانند رویکرد های گروههای پیشرفت تحصیلی و گروه های بازی- مسابقه، شاگردان به صورت گروه های چهار یا پنج نفری به مطالعه می پردازند. همه اعضای گروهها باید موضوعی را که معلم به آنان داده است مطالعه کنند، اما انتظار می رود هر عضوی روی موضوعی که در آن مهارت لازم دارد به مطالعه بپردازد؛ برای مثال، ممکن است هر شاگرد مسئولیت قسمت ویژه ای از یک درس یا بخشی از فصل کتاب درسی را

بپذیرد. تفاوت معنا دار میان فعالیت‌های تکمیلی یک و دو این است که در فعالیت تکمیلی یک هر شاگرد فقط به مطالعه آن قسمتی از مواد آموزشی می پردازد که در آن مهارت دارد؛ به هیچ وجه مطالعه یا فعالیت عمومی وجود ندارد. وقتی محتوای تعیین شده مطالعه شد، افراد ماهر تمام گروه ها، آنهایی که بخشی از وظایف را انجام داده اند، با یکدیگر در خصوص آن بخش از وظایف به مباحثه می پردازند، سپس افراد ماهر هر گروه به گروه های خود بر می گردند، و به سایر اعضای گروه خود در آن زمینه تعیین شده آموزش می دهند. پس از اجرای تمام فعالیت‌های درون گروهی، شاگردان به صورت فردی مورد ارزیابی قرار می گیرند و میانگین نتایج ارزیابی اعضای هر گروه مقیاس پیشرفت گروه اعلام می گردد.

ساختار و ویژگی‌های خاص روش یادگیری مشارکتی

اصولاً برای بسیاری از متخصصان و مجریان آموزشی این سؤال مطرح است که چه تفاوت‌های اساسی بین روش یادگیری مشارکتی و سایر فعالیت‌های آموزشی مربوط به گروه های کوچک وجود دارد؟ تفکیک و تمایز روش یادگیری مشارکتی از سایر گروه های کوچک یادهی- یادگیری را می توان در عامل انگیزه جستجو کرد. انگیزه یادگیری در راهبردهای مشارکتی نسبت به سایر راهبردهای آموزشی بسیار بالا است. چنین انگیزه از سه ویژگی مهم اهداف گروهی، مسئولیت‌های فردی و فرصت‌های برابر برای یادگیری نشأت گرفته است.

۱- **اهداف گروهی:** اهداف گروهی معمولاً به صورت پاداش بر اساس موفقیت گروه در وظایف و کارکرد های تحصیلی تعریف می شود در این رویکرد کار گروه ها بر اساس ارتقای هر عضو در سطوح مختلف پیشرفت تحصیلی مورد شناسایی قرار می گیرد. شاگردان در موقعیت روش مشارکتی، همچون سایر موقعیت های آموزشی، برای تسلط بر محتوا و دستیابی به اهداف آموزشی سخت تلاش می کنند، اما این تلاش سخت، به منظور کسب امتیازات فردی صورت نمی گیرد بلکه هدف از آن کسب افتخار گروهی و ارتقای موقعیت گروه است، زیرا پیشرفت تحصیلی همه اعضای یک گروه آموزشی نیاز به ساختاری انگیزشی دارد تا همه اعضای گروه را برانگیزد و آنها را با علاقه و رغبت وادار به فعالیت سازد. به نظر می رسد که سایر گروه های کوچک آموزشی نه تنها ممکن است فاقد این ویژگی باشند بلکه در بسیاری از موقعیت ها تنها مسئولیت شاگردان با هوش و فعال را در هر گروه سنگین تر می کنند (لیتون: ۲۸۶).

پاداش های گروهی در روش یادگیری مشارکتی کارکردی حمایتی برای فراهم کردن انگیزه در فرایند یادگیری دارد. این ویژگی شاگردان را تشویق می کند که زمان خود را صرف مساعدت به هم گروهیهای خود نمایند. معمولاً، در موقعیت های متداول صنف، شاگردان قوی تمرینهای محوله را در طول چند دقیقه انجام می دهند و بقیه وقت خود را صرف بازیگوشی می کنند، ولی شاگردان ضعیف حتی ممکن است نتوانند تمرینهای خود را در زمان مقرر حل کنند و دائماً با عدم موفقیت یا شکست در صنف روبه رو می شوند. پاداشهای گروهی به شاگردان قوی این امکان را می دهد که به شاگردان ضعیف کمک کنند، زیرا عدم موفقیت آنان در امتیاز شان مؤثر خواهد بود. از طرف دیگر اهداف یادگیری مشارکتی سبب می شود که شاگردان کم توان انگیزه بیشتری برای فعالیتهای یادگیری داشته باشند، زیرا به پاس مساعدت شاگردان قوی، مایل نیستند که کم کاری آنان موجب کاهش امتیاز شاگردان قوی در گروه گردد. چنین موقعیتی ترکیبی از مساعدت و تلاش سخت زمینه ارتقای همه شاگردان گروه به ویژه شاگردان ضعیف را فراهم ساخته، در ضمن تسلط و مهارت شاگردان قوی بر محتوا آموزشی به دلیل مساعدت و همکاری با سایر اعضای گروه ارتقا خواهد یافت (وب، ۱۹۸۸).

۲- مسئولیت فردی: مسئولیت های فردی بستگی به میزان تلاش در فرایند آموزش و تسلط هر شاگرد بر محتوای آموزشی دارد. اعضای گروه به صورت مشارکتی تمرین و به یکدیگر کمک می کنند، اما به صورت مستقل و جدا از هم مورد ارزیابی قرار می گیرند. با این حال امتیاز فردی هر یک از اعضای گروه، اساس و پایه موفقیت گروه را مشخص می سازد. زیرا بر اساس میانگین چنین موفقیت های است که شناخت عمومی گروه قابل پیشبینی است.

مسئولیت های فردی، اعضای گروه را مطمئن خواهد ساخت که هر عضوی به طور جدی وظایف یادگیری اش را انتخاب و دنبال خواهد کرد، و عدم تسلط هیچ عضوی موجب شکست دیگران نخواهد شد. تأکید بر این مسئولیت سبب می شود که همه اعضای گروه وظایفشان را به نحوه مطلوب انجام دهند تا موجب کاهش نمره دیگران نشوند. شاگردان برای دستیابی به بالاترین سطح تسلط، همه انرژی خود را روی تمرین، تشریح و توضیح اندیشه های خود به یکدیگر، پرسش و پاسخ، نظارت بر انجام تمرینها و کسب درک و فهم مطالب متمرکز می کنند، زیرا همه آنها به خوبی میدانند که نمره گروه بر اساس میانگین نمرات انفرادی اعضا سنجش و محاسبه می شود.

برعکس، در سایر گروه های کوچک معمولاً معلم به صورت کلی به نتایج کارگروهی نمره می دهد؛ در نتیجه همه اعضای گروه همان نمره را در یافت می کنند. این گونه ارزیابی سبب می شود که یک یا دو عضو قوی گروه برای بیمه کردن نمره های بالای خود شخصاً فعالیت کنند، و شاگردان ضعیف گروه صرفاً تماشاگر صحنه می شوند. در حالی که نحوه ارزیابی در روش های یادگیری مشارکتی به گونه ای است که تلاش و شایستگی های فردی را ارتقا می بخشد، و همه شاگردان را به منظور تجربه ارتقای واقعی، به تلاش کافی وادار می سازد این جاست که بر پیشرفت تحصیلی فرد فرد از شاگردان تاثیر مثبت می گذارد (لیتون، ۲۸۶-۲۸۷).

۳- **فرصتهای برابر برای یادگیری:** فرصتهای برابر برای یادگیری و موفقیت، به وسیله نظام نمره گذاری بر مبنای عملکرد پیشین اعضای گروه تضمین می شود. در روش یادگیری مشارکتی گروه های ممتاز آنهایی هستند که پیشرفت اعضای شان نسبت به گذشته قابل توجه باشد، نه آنهایی که بالاترین میانگین نمرات را در آزمون کسب کرده باشند. اینجاست که این روش بر پیشرفت تحصیلی شاگردان تاثیر بسیار موثر را دارد. یا به عباره دیگر فرصتهای برابر مشخص می سازد که رشد و ارتقا نسبت به گذشته پایه و اساس شناخت گروه است، نه نمره مطلق پیشرفت تحصیلی. موفقیت در فرصتی به معنای ارتقای عملکرد گذشته فرد در یک زمینه آموزشی تعیین شده است؛ مثلاً اگر گروهی میانگین نمرات خود را از ۵۰ در صد در هفته گذشته به ۶۰ در صد در هفته جاری برساند همانند گروهی است که امتیاز خود را از ۸۵ در صد به ۹۵ در صد در هفته جاری ارتقا داده است. این دو گروه موفق اند، زیرا توانسته اند با مشارکت و مساعدت یکدیگر نمرات شان را در طول یک هفته ۱۰ در صد ارتقا بخشند. در اکثر موقعیت های رویکرد مشارکتی، موفقیت تنها محدود و منحصر به یک گروه نیست؛ ممکن است همه گروه ها موفقیت کسب کنند. آن گروهی که بالاترین در صد موفقیت را نسبت به گذشته کسب کند، گروه ممتاز است، زیرا موفقیت به معنای غنی سازی و ارتقای سطح مهارت شاگردان نسبت به پیش آزمون است، و این عمل سبب میشود که شاگردان برای ارتقای هر یک از اعضای گروه خود برانگیخته شوند، و مشارکت در عمل شکل فعالی به خود بگیرد.

به هر حال موفقیت گروهی می طلبد که اعضای گروه همه نیروی خود را برای رسیدن هر یک از اعضای گروه به حد اکثر پیشرفت تجهیز کنند. از طرف دیگر ارزیابی تنها بیان کننده پیشرفت نسبت به گذشته نیست بلکه به معنی سنجش پیشرفت تحصیلی افراد بر اساس یک استاندارد است.

معلماني که در فرايند تدريس از روش هاي يادگيري مشارکتی استفاده می کنند می توانند شاگردان را با موفقیت هاي پيشرفت تحصيلی خوبی برسانند.

مراحل اجرای روش يادگيري مشارکتی

به منظور اجرای اين روش به طور صحيح، معلم و مجريان آموزشی به سازماندهی شاگردان، فعاليتهاي يادگيري، و ارزشيابی نتايج فعاليتهاي انجام شده نیاز مند اند، اما آنان انعطاف پذیری قابل توجهی در درون گروه هاي مختلف دارند، و از فرمولهاي معين برای اجرای روش مشارکتی پيروي نمی کنند(اسلاوين، ۳۶۰). مطالعات و تحقيقات گسترده و پيچيده ای در مورد مراحل اجرای روش مشارکتی انجام داده است. اکثر آنها چهار مرحله بسيار مهم را برای اجرای متذکر شده اند که عبارت اند از: ارائه يا معرفی محتوا، تمرين مهارت يا توسعه فعاليتهاي آموزشی در گروه هاي نامتجانس، ارزشيابی شاگردان به طور انفرادی، بازشناسی گروه و ارائه پاداش.

۱- **ارائه يا معرفی محتوا:** در اين مرحله معلم محتوا را معرفی و زمینه مرور اجمالي درس را فراهم می کنند. اين مرور اجمالي شامل ساختار مربوط به دانش و فرايندهای دانستن است. نگاه اجمالي بايد قبل از فرايند يادگيري اتفاق بيفتد؛ برای مثال: معلمی که موضوع (مردم و حکومت) را برای مطالعه شاگردان مبتدی از طريق مشارکت سازمان دهی می کند ابتدا بايد نقشها، روابط و مسئوليتهاي اعضای خانواده و مدرسه را توضيح دهد، زیرا استعاره ها از زندگی خانواده و مدرسه بايد به عنوان پيش سازمان دهنده و برانگيزاننده ساختار عمومي (مردم و حکومت) عمل کنند.

در اين مرحله معلم محتوای درس را ارائه می دهد، و همانند هر راهبرد ديگری اثر بخشی اين اجرای زمینه يادگيري بالقوه را فراهم می سازد. نحوه ارائه يا کنترل محتوای ارائه شده، صحت اطلاعاتی را که برای يادگيري ارزشمند است، قابل اطمینان می سازد؛ برای مثال، در باره مهارت محاسبات رياضي، یک معلم ممکن است مهارت را توضيح دهد و يا به نمایش بگذارد و سپس به تمام شاگردان اجازه دهد تا تمرينات هدايت شده را انجام دهند، و همچنين در تجزيه و تحليل ويژگيهاي یک مفهوم تازه از بارش مغزی استفاده کند.

در طراحی موقعيت هاي يادگيري، جایی که شاگردان مسائل و راه حلهاي آن را کشف می کنند، معلم از مورد آموزشی استفاده می کند و وظائفی که موضوع آموزش را به طور مؤثر معرفی می کند، تعيين می نمايد.

یادگیری در روش مشارکتی یک روش خود آموز نیست، بلکه روش است برای کمک شاگردان به یک دیگر در آموختن محتوایی که به آنها معرفی شده است. معلم همواره نقش ارائه دهنده یا معرفی کننده محتوا، راهنما، منتقد یا مساعدت کننده را بازی می کند که منابع و مواد آموزشی و تجارب مورد نیاز شاگردان برای فهم محتوای درس را فراهم می سازد (لیتون، ۲۸۸).

۲- تمرین مهارت یا توسعه فعالیت های آموزشی در گروه های نامتجانس: دو عامل مهم ساختار وظیفه و نامتجانس بودن، اثر بخشی گروه های یادگیری را فراهم می کنند. ساختار وظیفه یا وظایف تحصیلی در راهکارهای عملی اتمام آنها به منظور وابسته کردن اعضا به طور فعال در یادگیری طراحی شده اند. در بسیاری از موارد موفقیت آمیز روش یادگیری مشارکتی، اعضای گروه در فعالیتهایی چون مباحثه در زمینه محتوا، تمرینات فردی و مساعدت های دو نفره در گیر می شوند. آنها با هم یا به طور انفرادی روی موضوعات مطرح شده تمرین و تمرکز می کنند، و راه حل های خود را توضیح می دهند، و دریافتهای خود را در باره ماهیت مسأله و ارتباطش با دید گاه های آشنا با هم مبادله می کنند. همچنین برای آمادگی در آزمون در باره ویژگی های فعالیت جدید مطالب جمع آوری شده و اطلاعات کسب شده به تفصیل بحث و تبادل نظر می کنند. در اجرای آزمون های فردی در زمینه عناوین خود انتخاب شده، اعضای گروه باید نظر خود را در باره عنوان های دیگران ارائه دهند. آنها بازخوری در باره آزمون های طرح شده فراهم می کنند، و خدمات اصلاحی به یکدیگر ارائه می دهند.

دومین عامل برای اثر بخشی گروه های یادگیری نامتجانس بودن است. گروه های اثر بخش و مفید نمونه کوچکی از یک طبقه اجتماعی وسیع هستند. هر گروه از دو جنس زن و مرد، افراد با پیشرفت تحصیلی پایین، متوسط و بالا، و طبقات اجتماعی، قومی، نژادی و مذهبی مختلف تشکیل می شود. گروه های نامتجانس با مقاصد تحصیلی، چشم اندازها و توانایی های مختلف بیشتر اهداف تحصیلی را دنبال می کنند. بر اساس شواهد، چنین گروه هایی در پیگیری مفاهیم و مطالب جدید تلاش بیشتری از خود نشان می دهند، و پیوند های اجتماعی با دوام و مثبتی را با خارج از طبقات خود به وجود می آورند (اسلاوین).

۳- ارزیابی شاگردان به طور انفرادی: در این مرحله، بدون کمک اعضای گروه، هر شاگرد باید تسلط خود را بر محتوای درس در یک ارزیابی انفرادی نشان دهد. در حالی که مسئولیت در ساختار وظیفه شامل تکمیل برگه های تکالیف به طور مشترک یا ایجاد نتایج جمعی بود. هدف

گروهها در این قسمت، انجام مستقل و مطلوب وظایف به طور انفرادی است. پرسش و پاسخ و مساعدت به یکدیگر ممکن است توان و مهارت فردی را مغشوش کند. تصمیم معلمان درباره زمان آغاز درس بعدی، و نحوه محاسبه امتیازات پایان دوره، و تعبیر و تفسیر پیشرفت تحصیلی هر شاگرد، آنها را ملزم می سازد که بر اساس نمره های آزمون، عملکردها، و شواهد تسلط انفرادی عمل کنند (لیتون، ۲۸۹).

۴- بازشناسی گروه و ارائه پاداش: در بسیاری از روش های یادگیری مشارکتی، موفقیت گروهها به وسیله میانگین نمره های افراد گروه شناخته می شوند و امتیازاتی نظیر عالی، بسیار خوب و خوب را کسب می کنند. این امتیازات همراه با جوایز متناسب است. بعضی از معلمان گواهینامه مهارت و گاهی جوایز کوچک اضافی را نیز پیشنهاد می کنند؛ برای مثال: به گروه های عالی ممکن است گواهی مبنی بر عدم نیاز به انجام تکالیف یا تعطیلی اضافی و یا چیزهای دیگری علاوه بر گواهینامه مهارت اعطا شود. این جوایز موجب تقویت فعالیت گروه ها می شوند. گاهی فعالیت ممتاز یکی از اعضای گروه سبب می شود تا کل گروه تشویق شود؛ مثلاً: اگر احمد عضو گروه الف، در آزمون هفتگی پیشرفت قابل توجهی از خود نشان دهد، گروه او ممکن است به دلیل سهیم بودن در یادگیری او و نمونه ای از کار گروهی مؤثر، به گرفتن درجه یا جایزه ای مفتخر شود.

محاسن و مزایای روش یادگیری مشارکتی

اعتقاد به نتایج مثبت یادگیری مشارکتی بر عملکرد شاگردان، در مقابل موقعیت های رقابتی به اوایل قرن بیستم بر می گردد. تجارب به دست آمده در آزمایشگاه ها، سازمانهای کار، و صنوف درسی به طور مستمر نشان داده که ساختار اهداف مشارکتی بسیار سودمندتر از ساختارهای رقابتی است. فرایند یادگیری مشارکتی، انگیزه را برای انجام وظایف عمومی تقویت کرده، دوستی را در میان اعضای گروه گسترش می دهد، و بیشترین تعامل و تبادل افکار را به وجود می آورد (آرنز، ص: ۴۰۶). طرفداران این روش معتقد اند که شاگردان و بزرگسالان به منظور موفقیت در محیط کار و ارتباطات اجتماعی باید قادر باشند به جای رقابت با یکدیگر به مشارکت بپردازند. آنها همچنین بر این باور اند که مهارتهای مهم زندگی از قبیل صحبت کردن، گوش دادن، سازگاری، همنوایی و حل مسائل و مشکلات را می توان از طریق تجارب روش مشارکتی آموخت. معمولاً شاگردان که فعالتهای مشارکتی را تجربه می کنند، نسبت به گروه های آموزشی دیگر زودتر و بهتر به بازسازی و اصلاح نگرفته های خود خواهند پرداخت (اسلاوین، ۱۹۹۱).

به طور کلی محاسن و مزایای روش یادگیری مشارکتی را می توان در سه سطح کلی بررسی کرد:

۱- **پیشرفت تحصیلی:** هدف یادگیری مشارکتی ارتقای عملکرد شاگردان در وظایف مهم علمی و آموزشی است. اعتقاد بر این است که ساختار انگیزشی روش مشارکتی، جایگاه یادگیری تحصیلی و هنجارهای پیشرفت تحصیلی را بالا می برد. اسلاوین با تکیه بر چنین تفکری به طراحی الگوی مشارکتی پرداخت. او معتقد بود که اغلب شاگردان برای هم ردیفان خود، که از لحاظ علمی موفق اند، ارزش قائل نیستند، در حالی که برای مشارکت و فعالیتهای گروه خود در ورزش ارزش زیادی قائل می شوند. چنین نگرشی به این سبب است که فواید موفقیت‌های ورزشی به گروه بر می گردد، در حالی که امتیاز و منافع حاصل از موفقیت‌های علمی تنها به افراد بر می گردد. در حقیقت در نمره گذاری رقابتی یا انجام نظام انگیزشی، موفقیت هر فردی در گروه کاهش موفقیت افراد دیگر است (اسلاوین، ۵۴). برعکس نظام مشارکتی هم به شاگردان با موفقیت پایین و هم به شاگردان با موفقیت بالا، که با هم روی مواد آموزشی کار کرده اند، اهمیت می دهد و نفع می رساند. شاگردان قوی، معلم خصوصی شاگران ضعیف می شوند و در فرایند تعلیم خصوصی به طور علمی و عمیق یاد می گیرند، و در باره روابط و معانی موضوع های خاص فکر می کنند (آرندز، ۱۹۸۸، ص: ۴۰۷).

۲- **ارتقای روابط اجتماعی:** دومین اثر مهم روش مشارکتی، گسترش روابط اجتماعی فراتر از سطح تحصیلی، محلی و یا خانوادگی است. روش یادگیری مشارکتی فرصتی برای ارتقای مهارت روابط اجتماعی فراتر از روابط خانوادگی، قبیله ای، مذهبی یا طبقات اجتماعی فراهم می سازد. این روش در خلال استفاده از ساختار های پاداش مشارکتی، شرایطی را برای همکاری گروهی در وظایف عمومی فراهم می کند. شاگردان از طریق روش مشارکتی می آموزند که به یکدیگر احترام بگذارند و از یکدیگر قدردانی کنند.

۳- **مهارتهای حل مسئله مشارکتی:** یکی از آثار مهم روش یادگیری مشارکتی این است که شاگردان مهارتهای مشارکت و همکاری را می آموزند. مهارتهای همکاری و مشارکت از مهارتهای بسیار مهم دنیای امروز است، زیرا در همه جوامع، فعالیت بسیاری از بزرگسالان سازمانهای مختلف به هم وابسته است. مخصوصاً در زمانی که سوگیری جهانی شدن جوامع بشری و ارتباط فرهنگ ها و تمدن ها یکی از اهداف و رسالت‌های مهم تعلیم و تربیت است، چنین آموزشی می تواند نقش ارزنده ای را ایفا کند، و وحدت و یکدلی را بر فضای روابط انسانی حاکم سازد.

بزرگترین محدودیت روش یادگیری مشارکتی مشکل رهبری و هدایت آن است. این روش اگر خوب سازمان دهی و هدایت نشود، هیچ یک از اهداف مورد نظر تحقق نخواهند یافت.

نتیجه گیری

آنچه در پی این مطالعه به چشم می خورد و از نظر صاحب نظران تعلیم و تربیت اهمیت دارد، توجه به این نکته است که دنیای امروز در همه ابعاد ویژگیهایی داشته که با گذشته نزدیک تفاوتهایی بنیادی دارد، بنابر این ادامه بقای نظام های تعلیم و تربیت از طریق آموزش سنتی، تکیه بر مطالب مندرج در کتب درسی، نگاه به شاگرد به عنوان موجودی مطیع و گیرنده و محور دانستن معلم در دنیای پر شتاب امروز امکان پذیر نیست. بسیاری از محققان در کشورهای مختلف در صدد رفع این مشکل بوده اند و روش های جدیدی را برای تدریس و یادگیری ارائه کرده که این روش ها را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داده اند. همگی در این مورد اتفاق نظر دارند که دیگر روشهای سنتی تدریس پاسخگوی نیاز انسان قرن ۲۱ نیست.

با توجه به تأثیر بسیار زیاد روش تدریس معلم در یادگیری شاگردان و لزوم تحولات بنیادی در امر تعلیم و تربیت شایسته است که به سمت روش های فعال حرکت نمود و به تبع آن توانایی درک عمیق و یادگیری معنا دار و لذت بخش و توانایی تجزیه و تحلیل و تفکر خلاق را به واسطه این روش ها در شاگردان افزایش داد و معلمان را ترغیب نمود تا این روش ها را به خوبی فرا گیرند؛ زیرا بدون شناخت روش های مختلف تدریس و تأثیرات آنها، هرگز قادر به انتخاب صحیح نخواهد بود. این وظیفه متخصصین تعلیم و تربیت است تا او را در شناخت درست از روش های تدریس یاری دهد. بدین ترتیب، او خواهد توانست با بررسی شیوه ها، روشی را انتخاب کند که با اهداف و محتوای درس مورد نظر او بیشترین هماهنگی را داشته باشد و در امر تدریس، مؤثر و در پرورش انسان ها کارآمد و مفید واقع شود.

از آنجا که روش یادگیری مشارکتی از نوع روش های تدریس نوین، فعال و شاگرد محور است و با توجه به نقشی بسیار مهمی که در پیشرفت تحصیلی شاگردان، یادگیری عمیق و توانایی تجزیه و تحلیل در شاگردان دارد حائز اهمیتی فراوان است. این روش با رویکردهای مختلف تقسیم بندی شاگردان به گروه های پیشرفت تحصیلی، گروه های بازی- مسابقه، گروه مبتنی بر استقلال فردی و فعالیت های تکمیلی قابل اجرا است.

به نظر می رسد بکار گیری روش یادگیری مشارکتی در فرایند آموزش و یادگیری، زمینه مناسبی را برای رشد مهارت های اجتماعی و همدلی با دیگران فراهم می سازد و رفتار مخلّ نظم را تا حدود زیادی کاهش و نیز احساس مثبت شاگردان را نسبت به یکدیگر و نسبت به خود افزایش می دهد و مسؤولیت فرد را در قبال یادگیری بیشتر می کند. همچنین، احساس همدردی شاگردان نسبت به دیگران را افزایش داده، تنش های میان گروهی و رفتار پرخاشگرانه و ضد اجتماعی را کاهش می دهد و تأثیر قابل ملاحظه ای بر کیفیت قضاوت اخلاقی آنان دارد.

منابع و مأخذ:

- ۱- اسلاوین، رابرت. ۱۹۹۱، جمع بندی تحقیقات انجام شده پیرامون یادگیری مشارکتی.
- ۲- جویس، بروس و همکاران (۲۰۰۴). الگوهای تدریس، ترجمه محمدرضا بهرنگی. (۱۳۹۱). تهران: نشر کمال تربیت.
- ۳- کدیور، پروین. ۱۳۹۰، روانشناسی تربیتی، تهران: سمت.
- ۴- فروغی ابری، احمدعلی و شهین گل محمدی شورکی. (۱۳۷۹). تأثیر روش حل مسأله بر پیشرفت تحصیلی شاگردان نظام جدید متوسطه.
- ۵- نصرآبادی، حسن علی و رضا نوروزی. (۱۳۸۳). یادگیری مشارکتی، وابستگی مثبت و تعاملات تقویت کننده. دانش و پژوهش در علوم تربیتی.
- ۶- آرنندز، ریچارد. ۱۹۸۸، آموزش برای تدریس، نیویارک.
- ۷- شعبانی، حسن. ۱۳۹۴، مهارت های آموزشی و پرورشی، ایران: سمت.
- ۸- لیتون، بارکر. ۱۹۹۴، learning and behavior، نیویارک.
- ۹- وب، ان. ۱۹۸۸، small group problem – solving: interaction and learning. نیویارک.

د ماشوم حقونه او پېژندنه

ماشوم پېژندنه

د ماشوم د پېژندنې لپاره پوهان او اروا پوهان بېلابېل نظريات لري د اسلام سپېڅلی دين د ماشوم او ماشومتوب په اړه خپل ليدلوری لري، ماشوم پېژندونکي هم پدې اړه ډېر څه ويل لري، يونسکو، کريټيف (E.G.R) او ټول هغه ملي او نړيوالې ادارې او متخصصين چې پدې برخه کې کار کوي خپل معقول ليدلوري او ويل لري، علامه ابن اثير ماشوم داسې راپېژني: ماشوم ته په عربي ژبه او ادب کې طفل وايي چې اطفال، طفله، طفل او نور د نوموړې کلمې مترادف يا هم جمعې لپاره کارول کيږي چې پښتو مترادفه ښه بې ماشوم دی او په اصطلاح کې ماشوم هغه چاته ويل کيږي چې د ځوانۍ پړاو ته نه وي رسېدلی، د ښه او بدو، د ځمکې او زيان په تاوان ډېر حاکم نه وي او د ثمرې پړاو ته هم نه وي رسېدلی.

په ميندو د ماشوم د زده کړې حقونه

ډېری ميندې او پلرونه غواړي چې خپل ماشومان په اخلاقي او علمي توگه وروزي او د هغوی حقه حقوق ورکړي، هغه د خوشحال خان بابا خبره چې وايي: ماشوم د سپين کاغذ

په شان وي هر شی چې پرې غواړې وې ليکي ليکلی ېې شي، که چېرته د ماشومانو ميندې، پلرونه او د کورنۍ نور غړي د ماشوم سمې راتلونکي ته پاملرنه ونکړي نه يواځې دا چې د کورنۍ سرخوړی به شي بلکې ټولنه هم له تباهۍ سره مخامخ کوي، ميندې او پلرونه د ماشوم د ښې روزنې په اړه بايد ښه فکر وکړي، د هغه د روزلو او پاللو لپاره عملي پلان جوړ کړي، کتاب او قلم ورته واخلي دا منم چې ميندې په خپلو ماشومانو ډېر خوږيري او کله چې ماشومان ېې درس ونه وايي مور او پلار ېې زړه خوري چې ماشومان ېې ولې درس نه لولي، ولې درس سره مينه نلري، دا ټولې ستونزې به څنگه حل کوي، تجربو ښودلې هغه ماشومان هغه که نجونې دي او يا هم هلکان چې په ماشومتوب کې ېې کتاب نه وي لوستی په لويوالي کې هم له کتاب او لوستنې سره کومه ځانگړې مينه نلري، که چېرته د ماشوم مور او پلار په ټوله ورځ کې ماشوم ته نيم ساعت خپل وخت ورکړي فکر کوم چې د ماشومانو راتلونکې ډېرې ستونزې به ېې حل کړي وي او له بلې خوا به ېې خپلو ماشومانو ته خپل حق هم ورکړی وي، د ماشومانو لپاره په وخت خوراک، څښاک برابرول، جامې ورته چمتو کول، هغوی ته سالم درسي چاپيريال جوړول، شفقت پرې کول، مينه ورکول، د هغوی اړتيا او غوښتنو ته په وړين تندي ځواب ويل، ددوی څارل او ارزول، وخت پر وخت ېې غير مستقيم ازمايل دا ټول هغه څه دي چې د ماشوم په روزلو کې ځانگړی او ټاکونکی رول لري، همدارنگه بل څه چې ډېر مهم او اړين دي هغه د بېلا بېلو کلمو، جملو او پراگرافونو لوستل، ويل او ليکل دي چې د ماشومانو د معلوماتو په ډېرولو کې ډېر رول لري د هغوی سالمې روزنه کې هم خورا ډېره مرسته کوي، نو د افغان ماشومانو له ميندو او پلرونو څخه په کلکه غواړم چې همدا اوس لاس په کار شي، خپلو ماشومانو ته کتاب واخلي، قلم راويسي، پنسل په لاس کې ورکړي، مخ په ښوونځي ېې روان کړي، ښه ېې وروزي او ښه ېې وپالي. زده کړه زموږ د ماشومانو اسلامي، افغاني او انساني حق دی او دا حق بايد افغان ماشومانو ته برابر کړو، افغان ماشومانو ته زده کړه نه يواځې د فاميل حق دی، بلکې دولتونه هم پدې اړه ډېر مسووليت لري په نولسمه پېړۍ کې په ټوله نړۍ کې ښوونه او روزنه د ماشومانو مسلم او انساني حق وگڼل شو، په شلمه پېړۍ کې ماشوم په کورنۍ، وړکتون، ښوونځي، مدرسه او ټولنه کې د ډېر مهم غړي په توگه مطرح او وپېژندل شو، د ارواپوهنې، ښوونې او روزنې پوهانو دغه پېړۍ د ماشوم د پېړۍ په نامه ونوماوله، پدې پېړۍ کې ماشومانو ته ډېر کار وشو کتابونه وليکل شول، ددوی په ژبه ادبيات پيل شول، رسالې، داستانونه او خوږې کيسې وليکل شوې چې له نېکه مرغه يوويشتمې پېړۍ کې دې برخې ښه پرمختگ وکړ، په ټوله نړۍ کې په زرگونو ليکوالان رامنځته شول، مېتودونه جوړ شول، مفکورې وروزل شوې، اړتياوې او غوښتنې راپورته

شوې چې پدې وروستيو وختونو کې افغانستان کې هم د ماشومانو لپاره ډېر کار روان دی د ساري په توګه اړ يو چې د ځينو مؤسسو او ملي مرکزونو يادونه او ستاينه وکړو، چې پدې اړه يواځې په ۱۳۸۵ کال کې د افغانستان د تعليمي نصاب متخصصينو چې د تعليمي نظارت غړو، ښوونکو د روزنې رياست غړو او د کابل ښار د څو لېسو تکړه ښوونکو په ملتيا او د (E.G.R) تعليمي موسسې په ملاتړ يې د هېواد له شپږو زونونو څخه ۱۷۰۰ ټوکه د ماشومانو لپاره د ليکل شوو انځوريزو او ساده کيسو ټولګې راټولې کړې او دا کتابونه يې د بهرنيو متخصصينو تر څار لاندې تر، کره کتنې لاندې ونيول، وې ارزول او پدې اړه يې ليکوالانو ته اړينې سپارښتنې هم درلودې چې بيا وروسته د همدغو کتابونو لپاره په ياده موسسه کې يو معياري ډيټابيس هم جوړ شو او دا ټول کتابونه پکې ځای پرځای شول، که څه هم تخصصي، اميتي او مالي ستونزې لرو، خو پيل يې راتلونکي لپاره موږ ډېر هيله من کوي، ترڅو د ماشومانو راتلونکي ښه تضمين کړو. د ماشومانو له حقونو څخه يو هم په مورنۍ ژبه د زده کړې چمتو کول دي د فبرورۍ ۲۱ مه او د کب ۳ مه نېټه په نړيواله کچه د ملګرو ملتونو له لوري د مورنۍ ژبې نړيواله ورځ ومنل شوه او دغه ورځ اوس په ټوله نړۍ کې په شاندارو مراسمو سره لمانځل کيږي چې نېکه مرغه دا څو کاله په افغانستان کې هم لمانځل کيږي، له دې معلومېږي چې نړۍ ډېره پخوا د مورنۍ ژبې په ارزښت پوهه شوې ده او مورنۍ ژبه يې د هر ماشوم انساني او پيدايښتي حق بللی دی. د ښوونې او روزنې ماهرين، د لوړو او لومړنيو زده کړو استادان، پوهان، څېړونکي، سياستپوهان، مفکرين، اروا پوهان، پيداګوګپوهان او فيلسوفان ټول پدې کې په يوه خوله او يوه غږ دي چې په مورنۍ ژبه نه يواځې يو ماشوم ژر زده کړې کولای شي، بلکې د ماشوم خپله مورنۍ ژبه د نورو ژبو د زده کړې په برخه کې هم ډېره اغېزمنه، ګټوره او خورا ارزښتناکه ثابته شوې ده، په چين هېواد کې هغه ماشوم ته چې په خپله مورنۍ ژبه نه پوهيږي د ګونګ خطاب هم ورته شوی دی، ان تردې چې يو شمېر پوهانو له مورنۍ ژبې څخه د ماشوم محروميت له ښوونځي څخه د ماشوم د اېستلو په معنا تعبير کړی دی. په مورنۍ ژبه زده کړه له ماشومانو څخه د سرو زرو هغه ټوټې جوړوي چې هېڅ وخت خپل ارزښت له لاسه نه ورکوي، بلکې ورځ تر بلې يې ارزښت پورته ځي، د ماشوم په نوښتګرو هڅو، احساساتو او عواطفو کې ډېره اسانتيا رامنځته کوي، نو ښه به دا وي چې په مورنۍ ژبه د ماشوم حق ته نه يواځې په درناوي، بلکې هغوی ته ددغه حق په ورکولو کې خپل ولس او حکومت ته دا قناعت هم ورکړو چې په مورنۍ ژبه درس ورکولو کې هېڅ ډول شاتګ ونکړو، بلکې يو له بله مخکېښ واورسو او پدې برخه کې خپل تاريخي مسووليت ترسره کړو، ماشوم چې په مورنۍ ژبه څه زده کولای شي په بله ژبه کې يې نشي زده کولای په بله ژبه زده کړه د ماشوم د روحياتو،

وړتياوو او په ټوله کې د ماشومانو راتلونکي سره بدې لوبې کول دي، هغه افغان ښوونکي چې په رسمي او ملي ژبو حاکم نه وي د پوهنې وزارت دې له داسې گمارنو څخه ډډه وکړي په ځانگړي توگه هغه ولایتونو او سیمو کې چې د دواړو ژبو ویونکي پکې مېشت وي.

د ماشومانو شخصیت جوړوونکي حقونه

هغه کورنۍ چې پر نفس لوړ باور لري خپلو بچیانو ته د مفاهیمو، اعتقاداتو او مثبتو ارزښتونو په ورښودلو سره هغوی ته په نفس لوړ باور ورزده کوي د درناوي وړ کورنۍ، خپلوان او ښوونکي د ماشومانو لپاره سرمشق او غوره بېلگې دي، ماشومان د ژوند په لومړنیو کلونو کې د لویانو کارونو ته د سرمشق په سترگه گوري او له هغوی تقلید کوي ان تر دې چې موږ هم خپلو لویانو او مدیرانو ته د سرمشق او بېلگې په توگه گورو.

ماشوم هیله لري چې یوه ورځ ستاسې په څېر شي، تاسې د هغه ماشوم بت یاست، ستاسو په اړه هېڅ شک او شبه نکوي هغه پر تاسو پوره باور او اعتماد لري، څه شی چې وایئ مني بې ماشومانه سترگې تاسو څاري، هغوی غواړي چې تاسو غوندې شي او ستاسو اکټونه وکړي، هغوی بې له تاسو او هغه چاپیریال کې چې دوی ژوند کوي ډېر څه اخلي او خپل راتلونکی له هماغه اخیستلو سره برابروي، څه شی چې اوري سمدستي بې زده کوي، نو موږ باید د ماشومانو د زړه غوښتنې په پام کې ونیسو، د یوه ملگري په څېر ورته مشوره او ورسره مرسته وکړو، د ښې روزنې لپاره ورته سالمه او خوشحالوونکې زمینه برابره کړو، همدارنگه د ماشوم د ښه او غوره راتلونکي په اړه ژور فکر وکړ، د خپلې او د ماشوم د مفکورې په اړه پرتلیز خیال وساتو، ماشوم مینه غواړي، شفقت غواړي او د نرمو خبرو وس لري ماشوم سره باید هېڅ ډول جدیت ونشي، زموږ ځوانان او پېغلې باید له واده څخه مخکې د خپلو ماشومانو د روزلو او لویولو په اړه فکر وکړي او ورته ټاکلی پلان او پروگرام ولري او همدارنگه په اړه بې ډېر څه ولولي او وایي وري، د لوړ او زوی ترمنځ هېڅ ډول توپیر ونکړي، کوم حقونه چې زوی ته ورکول کیږي هغه باید لوړ ته هم ورکړل شي په ځانگړي توگه د زده کړې، چلند او جامو اخیستلو یا هم جوړولو په اړه، خپلې غوښتنې د خپلو ماشومانو له توان سره برابرې کړو په هغوی باید هېڅ ډول فشار رانولو، د خپلو ماشومانو د ښه راتلونکي او د هغوی د ښې روزنې په موخه شرایط وازوو، هر ډول آسائتیاوې ورته برابرې کړو ماشومان باید هېڅ ډول ستونزو سره مخامخ نکړو، خپل ماشومان باید ډېر وهڅوو، آفرین ورته ووايو او دا په ورځ کې ورته په لسگونه ځل تکرار کړو.

ماشومان مه ناهيلي کوي

په لويانو کې د وېرې اصلي لامل په ماشومتوب کې وژونکي او تبا کوونکي نيوکې دي، کله چې مور او پلار په ماشومانو باندې ناوړه نيوکې کوي، هغوی ژر د ناهيلي او د ناکامۍ پر وېره اخته کېږي.

وېره د ژوند په نورو پړاوونو کې د نورو د عقايدو پروړاندې له حده ډېر د حساسيت درلودو په پايله کې رامنځته کېږي، ارواپوهان وايي: نږدې د ټولو رواني او عاطفي ستونزو رېښه په ماشومتوب کې ماشومانو ته د نازونې، هڅونې، ستاينې، زړه ورکونې او مينې ورکونې دريغ دی، دغه کار هغه مهال رامنځته کېږي چې مور او پلار کله د ماشوم د سمون او کنټرول هڅه کوي او دوی له خپلې مينې څخه بې برخې کوي، په پايله کې ماشوم انگيري ترهغې چې د مور او پلار له غوښتنې سره سم کار ترسره کوم په امن کې يم که هغه ونکړم په امن کې نه يم چې بايد داسې نه وي او دا ټول هغه مسايل دي چې ماشوم د ناهيلي او ناپوهۍ لور ته بيايي.

پر ماشومانو د ښه نوم حقونه

له هر چا وړاندې د ماشوم په شخصيت جوړنه کې د ماشوم مور، پلار او د کورنۍ نور غړي مسووليت لري او پر ميندو دا دې ماشوم تر ټولو لومړنی اسلامي، افغاني، انساني او شخصيتي حق دی چې يو ښه نوم پرې کېږدي، نوم اېښودل د ماشوم په شخصت، روان، سلوک، طرز او چلند نېغ په نېغه اغېزه کوي، له بده مرغه زموږ په ټولنه کې دا يو بد دود، فرهنگ، ستره ناپوهي او يا هم بې پروايي ده چې دغې برخې ته سم نه ځير کېږي، خو کله چې ماشوم د وخت او زمان په تېرېدو سره لويږي او د ځوانۍ پړاو ته رسيږي بيا په خپلې بې پروايۍ سخت پېښمانه وي، خو هغه وخت بيا له ورځه او بېرې وي، د کلي، کوڅې، چم او گاونډ خلک او ماشومان پسې ريشخند وهي او ماشوم د وروسته پاتې، خجالتې، گوښه توب او حقارت احساس کوي، دا ماشوم دومره تر بدې اغېزې لاندې راځي چې ورو ورو ملگري پرېږدي، درس پرېږدي، په عادي خبره عصبي کېږي او هڅه کوي چې کوم گوښه کنج کې کېږي، ځان سره منفي او حقير فکرونه وکړي او دا ددې لامل کېږي چې کور کې مور او پلار ته هم سرخوږی جوړ شي، ژوند بې هم خراب شي او نشي کولای چې خپل شخصيت جوړ کړي، نو دا دې مور او پلار دنده او وجيبه ده چې دې برخې ته ډېر ځير او وېش واوسي، په خپلو ماشومانو ښايسته، له معنا او مفهوم څخه ډک نومونه کېږدئ او د خپلو گلونو ماشومانو راتلونکی ښه جوړ کړئ.

د ماشومانو تفريحي حقونه

لومړی پام کوي چې ځان په بې هدفه کارونو او فعاليتونو کې وروردی نکرې، ځکه چې ځان د ماشوم په څېر ځانگړنه لري چې په څه دې وروردی کر بيا بې نشې پرېښودی، کېدای شي څوک ووايي چې ايا په ژوند کې تفريح او رخصتۍ ته وخت او ځای نشته، ټوله ورځ بايد د کار جدیت وي؟ نه هيڅکله هم نه داسې وضعیت هيڅوک نشي زغملی، مگر کوبښن بايد وشي چې ان تفريح او رخصتۍ هم يو ښه او منلی هدف جوړ شي، د بېلگې په توگه ته غواړې چې تفريح يا هم ساعتېری لپاره يوه کلي ته ولاړ شي او هلته څو ورځې پاتې شي، لدې تفريح څخه به مو موخه لاندې برخې وي:

- هلته د بېلا بېلا ماشومانو ليدنه او هغوی سره لوبې کول.
- د ښکلو ځايونو څخه ننداره، د تاريخي او فرهنگي منارونو ليدنه.
- د خپلو خپلوانو سره ليدل او خبرې کول.
- مېلمه کېدل او ډالی ترلاسه کول.
- خوښي، قدم وهل او د خپلواکۍ احساس کول.
- هلته د مشرانو، ځوانانو او خپلو همزولو خبرو ته غورځول، د خبرو حق ترلاسه کول او جرات پيدا کول.

اخځليکونه

- ۱- سبا سترگه مجله، يوولسمه گڼه، ۱۳۹۴ ل کال، کابل افغانستان.
- ۲- حقيال وردک محمد شفيق، بريالی ژوند، ۱۳۹۴ ل کال، جهان دانش خپرندويه ټولنه.
- ۳- نيازی خېړنوال رفيع الله، په پښتو ادب کې د ماشومانو ادبيات، مصور خپرندوی بنسټ، ۱۳۸۹ ل کال.
- ۴- شيو کهر، ته گټونکې پې، اکسوس کتاب پلورنځی، ۱۳۹۵ ل کال.
- ۵- صلاحی خېړنوال محمد نبی، ښکلا پېژندنه، د افغانستان قلم ټولنه، ۱۳۹۶ ل کال، کابل افغانستان.
- ۶- عظيمي شرف الدين، د ماشوم روزنې ۱۰۰ اروايي رازونه، اکسوس کتاب پلورنځی، ۱۳۹۵ ل کال، کابل افغانستان.
- ۷- ټیسي براين، خبرې وکړه چې گټونکې شي، اکسوس کتاب پلورنځی، ۱۳۹۵ ل کال، کابل افغانستان.

تصميم گيری و تأثير آن در زنده گی ما

تصميم گيری جريانی است که بخش مهمی از زندگی ما را تشکیل می دهد و نقش مهم و برجسته ای در سرنوشت هر انسان دارد. افراد همواره در موقعیت های مختلف زندگی ناگزير به انتخاب هستند. از امور کوچک و جزیی گرفته تا مسایلی بزرگ و با اهمیت. برخی از تصميم گيری ها بسيار ساده است و ما چندان توجهی به آنها نمی کنیم اما در مقابل مسایلی در زندگی وجود دارند نظير انتخاب شغل، رشته تحصیلی، محل سکونت و از این قبیل که اقدام به تصميم گيری در مورد هریک از آنها، به یک پروسه طولانی مدت نیازمند است. این تصميم گيری ها به لحاظ نقشی که در آینده و سرنوشت فرد دارد، اهمیت دارد و چه بسا تعلل در شناخت راه های تصميم گيری بهتر، عواقب جبران ناپذیری را برای فرد به بار می آورد.

امروزه از تصميم گيری به عنوان یکی از مهارت های زندگی که هر فرد باید نسبت به آن آگاهی داشته باشد یاد می کنند. چرا که فرد هر روزه، پیوسته در معرض انتخاب و تصميم گيری است و اشخاص باید در یادگیری درست این مهارت بکوشند تا در مورد زندگی خویش تصميمات اصولی و درستی بگیرند.

بدون تردید، تصميم گيری یکی از مهم ترین مهارت های زندگی است، خدای بزرگ انسان را مختار آفرید تا بتواند با انتخاب خوبی بر بدی و قرار گيری آگاهانه در راه خودش، به سوی کمال حرکت

کند، زیرا افراد همواره باید یک راه را از میان راه های گوناگون انتخاب کنند، ولی اگر شخص مهارت کافی را برای اخذ تصمیم نداشته باشد، قادر به تصمیم گیری یا به عبارتی تصمیم سازی (decision making) نخواهند بود و در نتیجه یا باید تعارض و تنش های ناشی از آن را تحمل

کند، یا با تصمیم گیری غیرمنطقی و نادرست، بر مشکلات خود بیفزاید. (۱:ص ۷۷)

یکی از انتظاراتی که هر انسان از یک انسان سالم دارد قدرت تصمیم گیری اوست. زیرا انسان در هر مکان و زمانی که زندگی کند و در هر سطح از زندگی از بُعد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی قرار داشته باشد باید بتواند تصمیم بگیرد. کسی که بتواند تصمیم بگیرد می تواند هدف انتخاب کند می تواند مسیر و جهت حرکت زندگی خود را تعیین کند یا حتی تغییر بدهد، به همین دلیل می تواند بدی ها و خوبی های زندگی خود را شناسایی کند. کسی که به این مهارت یعنی شناخت خیر و شر خود نایل آید معمولاً سعی می کند از بدی ها دوری جسته و از خوبی ها و خیرهای زندگی استفاده مناسب ببرد. به همین جهت دچار تعارض، تردید و استرس و فشارهای عصبی نمی شود و در نتیجه راحت تر، موفق تر و شادتر زندگی می کند با این توصیف کوتاه می توان گفت بین مهارت های تصمیم گیری و شاد زیستن رابطه معناداری وجود دارد.

توجه و تمرکز بر تصمیم گیری و تأثیر آن در زندگی بسیار با اهمیت است از این لحاظ ما چند تعریف از تصمیم گیری را در ذیل ذکر می کنیم تا با روشنی این تعاریف بتوانیم جایگاه تصمیم گیری را در زندگی خویش بدانیم:

تصمیم گیری جریان شناسایی و گزینش یک روند کار برای حل یک مسأله مشخص است.

تصمیم گیری جریانی را تشریح می کند که از طریق آن، راه حل مسأله معینی انتخاب می گردد.

بنابراین می توان گفت که تصمیم گیری، انتخاب گزینه مناسب از میان گزینه های مختلف است.

تصمیم گیری را طریقه عمل و یا حرکت در مسیر خاصی که با تأمل و آگاهانه، از میان راه و روش های مختلف برای رسیدن به یک هدف مطلوب انتخاب شده است، تعریف می کنند، در این تعریف سه مفهوم اصلی وجود دارد:

۱- تصمیم گیری مستلزم انتخاب راهی از میان راه هاست، یعنی اگر به جز یک راه، راه دیگری وجود نداشته باشد، بدیهی است که تصمیمی رخ نخواهد داد.

۲- تجزیه و تحلیلی که منجر به انتخاب راهی از میان راه ها می شود، عقلانی است و در سطح خود آگاه انجام می گیرد، لیکن بر حالت جنبه های عقلانی در تصمیم، عوامل ناخود آگاه و همچنین جنبه های احساسی، عاطفی و غیر عقلانی نیز در تصمیم گیری نقشی مهم و مؤثر دارند. (۲: ص ۱۶-۱۸)

۳- در تصمیم گیری قصد و عمد وجود دارد، یعنی با اتخاذ تصمیم مشخص به هدف مشخصی می رسیم.

در ساده‌ترین شکل، تصمیم‌گیری، به معنی انتخاب کردن بین دو یا چند اقدام مختلف است.

مراحل تصمیم‌گیری منطقی:

۱. **مرحله بازشناسی:** مسئله یا موقعیتی که می‌خواهید درباره آن تصمیم بگیرید خوب بشناسید، مشخص و بررسی کنید.

۲. **مرحله جمع‌آوری اطلاعات:** این مرحله بسیار مهم است. باید اطلاعات درباره موقعیت و مشکل را جمع‌آوری کنیم.

از طریق افرادی که قبلاً همین مشکل را داشتند یا در همین موقعیت بودند- اینترنت - مجلات - کتاب‌ها- معلمان - دوستان- مشاوران و هر فردی یا منبعی که می‌تواند اطلاعات مفیدی به ما بدهد.

بر اساس این اطلاعات همه راه‌های ممکن را بدون قضاوت و با ذهن باز درباره آن‌ها لیست می‌کنیم.

۳. **مرحله ارزیابی:** مزایا و معایب راه‌های مختلف را بررسی می‌کنیم و مقابل آن‌ها می‌نویسیم.

۴. **مرحله انتخاب:** هر راه حلی که مزایای بیشتر و معایب کمتر دارد و در آن شرایط زمانی و در آن موقعیت بهترین راه حل می‌باشد را انتخاب می‌کنیم.

روش‌های معمول در تصمیم‌گیری:

۱. **تصمیم‌گیری احساسی:** در این نوع تصمیم‌گیری فرد بر اساس احساسات خود نسبت به یک مسئله یا موقعیت و بر اساس پیش‌داوری خود تصمیم‌گیری می‌کند.

۲. **تصمیم‌گیری آنی:** فرد در یک لحظه و بدون تفکر زیاد تصمیم می‌گیرد. این افراد درباره نتیجه تصمیم خود زیاد فکر نمی‌کنند.

۳. **واگذاری تصمیم به دیگران:** این افراد همیشه به کسی نیاز دارند تا برای آن‌ها تصمیم بگیرد. یا از مسئولیت می‌ترسند یا از شکست خود می‌ترسند.

۴. **پشت‌گوش انداختن:** این افراد تصمیم‌گیری را مرتب عقب می‌اندازند تا زمانی که مجبور شوند تصمیم‌گیری نمایند.

۵. **تصمیم‌گیری منطقی:** بر اساس بررسی موقعیت و بررسی مزایا و معایب راه‌های مختلف و فایده و ضرر راه‌ها انجام می‌شود. این روش بهترین روش تصمیم‌گیری است. (۳: ص ۲۶-۴۱)

چه چیزی مانع تصمیم گیری مؤثر می شود؟
موانع زیر از تصمیم گیری مؤثر جلوگیری می کنند

۱- نداشتن اطلاعات کافی

اگر اطلاعات کافی ندارید، ممکن است احساس کنید تصمیمی بی پایه و بی اساس می گیرید. به منظور جمع آوری اطلاعات لازم برای تصمیم گیری، زمان صرف کنید، حتی اگر زمان بسیار محدودی دارید. در صورت لزوم، جمع آوری اطلاعات را با تعیین اینکه کدام اطلاعات اهمیت بیش تری برایتان دارند، اولویت بندی کنید.

۲- داشتن اطلاعات زیاد

مسئله متضادی که به طرز، تعجب برانگیزی زیاد اتفاق می افتد، داشتن اطلاعات متناقض و زیاد است، به طوری که دیدن اصل مطلب را غیرممکن می کند. مشکل اطلاعات زیاد را اکثراً می توان با گرد هم آوردن افراد تصمیم گیرنده و تعیین اینکه کدام اطلاعات مهم ترند و چرا مهم هستند، برطرف کرد. همچنین، باید یک جدول زمانی برای تصمیم گیری درست کرد که شامل مرحله جمع آوری اطلاعات نیز باشد.

۴- وجود منافع پنهان

جریان تصمیم گیری، غالباً زیر سایه منافع پنهان قرار می گیرند. این منافع پنهان معمولاً بیان نمی شوند، اما می توانند موانع محکمی باشند. همچنین از آنجا که آشکارا مطرح نمی شوند، تشخیص و پیدا کردن آنها، بسیار مشکل است، اما گاهی می توان کشف این منافع را به فردی خارج از گروه سپرد که در موقعیت مشابهی قرار دارد.

۵- وجود وابستگی های عاطفی

معمولاً افراد به وضعیت موجود بسیار وابسته اند و تصمیمات قرار است تغییراتی ایجاد کنند، که این تغییر وضعیت برای بیشتر افراد سخت به نظر می رسد. اما به خاطر داشته باشید که «تصمیم به تصمیم نگرفتن» نیز خود یک تصمیم است.

۶- عدم وابستگی عاطفی

گاهی نیز تصمیم گیری مشکل است زیرا برای شما مهم نیست که این راه را بروید یا آن یک دیگر را در این مورد، یک جریان تصمیم گیری ساختاریافته، اکثراً کمک می کند که مزایا و معایب واقعی اقدامات خاصی را تشخیص دهید که شاید قبلاً درباره شان فکر نکرده بودید.

با به کارگیری یک جریان تصمیم گیری ساختاریافته می توانند بر بیشتر این مسائل غلبه کرد. این کار کمک می کند که:

تصمیمات پیچیده تر به گام های ساده تر شکسته شوند.

بفهمید که هر تصمیم چگونه گرفته شده است.

برای تصمیم گیری را در مدت یا زمان مشخص برنامه ریزی کنید.

مشکلات تصمیم گیری

از آن جایکه تصمیمات خوب به فرصت ها ختم می شوند، تصمیم های بد اکثراً مشکلات جدی را در پی دارند. اگر نمی خواهید افسوس بخورید، باید با شرایط و عواملی که منجر به تصمیم گیری های ضعیف می شوند، آشنا شوید تا بتوانید در آینده از آن ها حل کنید.

قسمی که اکثراً ما زمانی که می فهمیم تصمیم اشتباهی گرفته ایم این جمله را به زبان می آوریم «ای کاش این را قبلاً می دانستم» به زبان می آوریم. اگر می دانستیم کدام عوامل منجر به تصمیم گیری های بد می شوند، بهتر می توانستیم تصمیمات دقیق بگیریم و این امر کمک می کرد تا دور تصمیم گیری های اشتباه را خط بکشیم و به نفع تصمیمات خوب رأی بدهیم. (۴: ص ۱۱۷)

آگاهی از اینکه دقیقاً چه چیزی ما را وادار به تصمیم گیری های اشتباه می کند، کمک می کند تا احساسات و افکار خود را در مسیر درستی هدایت کنیم. در زیر فهرستی از عواملی که منجر به تصمیم گیری های اشتباه می شوند، آورده شده است تا بتوانید با تمرکز کردن روی آنها از گرفتن تصمیم های اشتباه جلوگیری کنید:

فاصله گرفتن از دوراندیشی

وابستگی به دیگران

فرضیات غلط

باورهای تعصبی

تصورات و پیش داوری های از پیش تعیین شده

خطر عدم اطمینان

روش های عملی برای افزایش قدرت تصمیم گیری

۱- اعتماد به نفس داشته باشید. برای اینکار پیروزی های قبلی خود و توانایی های خود را همواره مدنظر داشته باشید.

۲- علائم و ناراحتی های خود را که در قدرت تصمیم گیری شما دخالت می کنند، بشناسید و تلاش کنید آنها را رفع کنید.

۳- تغذیه مناسب داشته باشید. تغذیه مناسب با افزایش قوای ذهنی، در تمام زمینه‌های ذهنی قدرت شما را بالا خواهد برد.

۴- معلومات خود را افزایش دهید. افزایش معلومات هم در مسائلی که در حال حاضر باید برایشان تصمیم گیری کنید، لازم است و هم در افزایش معلومات به صورت کلی و روزانه در موارد مختلف مدنظر است.

۵- در حین تصمیم گیری، تلاش کنید موضوع را از جنبه‌های مختلف بشناسید و به ابعاد مختلف آن پی ببرید.

۶- از افراد آشنا به موضوع حتما کمک بگیرید.

۷- از یک نظم منطقی برای تصمیم گیری استفاده کنید. به عنوان نمونه می‌توانید مشقهای مختلف تصمیمتان را بررسی کنید، دلایل مخالفت و موافقت خود را بر هر مشق یادداشت کنید. به این ترتیب و با الویت بندی و امتیاز دادن به زمینه‌هایی که با آنها موافق هستید، تصمیمی را اتخاذ کنید که کمترین شکست و بیشترین احتمال پیروزی را به همراه داشته باشد.

۸- همواره به یاد داشته باشیم که در اکثر انتخاب‌های ما، انتخاب کامل و بدون عیب و نقصی وجود ندارد و هر انتخاب ما متضمن از دست دادن امتیازاتی است که دیگر انتخاب‌ها می‌توانستند داشته باشند. به عبارتی تصمیم گیری بر اساس بیشترین امتیاز و کمترین احتمال شکست انجام می‌شود.

داستان کوتاه تصمیم مهم

در یکی از شهرهای ایتالیا، یک پسر بسیار شوخ و بدی بود که دیگران را با سخنان زشتش خیلی ناراحت می‌کرد. یک روز پدرش یک قطی پر از میخ را به پسرش داد و به او گفت: هر بار که کسی را با حرف هایت ناراحت کردی، یکی از این میخ ها را به دیوار اطاق بکوب. روز اول، پسرک بیست میخ را به دیوار کوبید. پدر از او خواست تا کوشش کند هر بار که دیگران را می‌آزارد، میخ ها را کم کند. پسرک تلاشش را کرد و تعداد میخ های کوبیده شده به دیوار کمتر و کمتر شد، یعنی روز اول بیست دانه میخ را کوبید و در روزهای دیگه ده دانه، پنج دانه دو دانه. یک روز پدرش به او گفت که حالا برو هرکسی را که ناراحت کردی از حرفهای رنجیده اند معذرت خواهی کن، بعد یکی از میخ ها را از دیوار بیرون بیاور.

روزها گذشت تا اینکه یک روز پسرک پیش پدرش آمد و با شادی گفت: بابا، امروز تمام میخ ها را از دیوار بیرون آوردم! پدر دست پسرش را گرفت و با هم به اطاق که میخ ها را کوبیده بود رفتند، پدر نگاهی به دیوار انداخت و گفت: آفرین پسر! کار خوبی انجام دادی. اما به سوراخ‌های دیوار نگاه کن. دیوار دیگر مثل گذشته صاف و تمیز نیست. وقتی تو عصبانی می‌شوی و با حرف هایت دیگران را می‌رنجانی، آن حرف‌ها هم چنین آثاری بر انسان‌ها می‌گذارند. تو می‌توانی چاقویی در دل انسانی فرو

کني و آن را بيرون آوري، اما هزاران بار عذرخواهي هم نمي‌تواند زخم ايجاد شده را خوب کند. بناءً از خلال داستان ما به اين نتيجه مي‌رسيم که هميشه کوشش کنيم که با سخنان و رويۀ خود ديگران را نرنجانيم اينجا است که در زنده گي خود یک تصميم بجا گرفته ايم.

۹ روش برای تصميم گيري درست

وقتي دانشمندان علوم اعصاب فعاليت مغز را در طول یک آزمائش تصميم‌گيري ساده بررسي کردند، متوجه شدند که افراد معمولاً ۱۰ ثانيه قبل از اينکه آگاه شوند تصميم گرفته‌اند، تصميم مي‌گيرند.

چطور مي‌توانيم اميدوار باشيم که تصميم درست گرفته‌ايم؟

خوشبختانه علم اعصاب و روان ما را از نواقص و کمبودهاي مغز انسان آگاه کرده است. با دانستن اين ضعفا، مي‌توانيد از یک استراتژي ساده برای غلبه بر آنها استفاده کنيم.

۱ - به غريزه خود توجه کنيد اما اجازه ندهيد بر شما رياست کند. (۵: ص ۲۵)

۲ - گزینه‌هايتان را ليست کنيد.

۳ - سوالات را بازنويسي کنيد.

۴ - تاريخ را پيش‌بيني کنيد.

۵ - به خاطر داشته باشيد که زمان طرف شماست.

۶ - اين را یک آزمائش ببينيد.

۷ - دانش عمومي نيست.

۸ - تصميم را بگيريد.

۹ - تصميم را عملي کنيد.

توصيه‌هاي معمول در جريان تصميم گيري

هرکسي درهرسني وباهروضعيت تحصيلي مي‌تواند بياموزد که چگونه مهارت‌هاي تصميم گيري خود را به‌دبيخشد. تصميم گيري چيزي نيست که ازروي عادت انجام پذيرد، بلکه نيازمند افکار هوشمندانه و دقيق و توانايي پيش بيني پيامدها است.

برای بهبود مهارت‌هاي تصميم گيري بايد:

- خود و توانايي هاي ما را بشناسيم؛
- از ارزش‌هاي خود و خانواده خود آگاه باشيم؛
- حقايق را درنظر داشته باشيم نه آرزوهاي شخصي خود را؛
- اطلاعات خود را به دقت مرور کرده، آن‌ها را به صورت عيني ارزيابي کنيم؛

- نسبت به پاسخ‌های شخصی افرادی که از تصمیم ما متأثر می‌شوند حساس باشیم چون شخصیت‌ها متفاوتند و ما باید از نوع و میزان تأثیر پیامدهای تصمیم ما روی دیگران آگاه باشیم.
- در تصمیم‌گیری برابر مشکلات، بی‌طرف باشیم و به موقعیت با پیش‌دوری نگاه نکنیم؛
- هنگام تصمیم‌گیری مراقب باشیم که گزینه‌هایی را انتخاب کنیم که به ایجاد تعارضات شخصی یا بین فردی منجر نشوند، چون این گونه تصمیم‌ها به سختی به نتیجه خواهند رسید؛
- در مواقعی که ناراحت، خسته یا زیر فشار هستیم، تصمیم‌گیری نکنیم؛
- از بهانه آوردن و توجیه‌های نابجا بپرهیزیم؛
- تمرکز ما را بر حل مشکل قرار دهیم نه بر احساسات خود؛ در عین حال از هیجانات و احساس راحتی، خود با راه حل انتخابی ما غافل نشویم.

منابع و مأخذ:

- ۱- باقریان، محمد، تصمیم‌گیری حکیمانه، رویکردی جدید به الگو سازی در مدیریت، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۸۰، ص. ۷۷.
- ۲- خلیلی شورینی، سیاوش، روشهای تحقیق در علوم انسانی، تهران: یادواره کتاب، ۱۳۷۵، صص ۱۶-۱۸.
- ۳- شریف زاده، فتاح، “تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری در محیط نظام‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری، تحول اداری، ۱۳۷۸، دوره پنجم، شماره ۲۱، صص ۲۶-۴۱.
- ۴- دنیس ویتلی، روانشناسی پیروزی (رموز ده‌گانه موفقیت) ترجمه ع. شایق، ص ۱۱۷.
- ۵- کاظمی، علی اصغر، مدیریت بحرانهای بین‌المللی، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۶۶، ص. ۲۵.

د ښوونې او روزنې څوگونې دندې

د ښوونې او روزنې بنسټ له ټولن پوهنيزه پلوه د ټولنې او په ټولنه کې وگړي يا دواړو له پاره څه کړنې تر سره کوي او د نورو بنسټونو سره يې اړيکې څنگه دي؟
په ډير شمير ننيو ټولنو کې د ښوونې او روزنې بنسټونه د ټولنيزو موخو د تحقق له پاره له مهمو مسايلو څخه گڼل کيږي. د دغې فرضيې پر بنسټ چې ښوونه او روزنه د ټولنيز پرمختگ او نظم لازمي شرط دی نو له همدې امله د پام وړ کارونه د خلکو او دولتونو له لوري په دغه برخه کې د سياست جوړونې پاليسيو او د هغو د سرچينو تيارولو په لاره کې تر سره کيږي. له بلې خوا داسې طمع کيږي چې ښوونه او روزنه هغه دودنه لکه اقتدار ته درناوی، له قانون څخه اطاعت او وطن دوستي او داسې نور وساتي او تحکيم يې کړي. له بلې خوا دا توقع وړل کيږي چې د ټولنې د ټولنيزې، سياسي او اقتصادي ودې او پراختيا وسايل تيار کړي.

دغو توقعاتو ته ځواب وینه د ښوونې او روزنې له پاره د چارو پراخه ساحه رامنځته کوي، چې د هغوي نوم ښوونه، علمي اعتبار او ټولنيز ارزښت، د ټولو ټولنو په برخه کې، ستونزمنه دنده ده، ځکه د ښوونې او روزنې ټولې موخې چې د هغو په کړنو دلالت کوي، ډير وختونه په عملي ډگر کې له پامه غورځول شوي يا يو د بل سره په ټکر کې راځي. په دې توگه د هغوی له لارې نه شو کولای د

ښوونيزو نظامونو په ريښتيني چلندونو پوه شو. د رسمي ښوونې د پلانونو برسيره، په عام ډول وړاندې نه ويل شوي او کله هم نه غوښتونکې پايلې رامنځته کوي.

شايد د ټولنې په ارزښتونو او د هغوی تحليل په مرسته وکولای شو د ښوونې او روزنې په اصلي موخو او کړنو باندې پوه شو. په دغه حالت کې بيا هم معلومه نه ده چې کوم ارزښتونه بايد تر کټي اخيستې لاندې ونيول شي. مثلاً په کثرت پالو (Pluralistic) ټولنو کې چې له څوگونو قومونو او طايفو څخه جوړې وي، ارزښتونه يې بيل بيل وي او د رسمي ښوونې او روزنې څخه انتظارات ممکن ده په بشپړه توگه بيلابيل وي.

په نا متمرکزو نظامونو کې د ډله ايزو او محلي فشارونو ته ځواب ويل، مجاز کڼل کيږي، په داسې حال کې چې په متمرکزو نظامونو کې داسې نه ده. په هر حال د دې تشخيص چې د کومې ټولنيزې ډلې ارزښتونه او موخې د ښوونې او روزنې د چارچوکاټ په جوړېدو کې ډير اغيزمن واقع کيږي، کله کله ستونزمن وي. بله ستونزه په پرمختللو هيوادونو کې د ښوونې او روزنې د کړنو توپيرونه او د هغود لومړيتوبونو چاره کې د ټولنيزو بدلونونو چټکتيا ده. د ښوونې او روزنې نظامونه د سترو ټولنيزو بدلونونو لکه د ښاري ژوند پراختيا، صنعتي کيدل او د دندو حرفه يې کيدلو تر اغيزې لاندې چې د ټولنې په ټوله کچه کې پېښيږي، شکل اخلي. په پايله کې کولای شو ووايو چې د ښوونې او روزنې کړنې د ټولنيزې، اقتصادي او سياسي ودې او تحول سره بدلون مومي.

سره د دې چې د ښوونې او روزنې د کړنو ټاکل او تشخيص نه حل کيدونکې ستونزه نه ده. د ښوونې او روزنې د کړنو پراخې لمنې او پايلو په پام کې نيولو سره، کولای شو د هغوی څخه فهرست جوړ کړو. په دغه بحث کې په ښوونې او روزنې مهمې کړنې چې په بيلا بيلو زمانې او مکاني ښوونيزو نظامونو کې تر لاسه شوي دي، توصيف او وڅيړو. دغه کړنې يو د بل بشپړونکې دي او د هغوی ارزښت او لومړيتوب د ټولنيزو موخو او شرايطو ته په پام سره، د يوې ټولنې څخه تر بلې ټولنې پورې توپير لري. دا خبره د ويلو ده چې د ښوونې او روزنې د کړنو څخه ځينې محافظه کارانه نقش او ځينې نورې بيا نوښتگر نقش لري. له همدې امله په ځينو حالاتو کې همدغه کړنې يو دبل سره په تعارض او تضاد کې واقع کيږي او په بحث اچوونکو موضوعاتو باندې بدليري.

د فرهنگ ليرد

د ښوونې او روزنې له دندو څخه يوه دنده د کلتور ليرد ده چې له تير نسل څخه نوي نسل ته د زده کړې له لارې ليردول کيږي. کلتور د ژوندانه د طرز او لارې معيار دی چې هره ټولنه يې د خپلو سياسي اړتياوو د پوره کولو له پاره د ټولنيزو چارو د پايښت، دوام او منظم کولو له اړخه غوره کوي. په بله وينا کلتور د مؤسسو د ټولگي څخه عبارت دی چې د يوې ټولنې د غړو سره شريک دی. کلتور په ميراث پاتې کيدونکی او د چاپيريال په وسيله ليردونکی دی. د کلتور تر ټولو ډير کوچنی

اساسي جز تکرارېدونکې ټولنيزې چلن بيلگې دي. نو په دې توگه ويلاى شو چې د کلتور د جوړښت تر ټولو لوی عنصر مؤسسي او تر ټولو کوچنی عنصر چلن بيلگې دي.^(۱)

دا چې کلتور ذاتي نه بلکې کسبي دی، نو لازمه ده چې هر نوي نسل ته ور زده شي. په ټولو ټولنو کې کلتوري ميراث د پام وړ وي او دا چې د غفلت له امله ممکن له منځه ولاړ شي، له همدې امله د ټولنې وگړو ته د هغه ليرد، په ځانگړي توگه نويو نسلونو ته ځانگړی اهميت پيدا کوي. په ساده يا ابتدايي ټولنو کې همدغه دنده د ژوندانه په فعاليتونو کې د ماشومانو او ځوانانو د گډون له لارې او د کتنې، تقليد او زده کړې له لارې تر سره کيدې. په دغو شرايطو کې ټول مشران د ښوونکي په نقش کې عمل کوي او د رسمي زده کړې له پاره ځانگړی زمان او مکان شتون نه لرلو. دغه کار تر هغه وخته پورې چې کلتور، يو شاته والی او ولاړه ټولنه وي امکان لري. په ټولنه کې د تحول او نوي پالنې سره کلتور ډير پيچلی او ډير نا متجانس کيږي، ټولنيز بدلون چټک کيږي. د بدلون قواوې له يوه نسل څخه بل نسل ته د کلتور ليرد ډير ستونزمن کوي. په پايله کې د کلتور د بيا توليد يا بيا کلتوري زيربڼې (Cultural Reproduction) د توليد لپاره و رسمي ښوونې او روزنې ته اړتيا پيدا کيږي. دا چې څه ډول کلتور او يا د کلتور کوم اړخونه او څرنگه وليږدول شي؟ دا هغسې پوښتنې او مسايل دي چې هغو ته ځواب کيدای شي ډير اوږده بحثونه او شخړې را وپاروي. د دندې پالنې ټولنپوهنې له نظره د ښوونځي دنده د کلتور د هغو برخو ليرد دی چې په ټولنه کې د لوړ عمر نقشونو د بريالي تر سره کولو له پاره اړتيا ورته لري. د هغوی په نظر ښوونځي د کورنۍ له گرمې عاطفې او ملاتړ کوونکې چاپيريال څخه په ټولنه کې د سيالۍ او د کار عملي غوښتونکې چاپيريال ته د تيريدو امکان رامنځته کوي، له همدې امله د ښوونځي حساسه او مهمه دنده په ټولنه کې د ژوند کولو له پاره د ماشومانو، تنکې ځوانانو او ځوانانو جوگه کول دي چې البته د بنسټيزو مهارتونو، فرهنگي ارزښتونو او نورمونو او اخلاقي قواعدو د زده کړې له لارې تر سره کيږي.

البته دا بايد ياده کړو چې فرهنگي او ټولنيز بدلونونه ډير وختونه د دې لامل کيږي چې ښوونځي ونه شي کولای کلتوري ارزښتونه په بشپړه اغيزمنه توگه د رسمي درسي پلانونو له لارې وليږدوي. بلکې هغوی د ((پټو درسي پلانونو)) له لارې د هغو بدلونونو سره او د ښوونځي د ټولنيز او فرهنگي سازماني فضا تر اغيزې لاندې ليردوي.

((د سيستمي طرز ديد سره سم، هغه څه چې په ښوونځي کې پېښيږي، د ښوونځي د داخلي او بهرنيو قواوو د تمايل غبرگون دی. د ښوونځي داخلي قواوې هغه دي چې نيغ په نيغه د ښوونځي د ښوونيزو او روزنيزو بهيرونو او درسي پلانونو باندې اغيزې اچوي. مثلاً د ښوونځي ښوونکي ښوونيزو مسائلو، د

تدريس روشونو، د صنف سازمان ورکول او د زده کوونکو سره د چلند له نظره څرگند توپيرونه لري. سربيره پر هغه د بنوونځي جوړښت، وگړيز ترکيب، مديريت او حتي فزيکي جوړښت د بنوونې او روزنې په فعاليتونو اغيزې لري. له بلې خوا د چاپيريالي لاملونه (سياسي پاليسي گانې، سياسي تصميم نيوني، اقتصادي شرايط، فرهنگي بدلونونه، علمي او تکنالوژي نوښتونه او...) د بهرنيو قواو په توگه په بلا بيلو ډولو د هغه چارو په ټاکلو کې اغيزمن واقع کيږي چې په بنوونځي کې پېښيږي)) (۲)

د پايلي په توگه ويلاي شو چې د فرهنگ د ليږد دنده پيره محافظه کاره ده سره د هغه نن سبا د فرهنگ د ليږد په دي. له همدې امله د فرهنگ د ليږد دنده پيره محافظه کاره ده سره د هغه نن سبا د فرهنگ د ليږد په بهير کې په آگاهانه ډول نويو ارزښتونو، څيړني او نيوکې ته زياته پاملرنه کيږي تر څو له همدې لاري، فرهنگ بيا رغونه او په هغه کې بدلون او اوښتون تر لاسه شي.

ټولنيز بدل: Socialization

د بنوونې او روزنې بله دنده د ماشوم ټولنيز بدل دي. د ارزښتونو ليږد، گرايشونه، فرهنگي او ټولنيز آداب او رسوم د ټولنې د نويو نسلونو ټولنيزيدو په موخه (ټولنيزه روزنه) تر سره کيږي. د ټولنيزيدو بنسټ پر دغه واقعيت باندې ولاړ دی چې انسان د يوه شخص په توگه دنيا ته نه راځي بلکې د ټولنيزې بنوونې او روزنې له لاري په يوه شخص باندې تبديليږي.

ماشوم د زوکړې په شيبه کې يو ارگانيسم دی او يوازي د مشرانو څخه د اغيزو منلو د بهير له امله د روزني او د ټولنيزو ارزښتونو د ټولگي او د چلندي بيلگو د القا له لاري په يو شخص يا ټولنيز انسان ته تحول موندلي، او د ټولنيزو نقشونو او کار او خلاقيت تر سره کولو جوگه کيږي.

غوراوی او تخصص (Selection and allocation)

د بنوونې او روزنې د عمومي دندو څخه هم د غوره او تخصص او مسلکې وگړو روزنه ده. هره ټولنه د ماهر او متخصص کار ځواک ته اړتيا لري. د ټولنې د حرفوي او مسلکې وگړو روزنه، يعنې په کاري ځواک کې د جذب له پاره هغوي آماده کول. په ساده يا وروسته پاتي ټولنو کې د يوي کورني اولادونه شغلي نقشونه د خپلي مور او پلار څخه په تقليد زده کولو. په ننيو ټولنو کې د پيچلي کار د ویش او د بيلا بيلو ټولنيزو قشر بنديو په سبب وگړي د بيلا بيلو نقشونو د تر سره کولو له پاره روزل کيږي. دا ځکه چې نور نو کورنی د دا ډول دندې د تر سره کولو څخه عاجزه ده او د بنوونې او روزنې بنسټ همدغه مسئوليت په غاړه اخيستی دی. په همدې تړاو ستيفان مور ليکي: ((په ننيو پيچليو ټولنو کې د ټولنيزيدو بيلگي د بيلا بيلو ډولونو منځ کې توپير لري، د ژوند پيچلتيا د ټولنيزيدو د بيلگو

د پېچلتيا سره يو شاته ده. خلک په بيلا بيلو ډولونو د ټولنيزي طبقې، قومي ډلو د کار ځاي او د مشغولتيا ډول د هيواد د يوې سيمې ډلو بنسټ ټولنه منونکې کيږي.))^(۳)

بروس کوئن پخپل اثر کې د ټولنيزيدو د بهيرونو په باب کې ليکي:

((ټولنيزيدل ممکن په رسمي يا غير رسمي توگه تر سره شي ښوونيز او روزنيز بنسټونه د رسمي بنسټونو بيلگي دي چې د ډير ښه جوړې شوي دستگاه په توگه وگوري ته د ټولني عمل او نظر منونکو لارو د ليرد مسئول دي. ټولنيزيدل ممکن د لوبو د ډلو يا په غير رسمي ډلو او کلپونو کې د غړيتوب د دوه اړخيزه اړيکو له لاري هم تر سره شي.))^(۴)

دلته وينو چې ښوونه او روزنه د وگړو په حرفه يي او تخصصي غوراوي کې مهم نقش لري او له همدې لارې وگوري د ټولنيزو مقامونو او مشغلو په غوراوي کې بنسټيز نقش تر سره کوي. په ښوونځي کې د وگړو د کړنو طرز، د تحصيل د مودې وخت او تحصيلي رشته د هغوي په عوايدو او راتلونکې ټولنيز موقف کې ډير زيات اغيز لري. له همدې امله رسمي ښوونه او روزنه د وگړو ټولنيز خوځښت Social Mobility کې مهمه ونډه په غاړه لري. ننني ښوونيز او روزنيز نظامونه د عمومي اجباري ښوونې او روزنې پر بنسټ جوړ شوي دي. ټول ماشومان بايد کم تر کمه له يوې رسمي زده کړې څخه برخمن شي. رسمي ښوونې او روزنې مخ په زياتيدونکې توگه تفکيک او توپير موندلی دی په پيل کې په حرفه ئې، فني او پوهنتوني زده کړو او بيا ورپسې په ځانگړو حرفو کې په ډيرو لوړو څانگو ویشل کيږي. په پايله کې عايد، مرتبه او قدرت د زده کړو د مراحلو د تفکيک سره سم، توپيريږي، وگړي د کاري لورو او بالاخره بيلا بيلو ټولنيزو اقشارو او طبقو ته لارښود کيږي.

ټولنيزه څارنه Social Control

د ښوونې او روزنې بله مهمه دنده د ټولنيز کنترول يا څارنې دنده ده، چې د ټولنې بنسټونو ته د تعهدي ارزښتونو د القا يا تلقين له لارې يې تر سره کوي. ټولنيز ارزښتونه په ټولنه کې د ټولنيز کنترول جوړښت او کار په توگه عمل کوي.

((خلک په ټولنه کې د ټولنيز عمل په برخه کې د ارزښتونو او باورونو څخه ډک ټولگي ته اړتيا لري. همدغه ډک باورونه يوازې زموږ عمومي لارښودونه ده. خو په مشخص ډول موږ ته نه وايي چې هره کړنه څرنگه تر سره کړو. ټولنپوهان وايي چې د چلند له پاره ټاکلي لارښوونې شتون لري چې نورمونه (Norms) بلل کيږي. نورمونه يوازې د چلندونو د معمولي لارو په مانا دي چې کله کله هغوی ته آداب او دودونه هم وائي.))^(۵)

- ستيفان، مور، مروري بر جامعه شناسي، ترجمه سوسن اردبيلي، تهران، نشر ميزان، ۱۳۸۶، ص: ۳۹.

- بروس کوئن، مباني جامعه شناسي، ترجمه غلام عباس توسلي، تهران، سمت، چاپ ۱۳۹۰، ص: ۱۰۷-۱۰۸.

- ستيفان مور، مروري بر جامعه شناسي، ترجمه سوسن اردبيلي، تهران، نشر ميزان، ۱۳۸۶، ص ۳۳۴.

اوس دا پوښتنه رامنځته کيږي چې همدغه ټولنيز ارزښتونه څرنگه وگړي زده کوي؟ د دې پوښتنې په ځواب کې ټولنپوهنه وائي چې هر وگړی د ټولنيزيدو بهير په ترڅ کې دا زده کوي چې په بيلا بيلو موقعيتونو کې د منلو وړ څه ډول کړنه او کوم ډول د نه منلو چلندونه دي چې د تر سره کولو او نه تر سره کولو په اړه خپل ځان عيار کړي او په دې توگه دا زده کوي چې څرنگه د مناسبو کړنو او نا مناسبو کړنو د بيلگو تر منځ توپير وکوي. په حقيقت کې ټولنيز کنترول يا څارنه د ټولنيزيدو د بهير دوام دي.

کوڼ ټولنيزه څارنه دا ډول تعريفوي: ((ټولنيز کنترول هغو وسايلو او لارو چارو ته ويل کيږي چې د ټاکلې ډلې يا ټولې ټولنې د انتظاراتو سره د يووالي په موخه د وگړي د هڅولو له پاره، په کار وړل کيږي.))^(۱)

وگړيزه ځان غوښتنه د ټولنيز نظم له پاره د تهديد په توگه گڼل کيږي، له همدې امله رسمي ښوونه او روزنه د اخلاقي ښوونې او روزنې له لارې، همدغه تهديد راکموي، اصلي خبره دا ده چې وگړي د ټولنې د ارزښتونو د جذب او د ننه کولو سره پخپل کنترول لاس پورې کوي او د ټولنيز نظم ملاتړ کوونکې کيږي. چې په ټولنپوهنه کې ورته ځاني کنترول (Self Control) وايي.

د همدې موخې له پاره د ښوونځيو څخه په نسبتاً ډيره مستقيمه بڼه گټه اخيستل کيږي، ښوونځي د ماشومانو، تنکيو ځوانانو د خوندي توب او ساتنې د بنسټونو په توگه په اونۍ کې شپږ ورځې او په کال کې ۹ مياشتې له کوڅې او واټونو څخه ليرې ساتي په کنترول شوي چاپيريال کې يې سر پرستي کوي او ساتل کيږي.

حتي ډير وختونه د ښوونځيو همدغه چلند د تکميلې يا بشپړونکې پلانونو يا د پلان څخه پورته فعاليتونو له لارې پراخيري د همدغه نقش او چلند اهميت د هغو منظمو هڅو سره چې د تنکيو ځوانانو د فعاليتونو د لوري ورکولو په موخه، په اوږې کې تر سره کيږي، ډير ښه څرگنديږي. د سياحتي سفرونو، ورزشي سياليو، او داسې نورو چارو تر سره کولو د هغوی د سالم مصروفيت او د ستونزو د پيداکيدو او تشويشونو څخه د هغوی د ليرې ساتلو له پاره دي.

((يوه بله لاره چې رسمي ښوونه او روزنه يې د ټولنيز نظم او کنترول له پاره کاروي هغه د ټولنيزو ډلو جذب او يو کولو د گډو آرمانونو او ارزښتونو سره دي چې د هغو تر اغيزې لاندې تر سره کيږي نوموړې چارې، په ځانگړې توگه په هغو ټولنو کې چې د بيلا بيلو توکمونو څخه جوړې شوي وي، د ژبې د ارزښتونو، د گډو اخلاقي موازينو او د حاکم اقتصادي او سياسي نظام د رواجولو له لارې تر لاسه کيدای شي.))^(۷)

- بروس کوڼ، مروړي بر جامعه شناسی، ترجمه غلام عباس توسلي، تهران، سمت، چاپ، ۲۳، ۱۳۹۰، ص ۲۵۳.

- د کتر علي علاقه نبد، جامعه شناسی آموزش و پرورش، تهران، چاپ ۴۴، ۱۳۸۷، ص ۷۸۳

د ټولو خبرو په پايله کې ويلای شو چې د هيوادوالو د روزنې په چاره او هغوی په روزنه کې د ښوونې او روزنې محافظه کاره نقش د دقت وړ دی.

ټولنيز يووالي (Social Integration)

د ښوونې او روزنې يوه بله مهمه دنده د ټولنې د وگړو ټولنيز يووالی دی. په ځانگړي ډول په داسې ټولنه کې چې هلته بيلا بيلې ژبني، توکمي او سياسي ډلې شتون ولري، يعنې يوې نامتجانسې ټولنې له پاره رسمي ښوونه او روزنه کولای شي او يا ډيره ښه وسيله ده چې نوموړی نامتجانسه ټولنه د گډ فرهنگ، گډو موخو، گډ هویت او ملي گټو مفکورو د پراختيا او غښتلي کيدو له لاري په يوه متجانسه او يوشانته ټولنې باندې واړوي. په جهان کې داسې هيواد به نه وي چې سوچه له يو قوم څخه جوړ شوی وي وگړي يې ټول په يوه ژبه، خبرې وکړي او په يوه مذهب باورمند وي. دا اختلافات معمولاً په هر هيواد کې په بالقوه توگه شتون لري. نوموړې بالقوه اختلافات هغه وخت په بالفعلو اختلافاتو بدلیدای شي چې داخلي او بهرني دښمنان د خپلو اقتصادي او سياسي موخو له پاره هغه راوپاروي او دا ډول اختلافات د خلکو او ولسونو تر منځ را ژوندي کړي.

په دې توگه د ملي دولتونو رامنځته کيدل د عمومي ښوونې او روزنې د نظامونو د رامنځته کيدو سره يو وخت وو. ښوونځي د رسمي ژبې د زده کړې له لارې د هيوادونو په د ننه کې د بيلا بيلو توکمو د يووالي سره مرسته کړې او په يوه ملت پورې تړاو او ملي گټو او ملي ارزښتونو او قانون ته تعهد په هغوي کې غښتلي کوي. ښوونيز بنسټونه په ځانگړي ډول په هغو هيوادونو کې چې ډير توکميز جوړښت لري يا د يووالي په رامنځته کيدو کې ډيرې مهمې دندې او مسئوليتونه په غاړه لري. په ځينو حالاتو کې ليدل کيږي چې رسمي ښوونه او روزنه، د فرهنگي يو شاته توب او ټولنيزي همغږۍ د رامنځته کيدو له پاره لکه يو مسلط نظام عملي کوي او ځوان نسل د ملي وحدت، ملي احساس په لوري سوقوي.

د ښوونې او روزنې د نوې کولو دندې (Modern Education)

د ښوونې او روزنې د ټولنپوهنې له نظره د رسمي ښوونې او روزنې دندې يوازې محافظه کارانه روحیه نه لري، بلکې د ښوونې او روزنې دندې په بيلا بيلو دورو کې توپير لري. هغه دندې چې مو مخکې ورته اشاره وکړه د ښوونې او روزنې محافظه کارې دندې وې او د هغو په محافظه کار نقش باندې دلالت کوي. ځکه ښوونيز نظام د هغوی له لارې د فرهنگ بيا زيرونه، ټولنه منل، د کار د ځواک روزنه، غوراوی او په کار درول، ټولنيز کنترول او ټولنيز يووالي باندې لاس پوري کوي. ممکن ده هغوی دا ډول په کار ودرول شي چې اوسنی وضعیت مضبوط کړي، ټولنيزو نابرابريو ته مشروعيت وروبخشي او په پرله پسې نسلونو کې بيا بيا تکرار رامنځته کړي.

په ټولنيزه توگه ويلای شو چې رسمي ښوونه او روزنه پخپلو لومړيو مرحلو کې په ټولنې منلو په کارولو تاکيد کوي په دغو کچو کې د عمومي ښوونې او روزنې زده کول د راتلونکې فني، مسلکې او تخصصي زده کړو بنسټ گڼل کيږي. په منځنيو درسي دورو کې حرفه ای او مسلکې او لوړو زده کړو په کچه کې د حرفه ای او تخصصي روزنې کارونه ارزښت پيدا کوي. اصلي خبره داده چې دغې مرحلې ته رسيدل، وگړي په بشپړه توگه ټولنه منونکې شوي وي. برسير پر هغه د ټولنې منلو بهير په واقعيت کې، ځنډ نه مني او د راتلونکې کار او فعاليت په ترڅ کې دوام پيدا کوي او بشپړيږي. د ټولنې منلو او حرفه ای روزنې په بهير کې، له مادي، فني، ټولنيز، اقتصادي او سياسي - فرهنگي پلوه د ټولنې د عمومي شرايطو کيفيت کې ډير زيات نقش او اغيز لري.

1. نوبت او بدلون

سره د دې چې ډير وختونه ښوونه او روزنه د ټولنې د اوسني حالت د مضبوطولو او تثبيتولو له پاره کارول کيږي، په عين وخت کې د ټولنيزو بدلونونو سرچينه هم واوسي. هره ټولنه هر وخت د بدلون او اوښتون په درشل کې وي. په ډيرو ټولنو کې بدلون له پرمختگ سره په تړاو کې گڼل شوی نو له ښوونې او روزنې څخه طمع کيږي چې پرمختگ ته د رسيدو له پاره له ټولنې سره مرسته وکړي. لکه چې وړاندې وويل شول دوديزې ټولنې د پرمختللو صنعتي ټولنو خلاف تيروته تمايل لري او د فرهنگي ميراثونو په ساتلو ټينگار کوي، خو پرمختللي صنعتي ټولنې برعکس د ارزښتونو بدلون، د فرهنگ توليد او د نويو ټولنيزو شرايطو او اړتياوو سره د هغوی يووالي ته علاقه لري. په نوموړو ټولنو کې د ښوونيزو مؤسسو څخه په آگاهانه توگه د نوبت، پوهې رامنځته کول او د بدلون د رامنځته کولو له پاره گټه اخيستل کيږي. د پرمختگ مفهوم دغه باور غښتلی کوي چې بدلون او ترقي يو د بل لازم او ملزوم دي. له همدې امله دغه انتظار رامنځته کيږي چې ښوونيز نظامونه بايد په دغه برخه کې مهم رول په غاړه ولري.

هر کال دولتي او خصوصي برخو له لوري زياتې پيسې په پوهنتوني مؤسسو کې يوازې د څيړنې او پراختيا باندې لگيږي تر لاسه شوي نوبتونه او تر عملي گټې اخيستنې لاندې نيول کيږي. د ټولنې د صنعتي ودې او روغې په دورو کې، د ښوونيز نظام څخه د نويو ارزښتونو او عاداتو د القاء له پاره گټه اخيستل کيږي تر څو له همدې لاري د اقتصادي، سياسي او ټولنيز پرمختگ او پراختيا لاره هواره شي. د ښوونې او روزنې بل نوبتگر چلند د دوديزو باورونو ځای د علمي باورونو خپرل دي، او د علمي افکارو او باورونو د عام کولو له لارې د دوديزو ارزښتونو او غير علمي باورونو کمزوره کيدو لامل کيږي او په دې توگه ټولنيز بدلون ته لاره آواروي.

2. شخصي روزنه او وده:

د ښوونې او روزنې بله مهمه دنده شخصي روزنه او وده ده. رسمي ښوونه او روزنه په وگړي کې طرز ديدونه، ارزښتونه، ذهني يوشانته والي، چلندونه او وړتياوې رامنځته کوي چې شايد د ښوونځي څخه

پرته په نورو ټولنيزو برخو کې رامنځته کيدونکې نه وي. ښوونځي په عام ډول د دا ډول ځای په توګه ګڼل کيږي، چې له يوې شخصي نړۍ څخه و غیر شخصي نړۍ ته تيريږي. په همدغه ځای کې وګړي داسې نوي عادتونه زده کوي چې د ټولنې له پاره ارزښتمند دي لکه وخت پيژندنه، نظم او دسپلين ته پام کول، قانون او مقرراتو ته غاړه ايښودل او داسي نور. د شخصي روزنې دنده له جسمي، عاطفي، رواني، ذهني پلوه د وګړي هر اړخيزې روزنې باندې څارنه ده او په دغه منځ کې رسمي ښوونه او روزنه د وګړو د ذهني روزنې په برخه کې مهم نقش لوبوي.

3. د پانګونې دنده (Investment Function)

د ښوونې او روزنې يوه بله مهمه دنده د پانګونې دنده ده چې په حقيقت کې د ماهر او مسلکې وګړو روزنه او پانګونه ده، چې د صنعت د ماشين د فعالولو له لارې نوموړې پانګه تر لاسه کيږي. ښوونه او روزنه هغه کيلي ده، چې د ټولنې د نوي کولو (Modernization) په لوري ور پرانيږي. نن ورځ ښوونه او روزنه په ټولنه کې د بدلون د بيلا بيلو اړخونو د مهم او ټاکونکې لامل په توګه، د پام وړ ده. د ټولنې اقتصاد او سياست سره په اړيکه کې په دغه پيړۍ کې دوه مهم کارونه د نوې ښوونې او روزنې د ارزيايي سبب شول: يو دهغو د استعمار څخه دنويو آزاد شويو هيوادونو د جهان سياسي ډګر ته داخليدل دي، چې په ډيرې مينې سره د ټولنيزې او اقتصادي پرمختګ او پراختيا غوښتونکې وو. او بل له هغه واقعيت څخه د صنعتي هيوادونو مخ په زياتيدونکې خبرتيا ده چې ښوونه او روزنه د هغوی په پراختيا او دوام کې اصلي ستون او محور ګڼل کيږي. همدغه دوه تحولونو دښوونې او روزنې په لور ديد کې ځاي ورکوي.

په پايله کې په تيره نيمه پيړۍ کې د ښوونې او روزنې مهمه او پراخه پديده په پوهنتونو کې د بيلا بيلو علمي او تخصصي نظرونو څخه تر څيړنې لاندې نيول شوې ده. سره د دې په دغه مقاله کې ښوونه او روزنه د ټولنپوهنې له نظره تر پاملرنې لاندې نيول شوې ده، خو په تيره نيمايي پيړۍ کې په اقتصادي علم کې يو مهم تحول، د ښوونې او روزنې ټولنپوهنې سره ځانګړې اړيکه لري. نوموړی تحول، په عام ډول ښوونې او روزنې ته د انساني پانګې يا انساني پانګونې چلند تر نامه لاندې مشهوره شوی ده. نوموړی چلند ښوونې او روزنې ته په بنسټيز ډول د ټولنې او وګړي له لوري د يو ډول پانګونې په څير ګڼل کيږي.

په ډيرو هيوادونو کې د ملي بودجې څخه د پام وړ مهمه ونډه د ښوونې او روزنې برخې ته ځانګړي کيږي. سره د دې د همدې زياتي پانګونې په مقابل کې لا هم مهم نقش ته چې ښوونه او روزنه يې کولاي شي د ټولنې د ټولنيز، اقتصادي او صنعتي پراختيا او وده کې ولري، هغې منظمې څيړنې او بررسي ته چندان اهميت نه ورکوي. هغه باور چې ښوونې او روزنې او اقتصادي ودې تر منځ عملي اړيکو شتون دومره مضبوط دی چې پرمختللو هيوادو کې هم د ښوونې او روزنې پراختيا له لومړيتوبونو څخه برخمن دي.

4. د سياسي ودې دنده (Political Socialization)

د سياسي ودې دنده په حقيقت کې د سياسي فرهنگ د القاء په مانا ده. د سياسي ودې مفهوم په سياسي علومو کې د ځانگړي ارزښت څخه برخمن دی او هغه بهير ته اشاره کوي چې له نوموړي لارې څخه د ټولنې وگړي په سياسي نظام پورې اړين طرز ديد او احساسات او په هغه کې خپل نقش زده کوي. په دغه بهير کې درې مهم عناصر شتون لري:

1. شناخت (Cognition): يعنې يو کس د سياسي نظام د ماهيت او د هغه طرز العمل په باب کې څومره پوهه لري او څرنگه باور لري.
  2. احساس (Feeling): يعنې يو کس د نظام په نسبت څرنگه احساس لري چې په دندې پيژندلو وفاداري او د هيوادو عالي تعهداتو حس په کې شامليري.
  3. د سياسي وړتيا حس (Political Competence): په سياسي نظام کې د شخص نقش څرنگه دی يا څنگه کيدای شي واوسي؟
- رسمي ښوونه او روزنه، په ښکاره او پټه د خپل ښوونيزو پلانونو او کتابونو کې د سياسي روزنې موخو ضمانت لرونکې دي. داسې موضوعات لکه ايدیولوژي، سياسي نظام، د سياسي اقتدار څخه اطاعت، د هيوادوالي شرايط او وفاداري لازم توب، دنده پيژندنه او ... د بيلا بيلو تحصيلي دورو په پلانونو کې په ډول ډول ښو او انځورونو سره شتون لري او دا ټول د سياسي روزنې په موخه دلالت کوي، د سياسي روزنې اهميت غواړي چې په هغه بايد په يوه ځانگړي مقاله کې په تفصيل سره خبري وشي.

اخځليکونه:

1. کاشاني، مجيد، جامعه شناسي آموزش و پرورش، تهران، پيام نور، چاپ ۴، ۱۳۷۶.
2. اکبري ابولقاسم ومينا، آسيب شناسي اجتماعي، تهران، رشد و توسعه، ۱۳۹۰.
3. علاقه بند، علي، جامعه شناسي آموزش و پرورش، تهران، نشر روان، چاپ ۴۴، ۱۳۸۷.
4. کوئن، بروس، مباني جامعه شناسي، ترجمه، غلام عباس توسلي، تهران، سمت، چاپ ۱۳۹۰، ۲۳.
5. مور، ستيفان، مروري بر جامعه شناسي، ترجمه سوسن اردبيلي، تهران، نشر ميزان، ۱۳۸۶.
6. فينبر، يوسف، اچ، ټولنپوهنه، د عبدالروف خپلواک ژباړه، کابل، کابل پوهنتون، ۱۳۵۳.
7. درسler، ديويد او نور، جامعه شناسي، ترجمه مهر داد هوشمند، غلام رضا رشيددي، تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۸۸.

بررسی یادگیری ریاضی از لحاظ جنسیتی در نهادهای آموزشی هوش های چندگانه

ریاضیات وگذر زمان:عوام ، ریاضیات وعلوم را با ثبات تر از دیگر تخصص ها می دانند،درحالیکه ریاضیات وعلوم نیز در معرض رشد سریع و تغییرات شدید قرار دارند.مفاهیم این حوزه ها در طول قرون گذشته تغییر کرده است وهمزمان با رشد علم وتغییرات حاصله ، ارزش مهارت های ذهنی نیز تغییر کرده است.یک فرد با مجموعه ای از مهارت ها و توانش های ذهنی ،ممکن است در دوره ای ریاضی دان و یا دانشمندی برجسته یا حتی نابغه معرفی شود.زیرا آن مهارت ها مورد نیاز آن عصر بوده است. در صورتی که امروز همان مهارت ها و توانش ها ، ممکن ارزشی چندانی نداشته باشد. به عنوان مثال در گذشته افرادی که می توانستند محاسبات سنگین ریاضی را در ذهن انجام دهند،افراد برجسته (نابغه) وسرمایه ای بزرگ برای جامعه محسوب می شدند،اما امروز با وجود کمپیوتر های که پیچیده ترین محاسبات را در اندک زمانی انجام می دهند،جوامع برای این گونه توانش ها، وارزش چندانی قابل نمی شوند(گاردنر،۲۰۱۱).

آیا فقط یک نوع منطق داریم:با رشد تکنولوژی و انفجار اطلاعات در این عصر و به دنبال آن تغییرات و تحولات جوامع ، شاید این سوال برای بسیاری از افراد مطرح شود که آیا هوش منطقی- ریاضی اساسی ترو ضروری تر از دیگر هوش ها نمی باشد؟ در واقع اغلب افراد بر این باورند که فقط یک منطق وجود دارد وآن هم منطق ریاضی است. در نتیجه می توان هر نوع مساله ای را با این منطق حل کرد. گاردنر عنوان می کند:«من با این ایده موافق نیستم که هوش منطقی- ریاضی مهم

تر از دیگر هوش ها است. این تصور که مهارت منطقی- ریاضی می تواند انواع مسایل را حل کند درست نیست. در واقع منطق های متعددی با قوت ها و محدودیت های متعدد وجود دارد. ما منطق ریاضی، زبانی، موسیقی و غیره داریم، اما هریک از این منطق ها بر اساس قوانین خودشان عمل می کنند. به طوری که قوی ترین منطق ریاضیات در این حوزه ها، نمی توانند مسایل مربوط به آن ها را حل کنند.» (گاردنر، ۲۰۱۱). ممکن است این سوال برای ما مطرح شود که آیا گروه منطق ها (از جمله منطق ریاضی)، خود می توانند به عنوان یک هوش در نظر گرفته شود؟ گرانه در پاسخ به این سوال می گوید: «تنها گذر زمان می تواند به این سوال پاسخ دهد، اما در حال حاضر متقاعد شده ام که سیر تکاملی توصیف شده توسط پیازه، که با درک عدد و رابط ساده علت و معلولی شروع می شود، می تواند تا بالاترین درجات منطقی ریاضی و علم معاصر دنبال شود.» (همان، ۲۰۱۱، ص ۵۴)

فرصت های یادگیری در پرورش هوش منطقی- ریاضی: برای هوش منطقی- ریاضی که به همراه هوش کلامی به طور سنتی در برنامه های درسی کشور توجه و تاکید بیشتری شده، لازم است تجارب و فرصت های یادگیری، از حالت یکنواخت و یک جانبه ای خود در قالب کتاب ریاضیات خارج شده، لازم برای تنوع نقشی به آن فراهم شود. از این منظر، طراحی و فراهم کردن تجارب یادگیری در زمینه محاسبه و کمیت یابی، اشکال مختلف معماها و بازی های فکری، جداول اعداد با هم ریخته، تفکر به روش حل مسأله، انواع پرسش های سقراطی، تمرین و انجام دادن مسایل منطقی و ریاضی به صورت گروهی، آموزش زبانهای برنامه نویسی کمپیوتری، استفاده و تعمیم تفکر منطقی و ریاضی برای حل چالش های اجتماعی و آزمایش کردن در غنا بخشیدن به برنامه ای درسی ریاضی، بسیار مؤثر بوده و آن را از پتانسیل بیشتری برای ایجاد جذابیت و اثرگذاری بر دانش آموزان بهره مند می کند (امینی، ۱۳۸۸، ص ۲۳)

چرا ریاضی دانان زن اندک اند؟

حدس زده می شود که میل زنان به ریاضیات نسبت به مردان دیرتر آشکار می شود و همین امر باعث می شود که آنها نتوانند دستاورد های سریعی به دست آورند. بسیاری وسوسه کننده است که این سوال را بدون پاسخ رها کنیم چرا که هر جوابی که به آن داده شود می تواند واکنش های تندی را برانگیزد. اما به هر حال باید گفت امروزه در دیپارتمنت های ریاضیات جهان و مسایل زیادی در زمینه زندگی ریاضیاتی وجود دارد که احساس می شود نکاتی را در این باره بگویم حتی اگر آنچه می گویم کم و بیش گیج کننده و حتی قابل تأسف باشد. یک نکته که باید در خصوص کمبود تعداد زنان در زمینه ریاضیات گفته شود به یک مسأله آماری بازمی گردد. به طور شگفت انگیزی، زنان ریاضیدان وجود دارند که همانند همتایان مردشان از جهات مختلفی عملکردهای خوبی دارند و حتی می توان گفت در برخی از زمینه ها با استعدادهای فوق العاده ای از زنان مواجهیم. هیچ مدرکی مبنی بر این که حد نهایی برای پیشرفت زنان در زمینه ریاضیات وجود داشته باشد در دست نیست

گاه خبری منتشر می شود که مردان در زمینه خاصی مثلاً تجسم فضایی، عملکرد بهتری نسبت به زنان دارند و نتایج این تحقیقات به توانایی های جنسیتی در ریاضیات نسبت داده می شود. اما واقعیت این است که چنین استدلال هایی را نمی توان قانع کننده دانست، چرا که مثلاً قدرت تجسم فضایی موضوعی است که با تمرین بهبود می یابد و به هر حال اگر چه موضوعی است که در ریاضیات کاربرد دارد اما موارد اندکی وجود دارد که چنین توانایی ضروری محسوب شود. ایده پذیرفتنی دیگر در این زمینه به عوامل اجتماعی باز می گردد. ممکن است یک دختر، از این که در رشته ای که جامعه آن را پسرانه می داند به موقعیت می رسد دچار دست پاچگی شود. به علاوه از طرف دیگر به دلیل این که نمونه های الگوار برای ریاضیدان زن برجسته چندان زیاد نیست، آنها خود باید راه خود را طی و آن را تثبیت کنند و به نوعی خود ساخته پیش روند. یک دلیل اجتماعی دیگر که در مقایسه وسیعتر به آن توجه شده است این که ریاضیات پیش از اکثر رشته های دانشگاهی نیاز به تفکر مستقل و فعالیت فردی سخت و تمرکز و تنهایی دارد که با شرایط مادری زنان مطابقت کمتری دارد. کاندیامک ویلیام، نویسنده ای بود که یک بار نوشت هر یک از فرزندانش باعث شده اند که او به اندازه نوشتن دو کتاب، زمان را از دست بدهد، اما سرانجام این امکان برای او وجود داشت که پس از چند سال دوباره دست به قلم ببرد و کتاب جدیدی بنویسد. اما در ریاضیات اگر شما چند سال از کار جدی ریاضیات فاصله بگیرید، برگشت شما اگر چه غیر ممکن نباشد بسیار دشوار خواهد بود. حدس زده می شود که میل زنان به ریاضیات نسبت به مردان دیرتر آشکار می شود و همین امر باعث می شود که آنها نتوانند دستاوردهای سریعی به دست آورند. مرور زندگی بسیاری از زنان ریاضیدان نیز این مسأله را تأیید می کند. البته به نظر می رسد باز هم مسایل اجتماعی در این مورد نقش ایفا کنند و البته استثناهای زیادی هم در این زمینه وجود دارد. البته هیچ یک از این دلایل را نمی توان قطعی دانست. تاکنون چندین جلد کتاب در خصوص علل این مسأله نوشته شده است که می توان به آنها مراجعه کرد اما آخرین نکته این است که این واقعیت در حال تغییر بوده و در سال های اخیر موقعیت زنان رشد بسیار بهتری را نشان داده است. ضمن این که شرایط اجتماعی نیز تغییر کرده است و با قطعیت می توان گفت تعداد زنان ریاضیدان رو به افزایش است (تیموتی، ۱۳۹۱، ص ۱۸).

نابرابری تفاوت ایجاد می کند

یک آزمون دیگر که امکان مقایسه کارکرد دختران و پسران در ریاضیات در کشورهای جهان را فراهم می آورد، آزمون PISA است.

"سازمان همکاری و توسعه اقتصادی" (OECD) مرکب از ۳۴ کشور متعهد به دموکراسی و اقتصاد بازار "برنامه ارزیابی بین المللی دانش آموزان" (PISA) را در میان دانش آموزان ۱۵ ساله در کشورهای عضو و غیرعضو در درس های ریاضی، علوم و خواندن یا درک مطلب به طور دوره ای به اجرا در می آورد.

نتایج نمره‌های دختران و پسران در آزمون ریاضی PISA در سال ۲۰۰۸ ظاهراً کلیشه قدیمی را در این باره که پسران نسبت به دختران در ریاضیات قوی‌ترند، تایید می‌کرد؛ در بسیاری از کشورهای مورد بررسی میانگین نمره‌های دختران در آزمون ریاضیات پایین‌تر از نمره‌های پسران بود. البته کشورهایی مانند سوئد هم بودند که این تفاوت آماری میان دختران و پسران در آنها دیده نمی‌شد، و در ایسلند میانگین نمره‌های ریاضی دختران حتی بالاتر از پسران بود.

پائولا سایپینزا (Paola Sapienza)، از دانشگاه نورث‌وسترن در ایلینوی آمریکا، به مقایسه نتایج کارکرد ریاضی دختران و پسران در این آزمون پرداخت تا در مقایسه با "شاخص نابرابری جنسیتی" ببیند تفاوت‌ها ناشی از استعداد است یا تربیت اجتماعی. این بررسی هم نشان داد که تفاوت‌های جنسیتی در نمره‌های ریاضی با شاخص نابرابری جنسیتی ارتباط مستقیم دارد: در کشورهایی که بیشترین نابرابری جنسیتی وجود داشت، بیشترین میزان برتری پسران بر دختران در ریاضیات هم مشاهده می‌شد. هنگامی که این پژوهشگران نتایج نمره‌های ریاضی دختران و پسران در آزمون PISA را با توجه به شاخص نابرابری جنسیتی تصحیح کردند، تفاوتی آماری میان دختران و پسران در نمره‌های ریاضی در این کشورها بیشتر بود.

تیزهوشی: علاقه و توجه مطالعه عقب افتادگی ذهنی با علاقه ای، اگر چه محدود تر به مطالعه تیزهوشی همراه بوده است. فرانسیس گالتون (۱۸۶۹) مطالعه تیزهوشی-یانبوغ را در اواخر قرن نوزدهم آغاز کرد، لوئیس ترمن، که قبلاً در مورد او صحبت شد، گالتون را فردی تیزهوش محسوب می‌کرد. ترمن ارزیابی خود را بر اساس موفقیت‌های اولیه گالتون، از جمله توانایی او در حفظ الفبا در ۱۸ ماهگی و خواندن ادبیات کلاسیک در ۵ سالگی انجام داده بود (ترمن، ۱۹۱۷). امروز افرادی تیزهوش به حساب می‌آیند که بهره هوشی بالاتر از ۱۳۰ دارند و در آزمونهای پیشرفت تحصیلی در موضوعات یعنی نظیر ریاضیات نمرات استثنایی کسب می‌کنند (فاکس، ۱۹۱۸).

معمولاً به صورت سنتی به نیازهای ویژه افراد تیزهوش در مقایسه با افراد عقب افتاده ذهنی توجه کمتر شده است (ریس، ۱۹۸۹). احتمالاً معروف ترین سازمان اختصاص یافته برای آوردن نیازهای افراد تیزهوش، منسا (سرپر یا کف، ۱۹۶۵) است، که عضویت در آن منحصر به افرادی است که نمرات آنان در آزمون هوشی استاندارد جزء ۲ درصد بالای است. یکی از دلایل عدم توجه سنتی افراد تیزهوش باور به این ضرب المثل بوده است (ارزش زود رس فساد زود رس را به دنبال دارد). این باور بر این فرض استوار بود که کودکانی که از نظر ذهنی پیش رس اند محکوم به شکست تحصیلی، شغلی و اجتماعی اند. تک بررسی کلاسیک مورد اشاره در تایید این دیدگاه موردی است که به نام ویلیام جمیز سیدیس (۱۸۹۸-۱۹۴۴) این نام به افتخار ویلیام جمیز که همکار پدرش بوریس در دانشگاه هاروارد گذاشته شد. سیدیس نابغه ریاضی بود که در سال ۱۹۰۹ در یازده سالگی، در هاروارد ثبت نام نمود و یک سال بعد هنگامیکه در دو باشگاه ریاضی هاروارد منطقی در زمینه ریاضیات پیشرفته ارایه کرد

به شهرت ملی رسید. اما فشار مداوم پدرش بر او برای ممتاز شدن وشهرت خیره کننده اوسر انجام به کناره گیری وانزوای او منجر گردید. سیدیس در دهه دوم زندگی، شغل دانشگاهی خود را در مؤسسه رایس درهوستون پذیرفته بود رها نمود و بقیه عمر خود را در مشاغل پست وپایین سپری نمود (صادیقی، ۱۳۹۰، صص ۳۵۲-۳۵۳)

مطالعات ژنیتیکی ترمن در مورد نبوغ: بر خلاف مورد ویلیام جمیز سیدیس کودکان تیز هوش کمتر دچار شکست ونا توانی می شوند. در حقیقت، آنها بیشتر آمادگی موفقیت در همه عرصه های زندگی را دارند. سازگاری بهتری نسبت به دیگر افراد دارند و کمتر دستخوشی اختلافات عاطفی می شوند (گراسبرگ و کرنل، ۱۹۸۸). این نتایج، در مطالعه ژنیتیکی لوئیس ترمن در مورد نبوغ که احتمالاً مشهورترین مطالعه دراز مدت انجام شده و پس از گذشت بیش از ۷۰ سال از آغاز آن، امروزه هنوز هم الهام بخش است، نشان داده شده است (کریونز، ۱۹۹۲).

بررسی جوانان پیشرس در ریاضی: احتمالاً مشهور ترین مطالعه انجام شده معاصر در مورد کودکان تیز هوش مطالعه درازمدت جوانان پیش رس در ریاضی است که به وسیله کامیلا بنبو و جولین استنلی (۱۹۸۳) در دانشگاه جان هایکینز صورت گرفته است. بنبو استنلی برنامه های ویژه ای برای نوجوانانی که در آزمون فرعی ریاضی SAT نمره ۷۰۰ (از ۸۰۰) دریافت کرده بودند فراهم نمودند این برنامه شامل دوره های آموزشی فشرده علوم ریاضیات در تابستان دوره های تقویتی در دانشگاه و مشاوره برای والدین جهت کمک به آنان در بر آوردن بیاز های آموزشی وعاطفی کودکان تیز هوش خود بود. یک پیگیری ده ساله نشان داد که آزمودنیهای این مطالعه موفقیتها تحصیلی برجسته داشته اند (بنبو، ارجمند و والبرگ، ۱۹۹۱) بر خلاف باور عامه، این شرکت کننده گان در بررسی همچنین فاقد هر گونه عقب ماندگی و ناتوانی در مقابل الزامات دوره آموزشی (سوئیاتک، ۱۹۹۳). به علاوه هیچ گونه مدرکی وجود ندارد که نشان دهد این کودکان تیز هوش مستعد ابتلا به مشکلات شخصی و اجتماعی از نوعی که ویلیام جمیز سیدیس به آن دچار شده بود هستند. در حقیقت، برنامه ای این نوع ممکن است به وی کمک کرده باشد که به جای فرورفتن در انزوا و گمنامی، زندگی شغلی مفید و رضایت بخشی را به عنوان یک ریاضیدان دنبال نماید (همان، ۱۳۹۰، صص ۳۵۴-۳۵۵)

آیا استعداد پسرها در یادگیری ریاضی از دخترها بیشتر است؟ به طوری سنتی این اعتقاد حتی در بین دختران شایع است که پسرها در درک و تجزیه وتحلیل مسایل ریاضی توانایی بیشتری دارند و دخترها در علوم انسانی و ادبیات و هنر مستعد تر اند. انتخاب رشته تحصیلی در دوره متوسطه ودانشگاهی معمولاً بر پایه چنین باور انجام می شود.

تحقیقات موسسه بین المللی آزمون «پسا» که به ارزیابی توانایی های درسی دانش آموزان در سطح جهان می پردازد، نشان می دهد که در آلمان دانش آموزان پسر در رشته ریاضی نمرات بهتری کسب

کرده اند. یک نکته دیگر که این تفکری سنتی را تایید می کند در میان ریاضی دانان برجسته جهان به ندرت نام زنان دیده می شود. جایزه فیلدز که عنوان نوبل ریاضی شناخته می شود دارای اعتبار بین المللی است. این جایزه هر چهار سال یک بار به ریاضی دانان جوان (کمتر از چهل سال) که کار با اهمیتی در ریاضی انجام داده باشند، اهدا می شود در میان برنده گان این جایزه از سال ۱۹۵۴ تا کنون صرف یک زن توانسته است این جایزه متعبر بین المللی ریاضی را بدست آورد. پژوهشگران دانشگاه ویکسونی مدیسون آمریکا با اختیار داشتن تحقیق سال ۲۰۰۹ موسسه «پیزا» و تحقیق بین المللی «تیمز» سال ۲۰۰۷ که سطح دانش عملکرد دانش آموزان کشورهای مختلف جهان بررسی می کنند، نمرات ریاضی دانش آموزان دختر و پسر را با هم مقایسه کردند. هدف اینکه روشن شود که آیا تفاوت در نمره ریاضی بر اساس جنسیت افراد عمومیت دارد؟ و آیا این تفاوت ناشی از تفاوت های بیولوژیکی و غیر قابل تغییر است؟ نتایج این بررسی ها نشان داد که در کشورهای مانند مراکش، هلند و ارمنستان، تفاوت میان نمرات دانش آموزان دختر و پسر در رشته ریاضی دیده نمی شود و در اندونزی و تونس حتی فهم دختر ها بهتر از پسر ها است بنا بر این قطعیت این گزاره که تفاوت نمره ریاضی دختران و پسران موضوعی ژنتیکی و مرتبط با جنسیت است زیر سوال رفت.

در آمریکا تفاوت میان نمرات ریاضی دخترها و پسر ها در ۵۰ سال گذشته هر سال کمتر شده است. در حالیکه در دهه هفتاد میلادی در برابر هر ۱۳ پسر مستعد در رشته ریاضی یک دختر وجود داشت، اکنون در برابر هر ۳ پسر یک دختر دیده می شود. در امریکا آماری دخترانی که در رشته های مرتبط با ریاضیات تحصیل کرده اند، در ۵۰ سال گذشته از ۵ تا ۳۰ درصد افزایش یافته است. در برخی از کشورهای خاور میانه مانند بحرین و عمان، در حالی که دختران در مجموع نمرات خوبی در رشته ریاضی نداشته اند، نمرات پسر ها هم بدتر بوده است.

این بررسی ها برخی از محققان را به این نتیجه رسانده که بر خلاف تصور سنتی، استعداد پسر ها و دخترها در رشته ریاضی ذاتی نیست و تفاوت در درک ریاضی جنبه ژنتیکی و ارثی ندارد. اگر این چنین بود، دخترها امکان پیشرفت قابل ملاحظه در سالهای اخیر را نداشتند. پژوهشگران با اشاره به شاخص های توسعه انسانی، از جمله تحصیلات، سلامت و موقعیت سیاسی هر کشور به این نتیجه رسیده اند که هر چه برابری جنسیتی در یک جامعه بیشتر باشد، استعداد ریاضی دانش آموزان آن جامعه (دختر و پسر) نیز بیشتر است. پژوهشگران امریکایی می گویند: «یک مادر تحصیل کرده و شاغل که در آمد خوبی داشته باشد، فرزندان با استعداد تری در رشته ریاضی دارد. فرق نمی کند که فرزندان او پسر باشد یا دختر». این پژوهشگران با توجه به باور عده ای معتقدند افزایش حقوق اجتماعی زنان به معنای کاسته شدن از حقوق مردان است، تاکید می کنند: با افزایش حقوق زنان، استعداد ریاضی دختران و پسران نسل بعد شکوفاتر می شود و مردان و زنان هر دو از برابر اجتماعی سود می برند. پژوهشگرانی که نتایج آزمون های استاندارد و بین المللی را کشور به کشور بررسی کرده اند، متوجه

شده اند که فاصله جنسیتی در ریاضیات در جوامعی که از تساوی جنسیت بیشتری بر خور دارند، کم می شود و یا کاملاً از بین می رود، به عنوان نمونه در پنج کشور سوئد، نارو، فنلاند، ایسلند و نیوزیلند که رتبه اول تا پنجم جهان را از نظر برابری جنسیتی دارند، تفاوتی بین استعداد ریاضی دختران و پسران دیده نمی شود (شیرزاد، ۲۰۱۱، ص، ۹).

ریاضی دانان زن در جهان

۱- (ماریسوفیژرمن) ۱۱ اپریل ۱۷۷۶-۲ جون ۱۸۳۱ (ریاضی دان فرانسوی بود که کارهای بزرگی در نظریه اعداد و هندسه دیفرانسیل انجامداد. اعداد اول ژرمن به نام اوست س(غوری، ۱۳۹۲، ص ۱۲۱)

۲- (اعظم نیرومند-راد) تولد ۲ دسامبر ۱۹۴۷ در تهران دانشمند برجسته فیزیک پزشکی آمریکایی ایرانی-تبار است.

۳- (باربارا لیسکف) (به انگلیسی) (Barbara Liskov) باربارا جین هابرم (زاده ۱۹۳۹) استاد علوم کمپیوتر است. لیسکف زبان برنامه نویسی سی ال یو و Argus را ابداع کرده و همراه جانت ویگ، اصل جانشینی لیسکف را اثبات کرده است. او نویسنده سه کتاب و صدها مقاله تخصصی است. زمان مستعمره اسپانیا بود می زیست. او را پیشرو ادبیات مکرکی می دانند.

۴- سور خوانا اینس دلاکروز: به اسپانیایی Sor Juana Inés de la Cruz زاده ای ۱۲ نوامبر ۱۶۵۱ یا ۱۶۴۸ - مرگ ۱۷ اپریل ۱۶۹۵ (دانش پژوه خود ساختهاهل اسپانیای نو، ریاضی دان، چاهه سرا، نویسنده ایمکتب باروک و یک راهبه بود)

۵- (سوفیا واسیلی فناکوولفسکایه) (تولد: ۱۵ جنوری ۱۸۵۰ - مرگ: ۱۰ فبروی ۱۸۹۱) از ریاضی دانان برجسته سده اخیر است و اولین ریاضی دان بزرگ زن و اولین زنی بود که در شمال اروپا به مقام استادی کامل رسید. او همچنین از اولین زنانی بود که در یک روزنامه ی علمی به عنوان ویرایشگر کار می کرد (همان، ۱۳۹۲، ص ۱۲۳)

سوفیا ریاضیات را در ۱۲ سالگی بدون هیچ معلمی به صورت خودآموز شروع کرد. پدرش به دلیل فقر، کاغذهای چرکنویس درهمی از معادلات دیفرانسیل و انتگرال را به جای کاغذ دیواری بر دیوار خانه چسبانده بود و سوفیا با سه سال تلاش توانست معنی آنها را کشف کند.

۶- عالییه صبور: (Alia Sabur)، زاده ۲۲ فبروی ۱۹۸۹ در نیویورک ریاضی دان آمریکایی و در حال حاضر جوان ترین استاد دانشگاه در جهان است. نبوغ عالییه از دوران کودکی آشکار شد. او هم زمان با به پایان رساندن سال چهارم ابتداییه، دیپلم لیسه را نیز دریافت کرد و در ۱۰ سالگی به دانشگاه استونی بروک نیویورک راه یافت. او توانست در سن ۱۴ سالگی با بالاترین جایگاه ممکن دانشگاهی یعنی زوما کوم لائودهدر رشته ریاضیات کاربردی فارغ التحصیل شده و وارد دانشگاه

درکسل شود. عالیه توانست در این دانشگاه دکترای خود را در رشته متالورژی گرفته و به عنوان استاد دانشگاه به استخدام دانشگاه کونکاکره جنوبی درآید. نام او در تاریخ ۱۹ فبروی ۲۰۰۸ در لیست رکوردهای جهانی گینس نوشته شد و پس از ۲۹۱ سال رکورد آقای کولین مک‌لورین (رکورددار پیشین) را شکست.

۷- **آگوستا ایدا کینگ، کنتس لاولیس (۱۸۱۵-۱۸۵۲): Augusta Ada King, Countess of Lovelace** با نام تولد **ایدا بایرون**، ریاضی دان و نخستین برنامه‌ساز کمپیوتر بود.

ایدا (آدا) دختر لرد بایرون شاعر بود و در ۱۰ دسامبر ۱۸۱۵ در لندن انگلستان زاده شد. ایدا از دوستان نزدیک و همکاران و مشوقان چارلز بیچ بود و چند برنامه برای ماشین تفاضلی و ماشین تحلیلی بیچ (صورتی از ماشین حساب) تهیه کرد.

وزارت دفاع آمریکا در سال ۱۹۷۹ به افتخار این دانشمند، نام وی را بر زبان برنامه‌نویسی ایدا (آدا) گذاشت. **جامعه کمپیوتر بریتانیا** نیز از سال ۱۹۹۸ جایزه‌ای با نام او به برگزیدگان این رشته اهدا می‌کند. همچنین در سال ۲۰۰۸ مسابقات سالانه‌ای برای زنان دانشجوی علوم کمپیوتری با نام وی برگزار می‌شود.

فیلم **Conceiving Ada** و رمان **The Difference Engine** درباره آدا لاولیس نوشته شده است.

۸- **(ماریا گائانا آنیزی :زاده ۱۶می ۱۷۱۸، درگذشت ۹جنوری ۱۷۹۹ زبان‌شناس، ریاضی‌دان و فیلسوف که به دلیل نوشتن اولین کتاب حساب دیفرانسیل و انتگرال شهرت دارد. وی عضو افتخاری دانشگاه بولونیا نیز بود. طبق گفته درک یان اشترک، آنیزی اولین ریاضی‌دان برجسته زن ایتالیا پس از هیپاتیا (قرن پنجم پیش از میلاد) به شمار می‌رود.**

زندگی: ماریا گائانا آنیزی در ۱۶ مه سال ۱۷۱۸ در یک خانواده ثروتمند و باسواد در میلان به دنیا آمد. پدر او همواره تمایل داشت تا سطح زندگی خانواده را بالا ببرد و به خاندان شاهی نزدیک کند؛ به همین دلیل در سال ۱۷۱۷ با آنا فورتناتا بریویو ازدواج کرد. ماریا پس از مرگ مادرش با زندگی اجتماعی بیرون خداحافظی کرد و بیشتر در خانه به مدیریت کارهای منزل پرداخت. ماریا از همان دوران کودکی به عنوان بچه‌ای بسیار باهوش شناخته شد، او در پنج سالگی به دوزبان ایتالیایی و فرانسوی به خوبی صحبت می‌کرد و زبان‌های یونانی، عبری، اسپانیایی، آلمانی و لاتین را به خوبی می‌دانست و همه به او نسبت فرد چند زبانه داده بودند. او به برادران کوچکترش نیز آموزش می‌داد. او هنگامی که ۹ سال داشت یک متن سخنرانی یک ساعته آماده کرد و به او اجازه داده شد تا آن را برای افراد برجسته فکری آن دوران اجرا کند. عنوان سخنرانی او «حق زنان در بهره‌مندی از آموزش» بود. هنگامی که پانزده سال داشت پدرش تلاش کرد تا به صورت دوره‌ای افراد

باسواد بولونيا را در منزلش جمع کند پيش از آن نيز او به خواندن مطالب فلسفې مي پرداخت و تلاش کرده بود پاسخ‌هايي براي سوال‌هاي فلسفي آن زمان پيدا کند.

جزئيات تمامي ملاقات‌هايش را پدرش در سال ۱۷۳۸ منتشر کرد، اکنون آن‌ها در *Charles de Bros' Lettres sur l'Italie* و *Propositiones Philosophicae* نگهداري مي‌شود. مارييا بسيار خجالتي بود و اصلا علاقه‌اي به اين ملاقات‌ها نداشت. با اين حال پدرش با آرزوي او که پيوستن به صومعه بود مخالفت کرد و تنها به او اجازه داد تا زندگي نيمه راهبانه و نيمه بازنشسته‌اي داشته باشد تا بتواند از هياهو جامعه به دور باشد و به آموختن رياضي بپردازد. در طول اين دوره مارييا معادلات ديفرانسييل و انتگرال را آموخت، پدرش، پيترو انيزي نيز در اين دوران دو بار ديگر پس از مرگ مادر مارييا ازدواج کرد. ۲۱ بچه در خانواده آن‌ها به دنيا آمد که مارييا بزرگ‌ترين آن‌ها بود و بايد علاوه بر مطالعات خودش مسئوليت آموزش به کوچک‌ترها را نيز بر دوش مي‌کشيد و اين چنين شد که او از آرزويش که رهبانيت بود دور شد. او در ميان هم رديفان فيلسوفش به فردي بسيار زيبا با خانواده‌اي از ميان ثروتمندان ميلان شناخته مي‌شد.

تلاش‌ها در زمينه رياضيات: با ارزش ترين نتيجه‌اي که تلاش‌هاي او داشت، کتابي با عنوان *Instituzionianalitiche adusodellagioventùitaliana* بود که در سال ۱۷۴۸ در ميلان منتشر شد که از آن با عنوان «بهترين معرفي آثاراويلر» ياد مي‌شود. جلد اول آن در مورد روش تفاضلات محدود بحث مي‌کند و جلد دوم به بحث مقادير بينه‌اي کوچک مي‌پردازد. جلد دوم اين کتاب در فرانسه ترجمه شد، چارلز بوسوت (۱۸۱۴-۱۷۳۰) (نيز مطلبي را به آن افزود و در ۱۷۷۵ در پاریس نسخه‌اي از جلد دوم منتشر شد. کل مجموعه آن نيز بوسيله جان کولسون (۱۷۶۰-۱۶۸۰) (که کرسی رياضيات لوکاس در دانشگاه کمبريج را داشت، به زبان انگليسي ترجمه شد و در ۱۸۰۱ منتشر گرديد.

دوران پاياني زندگي: در سال ۱۷۵۰ در طول دوران بيماري پدرش، او از سوي پاپ بنديکت چهاردهم به سمت استادي رياضيات و فلسفه طبيعي و فيزيک در بولونيا رسيد. او اولين زني بود که به عنوان استاد دانشگاه انتخاب شده بود. پس از درگذشت پدرش در ۱۷۵۲ او به گرايش مورد علاقه اش که از آن دور مانده بود بازگشت و زمان زيادي را صرف مطالعه در زمينه الهيات بويژه پدران کليسا کرد؛ تا آنجا که فقير، بي خانمان و بيمار شد. او پس از مدتي به يک انجمن خيريه بانوان پيوست و به زندگي درويش گونه تا زمان مرگ، ادامه داد. درباره مرگ او اطلاعات زيادي در دسترس نيست. يک دهانه برخوردی بر روی سیاره ناهید به افتخار او نام‌گذاری شده‌است.

۹- **آمالی امی نودر:** (Amalie Emmy Noether) زاده ۲۳ مارچ ۱۸۸۲ - درگذشته ۱۴ اپريل ۱۹۳۵ (رياضيدان بانفوذ آلماني است که به واسطه سهم ممتازي که در جبر انتزاعي و فيزيک نظريه داشت شناخته شده است) (همان، ۱۳۹۲، ص، ۱۲۵)

۱۰- **(هانا نیومن)** ۱۲ فبروری ۱۹۱۴ - ۱۴ نوامبر ۱۹۷۱ ریاضیدانی آلمانی بود که در گروه تئوری پردازی فعالیت می کرد.

۱۱- **(هیپاتیا)** زنی یونانی که به عنوان نخستین زن برجسته ریاضی دان شناخته می شود. او استاد فلسفه در شهر اسکندریه بود و در علم نجوم تبحر داشت. وی در دوران حکومت روم بر مصر در اسکندریه زندگی می کرد و به دست مسیحیان و با تحریک کلیسا به اتهام جادوگری کشته شد.

زندگی: پدرش تئون از ریاضی دانان مشهور و استاد دانشگاه اسکندریه بود. تحت تعالیم پدر ریاضیات و فلسفه را آموخت. تئون برای آموزش همه جانبه ای او اهمیت بسیاری قائل بود و به این سبب هیپاتی هنر سخنوری و خطابه را آموخت و به ورزش هایی چون سوارکاری و شنا پرداخت. تئون او را با تمامی نظام های مذهبی آن زمان آشنا کرد و به هیپاتیا تفکر دور از تعصب را آموخت. بخش عمده ای از تعلیم او به سفرهایش اختصاص دارد. برخی معتقدند او بیش ده سال از عمرش را در سفر گذرانده است. او سفر کوتاهی به آتن داشت و در مدرسه آتن به عنوان دانشجوی تحصیل کرد. در بازگشت از آتن از او برای تدریس در دانشگاه اسکندریه در رشته فلسفه و ریاضیات دعوت شد و تا پایان عمر به تدریس در این دانشگاه مشغول بود. به علت تسلط کامل به علوم زمان خود و نطق بی نظیرش معلم محبوبی بود. افراد بسیاری از کشورهای مختلف برای شرکت در کلاس های او به اسکندریه می آمدند و بسیاری از مردم برای شنیدن سخنان او جمع می شدند. سقراط مورخ می نویسد: «او معلم محبوبی بود، در خانه او همانند اتاق کنفرانسش سخت کوش ترین دانشجویان آن روز آمد و شد داشتند» با وجود پیشنهادهای ازدواجی که از جانب شاهزادگان و فلاسفه داشت، هرگز ازدواج نکرد. وی رساله های فراوانی در زمینه ریاضیات نوشت که بسیاری از آن ها در زمان یورش مردم به معبد سراپیس اسکندریه از بین رفت. در حل مسائل جبر و هندسه راه حل های جدیدی ارائه کرد آن چنان که شناخت مخروط ها تا قرن هفدهم از آن چه او تدریس می کرد پیش تر نرفت. او مخترع «غلظت سنج» است که برای تعیین غلظت مواد حل شده در مایعات به کار می رود.

مرگ: در آن زمان اسکندریه از مراکز مهم مسیحیت بود و تفکرات دیگر با عنوان کافرکشی به شدت سرکوب می شدند. دانش هایی که هیپاتیا بر روی آن ها کار می کرد از دید روحانیون برای مردم مضر و گمراه کننده بود و این که یک زن به فلسفه و ریاضیات بپردازد غیر قابل تحمل بود. هیپاتی توسط «سیریل» اسقف شهر اسکندریه متهم به جادوگری و توطئه علیه مسیحیت شد. در یکی از روزهای ماه مارس سال ۴۱۵ میلادی هنگامی که هیپاتی از کتابخانه اسکندریه بازمی گشت به کالسکه (گادی) وی حمله کردند و به طرز وحشیانه ای کشتند و سپس جسدش را سوزاندند. نفوذ و قدرت کلیسا مانع پیگرد و مجازات قاتلان هیپاتیا شد. پس از چندی وی توسط کلیسا به عنوان قدیسه معرفی شد (فروغی، ۱۳۸۵، ص ۲۶)

مریم میرزاخانی نابغه ریاضی

سامرز در آن سخنرانی بحث‌برانگیزش ادعا کرده بود که پسران تنوع بیشتری در توانایی ریاضی نسبت به دختران نشان می‌دهند، در نتیجه شمار بیشتری از پسران ممکن است مهارت‌های خارق‌العاده ریاضی از خود بروز دهند. به گفته او همین تنوع است که در نهایت باعث می‌شود شمار بیشتری از مردان به درجات بالایی از مهارت‌های ریاضی و رده‌های بالای دانشگاهی در رشته‌های مربوط به ریاضیات برسند. اما بررسی هاید نشان داد که نمره‌های ریاضی دختران در برخی از کشورها و برخی از اقلیت‌های قومی در آمریکا مانند آسیایی تباران به همان اندازه پسران دارای تنوع است، و دختران با توانایی‌هایی خارق‌العاده ریاضیات هم در میان آنان مشاهده می‌شود. یک مورد جالب که در بررسی‌های که به آن اشاره شده است، مورد "مریم میرزاخانی" است.

مریم میرزاخانی دختری نوجوان در تیم المپیاد ریاضی ایران بود و در سال ۱۹۹۴ (۱۳۷۳) در هنگ کنگ و ۱۹۹۵ (۱۳۷۴) در تورونتو مدال طلا گرفت و یکی از معدود افراد شرکت‌کننده در المپیاد ۱۹۹۵ بود که نمره کامل ۴۲ را به دست آورد. او سپس برای تحصیل ریاضیات به دانشگاه شریف رفت. میرزاخانی از جانب‌دربردگان حادثه سقوط اتوبوس حامل نخبگان ریاضی دانشگاه شریف به دره در اسفند سال ۱۳۷۶ است. در این حادثه اتوبوس حامل دانشجویان ریاضی شرکت‌کننده در بیست و دومین دوره مسابقات ریاضی دانشجویی که از اهواز به سمت تهران می‌رفت به از جاده منحرف شد و به درون دره افتاد و شش تن از دانشجویان نخبه ریاضی در این حادثه کشته شدند.

میرزاخانی بعد از گرفتن لیسانس ریاضیات از دانشگاه شریف با گرفتن بورسی از دانشگاه هاروارد به آمریکا رفت و در سال ۲۰۰۴ دکترایش در ریاضیات را در این دانشگاه تحت نظارت کورتیس مک‌مولن، صاحب "مدال فیلدز" در ریاضیات، که معادل جایزه نوبل این رشته است، گرفت. میرزاخانی بعدها به استادی دانشگاه پرینستون رسید، با "جان وندراک" از پژوهشگران شرکت "آی بی ام" ازدواج کرد، و جایزه‌های متعددی از جمله جایزه جهانی "انجمن ریاضیات آمریکا" در سال ۲۰۱۳ را به دست آورد. و همچنان او توانست در سال ۲۰۱۴ به کسب جایزه بین‌المللی نوبل ریاضی دست پیدا کند و نشان داد که زنان هم می‌توانند در علوم ریاضی دست آورد‌های خارق‌العاده داشته باشند.

خود او در مصاحبه‌ای درباره زندگیش می‌گوید: "من از جهات زیادی خوش‌اقبال بودم. هنگامی که جنگ تمام شد، من تازه مدرسه ابتدایی را تمام کرده بودم؛ اگر ده سال زودتر متولد می‌شدم، این فرصت‌های بزرگ را به دست نمی‌آوردم. من در تهران به دبیرستانی عالی رفتم، دبیرستان فرزندانگان، و معلمان بسیار خوبی داشتم. در هفته اول رفتن به مدرسه راهنمایی با "رویا بهشتی" آشنا شدم. داشتن دوستی که علائق مشترکی با شما داشته باشد، بسیار باارزش است و به شما کمک می‌کند بالغ‌تر بمانید. [رویا بهشتی اکنون استادیار ریاضیات در دانشگاه واشنگتن در سنت‌لوئیس آمریکا

است] مدرسه ما در نزدیکی جاده پر از کتابفروشی در تهران بود. به یاد می آورم که چقدر راه رفتن در این جاده مزدحم و سرزدن به کتابفروشی ها برای ما هیجان انگیز بود. ما نمی توانستیم کتاب ها را پیش از خرید مرور کنیم، مانند شیوه ای که در اینجا مردم معمولاً در کتابفروشی ها انجام می دهند، بنابراین نهایتاً کارمان به خریدن تصادفی کلی کتاب می کشید. همچنین مدیر مدرسه ما زنی با اراده قوی بود که مشتاق بود تا جایی که از دستش برمی آمد فرصت های مشابهی با مدرسه پسرانه را برای ما فراهم کند..."

سرگذشت مریم میرزاخانی نشان می دهد که چگونه زنان در شرایط مساعد فرهنگی می توانند به رتبه های بسیار بالا در رشته های علوم، ریاضیات و مهندسی که بطور سنتی قلمرو مردان شمرده می شود، دست پیدا کنند.

منابع ماخذ:

- ۱- بیان گرد، اسماعیل. (۱۳۸۱). روانشناسی نوجوانان، تهران: نشر: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۲- تموتی، گاوری. (۱۳۹۱). تاریخ ریاضیات: تهران.
- ۳- بلخابی، محمود. (۱۳۸۹). مبانی روان شناسی آموزش برای همه، تهران: نشر: آبیژ.
- ۴- شرعیتمداری، علی. (۱۳۸۵). روان شناسی تربیتی، تهران: نشر: امیرکبیر.
- ۵- شیرزاد، عبدالهی. (۲۰۱۱). روان شناسی تربیتی، تهران: نشر: دانشگاهی.
- ۶- صدیقی، خواجه ذبیح الله و همکاران. (۱۳۹۰). روانشناسی عمومی، دانشگاه تعلیم و تربیه.
- ۷- صادیقی، جهان بخش. (۱۳۹۰). روان شناسی عمومی. تهران: نشر مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- ۸- غوری، محمد انور. (۱۳۹۲). تاریخ ریاضیات، انتشارات: سعید.
- ۹- فروغی، احمد جواد. (۱۳۸۵). تاریخ ریاضیات، انتشارات: سعید.
- ۱۰- مجبور، سایک. (۱۳۸۳). روانشناسی بازی، تهران: ساسان.

متلونه څنگه منځ ته راغلي دي؟

متلونه د پښتو شفاهي ادبياتو هغه درنې، پخې او په ټول تللې خبرې دي چې داستاد قيام الدين خبره د پښتنو حياتي فلسفه ټوله پکې بيان شوې ده، دغه سپېڅلې او پخې ويناوې چې له ډېرو پخوا زمانو راهيسې منځ ته راغلي دنورو ولسي مرغلرو په شان نسل په نسل رالېږدولو کې خواره واره تر مونږه را رسيدلي دي.

متلونه د شکلي جوړښت له مخې لنډې او موجزې ويناوې دي چې بشپړ او ژور مفاهيم پکې په ډېره ساده ژبه او ښې افادې سره راوړل کيږي او اورېدونکي په مستقيمه توگه هدف ته رسوي دغه موضوع په دغو متلونو کې ډېره ښه څرگنده ده:

- رود له ويالو جوړيږي
- د وچوله زوره لاندې هم سوزي
- د کړې تورې کور چرتون وي
- رښتيا يا وړه وايي يا زلړه
- پردۍ غوښه په ورانه نه تپله کيږي
- منگۍ که مات شو که نه شو خو غريږې لاړ
- د ښار دروازي تړلې کيږي خود عالم خوله نه تړله کيږي
- چې نغری سور وي اولاد يې کله موړ وي
- اوسپنه چې څومره تکيږي هومره پخيري

- پردي ڪٽ تر نيمو شپو دی
- اوبه په ڇانگ نه بيليري
- دگنگي په ژبه يي مور پوهيري
- کيردي په خپلو مراندو ولاړه ده.
- زړه چې وخوريري له ږندي سترگي هم اوښکي ځي.
- لږه هغه مېړه وري چې له رمي جدا شوې وي.
- خپل لاس دې سرويردي هم کېدلای شي.
- که زر هرڅه خراب شي له جستو ښه دي.
- هرې لوړې سره ژوره هم شته.
- دلندو خټو لږ اوبه حاجت وي.

په متلونو کې مجازي معنا مطلوبه وي او دکنایې په توگه ويل کيږي داصلي او مجازي معناگانو تر منځ يو منطقي مناسب شتون لري . دکلمو يا جملو اصلي معنا مجازي معنا ته ديوه ثابت دليل په توگه قوت ورکوي لکه په دې متلونو کې:

- لاس چې مات شي غاړې کې لويږي.
  - هر کلي چې کار نه کوي زنگ يي وهي.
  - تورلېمځي په اوبو نه سپينيري.
  - غوښې خانانو وخورې په هلوکوې سپي خولې لگوي .
  - چې باد نه وي ونه نه ښوري.
  - که ټوله دنيا اوبه په سرواخلي دمرغاوی تر پښو پورې وي.
  - اوبو اخيستي څگ ته لاس اچوي.
  - گيدړې ته خپل پوستکي بلا شو.
  - که زمری هرڅه وری شي دگيدړې پاتې شونې نه خوري .
- دمتلونو ارزښت دهغو په ښې افادې ،اختصار اوبداعت کې دی ،دمجاز او کنایې په درلودو سره يې ادبي ښايستونه لا پکې خوند زياتوي دامطلب په دغو متلونو کې ډېر ښه ځليدلی دی:
- مينه لکه تبه نه پتيري.
  - مينه لکه دمشکوبوی نه پتيري.
  - دژوندقافله وړاندې وروسته روانه ده.
  - مرگی هغه واوره ده چې دهرچا په بام اوري.
  - حسد هغه نيکي خوري لکه اور چې لرگي خوري.

- دژمي په لمر او ددښمن په خدا مه غولپړه .
- دغلو مې کلی نه لیده، دشگو مې خلی .
- پردی غم ترواورې سوړ دی.
- تلخي د ځنگدن ده چې دې شپه په بل وطن ده.
- دمرگ جونگې دهرچا په وره کې اړوي
- دظلم خراغ ترسبا نه لگيري

دمتلونو دویلو یا منځ ته راتللو تاریخ او زمانه معلومه نه ده اونه په کوم خاص ویونکي یا ولس پورې اړه لري . ځینې متلونه له ځینو حکایاتو او ځانگړو پېښو څخه منځ ته راغلي چې دهغه ولس دهغه دوخت دژوند حالات، پوهه او تجربه ترې څرگنديري.

دمثال په توگه به دیوه متل اړونده کیسه وگورو:

اکبر پاچا دبیرل په نامه یو هوښیار وزیر درلود چې ټولې مشورې به یې ورسر کولې . یوه ورځ اکبر پاچا دده د هوښیاری او حاضر جوابی امتحان اخیست نو پوښتنه یې ترې وکړه چې: وسله کومه ښه وسیله ده؟ ده ورته ویل: صاحب تر ټوله ښه وسله هغه ده چې په لاس درغله. پاچا دبیرل په دې ځواب په غوسه شواو امر یې وکړ چې یو مست او خونړی فیل پرې راخوشې کړی چې ښه وسله ور وپېژني. کله چې فیل یې راخوشې کړ، او فیل په ډېر قهر په ده باندې را منډه کړه، ده دخان ددفاع لپاره هیش شي نه درلود، شاوخوا یې وکتل، گوري چې یو کوچینی پیشونگوری هلته پروت دی، په منډه یې راواخیست او دفیل پرمخ یې وویشت، پیشونگوری دفیل په خرطوم پورې ونښت او په کوکارو یې پیل وکړ. فیل سخت وډار شو، دبیرل یې په ځای پرېښود او په بل لوري یې منډه کړه. پاچا چې داخل ولیده نو یې ومنله چې دبیرل خبره رښتیا ده او وسله هغه ده چې په لاس درغله.

همدارنگه به وگورو چې دا متل “تلوار دشيطان کار ده”، څنگه منځ ته راغلی؟

په پخوا زمانو کې دیوه سړي میرمن مړه شوې وه او یو کوچینی زوی ترې پاتې وو دغه سړي په کور کې یوسپي هم ساتلی وو کله به چې دی له کوره ووت نو خپل زوی به یې سپي ته پرېښود او سپي به دهغه ساتنه کوله.

یوه ورځ چې داسړی په مزدورۍ پسې تللی و، یو لېوه یې کورته راغی، سپي چې لېوه ولیدنو سخت ورسره وجنگېده، ډېر ژوبل شو خو لېوه یې مړ کړ. مازدیگر کله چې سړی له مزدورۍ څخه خلاص شو او کورته راغ، سپي په ډېرې خوشحالی مخې ته ورغی اوده چې ورته وکتل دسپي په وینو ککړه خوله یې ولیده، داسې فکر یې وکړ چې دده زوی یې خوړلی دی.

بې له کومې خبرې يې تېر راواخيست، او سپې يې په دا سر وواهه او دوه نيمه يې کړ، کوټې ته رانوت، گوري چې زوی يې رک روغ او لېوه څيرې څيرې مردار پروت دی. سړی پوه شو چې د سپي خوله دده د زوی په وینو نه بلکې د لېوه په وینو سره شوي وه، هک حيران پاتې شولاس په لاس يې وواهه چې ده په تلوار کې څومره غلط کار کړی او د وفادار سپي په خدمت کې يې دمرگ پاداش ورکړ نوله ځان سره يې وويل چې (تلوار د شيطان کار دی). په متلونو کې د موضوع لمن ډېره لويه او پراخه ده چې دانساني ژوند د ټولو کړو وړو د سمون لپاره اخلاقي او ټولنيز معيارونه پکې رانغښتل شوي دي، لکه دامتونه:

- ټينگ عزم غرونه ماتوي
- اوبه چې په ډنډو کې ودريري خوسا کيږي.
- چې په طمع د سپروشي هغه پاتې په مېرو شي.
- زر چې پاک وي له اوره يې څه باک وي.
- جار تر هغه زويه ، چې تر هر چا وي نيک خوږه
- نرمه غاړه توره هم نه پرې کوي.
- لږ غويی په قصابانو خرڅيږي.
- حلق په خپلو لارو لوند دی.
- په کور کې چې بې اتفاقي شي اوبه وچې دمنگي شي.
- بدعادت چې زورور شي نوعقل مرور شي.
- په شرم هغه شرميږي چې په شرم پوهيږي.
- تيزه چې چېرته پرته وي هلته درنه وي.
- ترخه خوره خو ترخه مه وايه
- چې خبر شي بې اثره، ترېنه پټه خوله بهتره .
- په متلونو کې داسې مطالب هم شته چې نه يوازې د پښتو د فرهنگ او فکري مسير په څېړنو کې ترې کار اخيستل کيږي ، بلکې د تاريخي او اتنوگرافي څېړنو په مرسته د پښتنو د ژوند ډېرې لرې زمانې هم روښانوي او هم د يوې خاصې تاريخي دورې د مسلط کلتور ذهنيتمثيلوي، لکه:
- سل روپۍ پور کړه يو زوی په کابل لوی کړه!
- زه يم هغه دم تور چې نه ننگ لرم نه پېغور
- چې ډول يې تر څنگ شي له وهلو يې څه ننگ شي
- ږيره دما واک يې دملا
- کلاله وکړه خپله سياله

- اصل خطا نه لري کم اصله وفا نلري
  - مينځه چې چېرته توده شي هلته ویده شي
  - داصلو کول سخت ساتنه يې آسانه او دکم اصلو کول آسانه او ساتنه يې سخته ده
  - هندو پيسې گڼې پښتون کيسې گڼې
  - کورو کلي به اور واخيست - ناوو نجونو به غرنه کاوه
  - کونډه چې سترگې تورې کړې نو مېړه به وکړي
  - کم اصل چې بسيا شي نوعقل ترې خطا شي
  - چې ډب نه وي هلته ادب نه وي
- متلونه په هره ټولنه کې ځينې مطلق او ځينې نسبي ارزښتونه لري. مطلق ارزښتونه يې کلي او جهان شمول دي ، چې د بشري تاريخ په اوږدو کې د گڼو تجربو له لارې زموږ تروخته پورې را رسيدلی او يوازې د عبارتونو او الفاظو په کم وزيات توپير هماغه مفهوم افاده کوي. دغه ډول گڼ ارزښتونه د زمان او مکان تابع نه دي بلکې په هره ټولنه او هروخت کې دمنلو وړ دي. په پښتو کې داسې متلونه شته چې په هغو کې ارزښتونه او فولکلوري مفکورې د گڼې بشري پوهې زيربنده وي او دا ډول متلونه په نورو ژبو کې هم شتون لري.
- خپل وطنه گل وطنه
  - خپل عمل دلارې مل دی.
  - که غرلوړ دی په سر يې لار شته.
  - له تورو سره سپرې توريرې.
  - مينه ښايسته او بدرنگه نه پېژني.
  - چې خبر شي بې اثره - ترېنه پته خوله بهتره
  - عمل گران - گفتار آسان
  - چېرې چې اوسې - په خوی به دهغو شي.
  - ورور دې وي - په لاهور دې وي
  - په ځوانۍ کې يې وگڼه - په پيرۍ کې يې وخته
  - په سپکو سپک - په درنو دروند
  - ارمان چې وروستی عقل ږومبی وای
  - بې گودره چې گليږي خود به يې اوبه وړي.
  - پردی سپی په ډوډۍ خپل دی.
  - په خواړۍ بدنه ښکاري په بېکارۍ بدنښکاري.

- وگټه فيل حلال کړه.
  - په يوه گل نه پسرلی کيږي.
  - ترڅو يېر مېر نه کړې پوستکي يې مه خرڅوه.
  - ټک له دواړو لاسونو خيژي.
  - څوک ځان غواړي څوک جهان .
  - ځانه ځانه له هر چا راته گرانه
  - چې بد گرځي هغه بد پرځي
  - څه چې کړې هغه به رېږي
  - خپله خوله هم کلا ده هم بلا
  - دښځې چې مېړه سره راستي وي ټول ژوند يې په درستي وي
  - دسپيو کور په کور دښمني ده خوار فقير ته يو دي
  - لنده لښته هرې خواته کږيږي
- عبدالحميد اثر دمتل تعريف په داسې ښکلو الفاظو او جملو کې راوړی دی:
- متلونه په لنډو لفظونو کې د فصاحت او بلاغت په تله تللې شوې هغه وړې فصيحې جملې دي چې د لفظ او معنا له مخې موزونې او مکملې وي او دانسان د ژوند له بېلابېلو اړخونو سره تعلق لرونکې دپوهې، عقل او تجربونه ډکې نکتې په کې پرتې وي.
- لکه څنگه چې ښکاري، د نوموړي متل تعريف ډېر جامع او دشکل او معنا دځانگړنو په رڼا کې کړی دی. دده په خيال متل دلفظ او معنا، فکر او فن يو موزون، مناسب او ښکلی امتزاج دی لپوره معنا، اختصار او جامعيت يې دډېر ارزښت او اهميت سبب شوی دی.
- په پښتو کې دوه ډوله منظوم او منثور متلونه موجود دي:
- منظوم متلونه: هغه متلونه دي چې د يوه بيت حکم ولري دقافيې او دسېلابونو له مخې يو څه مقيد وي خاص آهنگ او تال ولري.

- چې به کور کې غوړي مومي - لېونی به غروته درومي
- بدبه دې په زړه لرم - سلام به دې په خوله لرم
- چې مرگی پس وي - د مور يو زوی بس وي
- چې نه يې وي سړي - نه دې کرت کانه غوړي
- چې مېړه مېړه وي - پخ لور يې هم تېره وي
- له ښه پلار او موره - بلا وشوه تکه توره
- برځې ازلي دي - نه په زور نه په خواري دي
- غله ته مه وايه چې غله - خپل ځان ترې وساته

چې نه دې وي له موره - ورته مه وايه چې وروره!
 چې دهرچا وي آشنا - هغه نه ده دهچا
 چې بې ځايه آشنائي کا - اوربه بل په خپل تندي کا
 که ټول جهان طبيب شي - خو چاره به په حبيب شي
 چې په ماشي دنيا تېره - خدايه مه کړې دنيا ډېره
 چې بې نوم وي دشړۍ - بيا څه پېرړه څه نړۍ
 چې نه لري باغچې - بيادې نه خوري آلوچې
 دخوانې ورځ هله کړه شي - چې دزوم کره بې شپه شي
 دخوار يوه وزه وه - چې هم گوډه هم ړنده وه
 دښې ورځې مې يار بې - له بدې مې بېزار بې
 چېسرومال ترې جار کړې - نو هرسړی به يار کړې
 مور ويلار چې زاړه شي - له شاتو هم خواږه شي
 که مشر مشرتوب غواړي - کشر هم دنيا دود غواړي
 هله به دې زده شي - چې دخوار په حال دې شپه شي
 چې چېرته ډنک شي - دايبگوډۍ تر څنگشي
 اس دې له بله - لښته دې له څنگله
 نن بې چې نه غغلوې - نو بيا بې کله
 له لوگي نه تښتېده - په لمبو کې ولوبده
 اوږه دمېچنې - زوی دې خچنې
 دغني که زړه سوی وشي - خوار غريب به پاتې نشي
 په لوړوگرځېدمه - په ژورو پرځېدمه
 اول مې نه خوړې له خياله بڼې - اوس بې خورم له خاورو ډکې
 پښه دې پاس وي - که په خره وي که په آس وي
 ژوند چې په ضرور شي - نه په زوی او نه په لور شي
 شرم مې کوت - بېخ مې خوت
 دمېرې زوی - دلېوې زوی
 لا لا مې کړې - دځان بلا مې کړې
 په يوه چې دوه شي - رڼا ورځ پرې توره شپه شي
 ډېر بې مال دی - بديې حال دی
 که په خپل وطن کې خان بې - په بل وطن حيران بې

- که باران وي که ږلی - مېلمه غواړي ښه مړی
که آغا مري که بي بي - خو زما ډوډی به وي
هرمرغه خپل يې خاله - خبر نه دېل له حاله
ونه چې زړه شي - دهرې بلا پرې شپه شي
خور يې ناسته ده حضوره - ورور يې مه وهه په توره

ماخذونه:

1. رښتين، صديق الله (۱۳۲۶ل) کال. د پښتو ادب تاريخ، لومړی چاپ. کابل: پښتو ټولنه
2. بېنوا، عبدالروف. (۱۳۸۲ل) کال. پښتو متلونه، پېښور: الازهر خپرندويه موسسه
3. داود، داود خان. (۱۹۹۰ل) کال. پښتو ادب کې متل، پېښور: يونورسيتي بک اجنسي
4. روحي، محمد صديق. (۱۳۶۰ل) کال. ادب او فولکلور په باره کې ...
5. دريځ مجله. (۱۳۸۵ل) کال. لومړی کال، دويمه گڼه. کابل: سحر مطبعه
6. منگل، علی محمد. (۱۳۸۷ل) کال. فولکلوری وړمې. کابل: نعماني مطبعه

غزل

دلته پلونه په گردونو کې ورک شوي
کاروانونه سهارونو کې ورک شوي

دې حالاتو خلک داسې لیوني کړل
چې د وخت په گردابونو کې ورک شوي

ویرې خپلې رینښې دومره غفلولي
چې تنزري اوس په غرونو کې ورک شوي

ما دپلارنیکه کور کلی پیدا نکړ
د بارودو توپانونو کې ورک شوي

کلک عزمونه شپیدلي راته ښکاري
رغیدل یې په فکرونو کې ورک شوي

بورو میندو تورې خاورې په سرباد کړې
چې بچیان یې په جنگونو کې ورک شوي

لاسنيوی د هغه چا وکړه (وارثه)
چې په سترپو ارمانونو کې ورک شوي

جیب

فرجام

ای رفته براه کین فرجام چی خواهی کرد؟
 جُز آن که شوی آخر بد نام چی خواهی کرد؟
 از نیت شوم تو ما خانه بدوشانیم
 با سوخته گان درد ای خام چی خواهی کرد؟
 از ثروت و مال و زر نام ات نشود جاوید
 آندم که شود پول ات اتمام چی خواهی کرد؟
 شاید که روی بالا مانند الاغ از جهل
 پایان نشوی آسان از بام چی خواهی کرد؟
 از دور چو دهْل آید آوازه تو ام گاهی
 از بوسه فرستادن ء باپیغام چی خواهی کرد؟
 در سر که نباشد عقل بیهوده تلاشء هیچ است
 دایم نبود با تو ایام چی خواهی کرد؟
 دعوای خرد کردن خود مضهر نادانیست
 با اهل ادب گردی همگام چی خواهی کرد؟
 تو هرچه که خواهی کن گوید (حبیب) از دل
 چون خاص نگشتی تو با عام چی خواهی کرد؟

تعمیماتی بر مفهوم نصاب تعلیمی و جایگاه تدریس مضامین اساسی در آن

در تمام کشور های اسلامی و ملل مسلمان، آموزش مضامین دینی بصورت مطلوب و هدف مدار از اهم فرائض و ضرورت های دست اول بنیادی شمرده میشود.

از آنجاییکه اموزه های دینی شامل عقیده، فقه(عبادات بدنی و مالی) معاملات، مناجات، آداب و اخلاق از منبع وحی سرچشمه می گیرند و توسط دو مصدر طراز اول شریعت اسلامی یعنی کتاب الله الحکیم و سنت نبوی(احادیث رسول اکرم (ص) به امت اسلامی افاده می شوند و ردیف این دو اصل اساسی دینی دو اصل دیگر که از اصول شریعت اسلامی هستند و بنام اجماع و قیاس که از قرآن و سنت استنباط میگردد بحیث مرجع آموزشهای تعلیمی و تربیتی شناخته شده اند.

اصول دین، اصول فقه و یا اصول شرع در مجموع چهار است طوریکه به آن تصریح گردید.

در اینجا بر اساس پژوهش ومطالعات فقهاء دین برخی از مبانی و قواعد و اصول دیگر هم است که در قرآن کریم و احادیث متبرک رسول گرامی اسلام"ص" طور اجمال وجود دارد و هرکس نمیتواند به آنها راه یابد که علماء اصول آنها را در مباحث علمی شان بحیث دلایل شرعی مورد بحث قرار داده اند و درین مقام محض از آنها نام می بریم : ((قول صحابی، عرف، سد ذرائع، استحسان، استصحاب، مصالح مرسله، دلیل شرع قبل از شریعت اسلام(شرائع سابق پیامبران الهی)که در واقعیت امر به یازده دلیل میرسند که چهار دلیل اولی آن متفق علیها (اتفاقی) در نزد تمام علماء از دلایل شرع و یا اصول

فقه میباشند و متباقی هفت (۷) دلیل دیگر طوری که متذکر گردیدیم از دلایل اختلافی است برخی علماء بر آن تاکید و از آن استفاده میکنند. در احکام و فیصله های دینی و تقنینی و برخی به اصول چهار گانه مرجعیت میدهند و بس.

مطلب اینکه ما در ساختن محتوای درسی خود در تعلیم اسلامی که مشتمل بر بخشهای، عبادات، احکام فقهی، معاملات و آداب و اخلاق منطبق بر رویکرد های علمی از تمام این مبانی و مستندات شرعی استفاده میکنیم بطور مثال : مسئله اجاره گرفتن و به اجاره دادن در جایداد ها و مزارع به شکل اجاره فرد کاری و یا اجاره زمین زراعتی را از (شرائع من قبلنا) یعنی از شریعت به شعیب و موسی "ع" گرفته ایم و امروز بسا از احکام اجاره و استجاره در معاملات ما دخیل است و بر اصل جواز اجاره معتقد هستیم و داستان سرگذشت موسی "ع" در شهر مدین با شعیب "ع" و عقد اجاره میان شان بر کار و خدمت مدت هشت سال و یا ده سال دلیل ما است بر جواز اجاره؛ و شریعت اسلامی به نسخ این حکم و تحریم آن دستور نداده است.

هرگاه ما بحثی در دوره آموزشی میانی صنوف (۷-۸-۹) در این ارتباط داشته باشیم و طلاب را به مفهوم اجاره و درک و فهم آن عنوان یک درس بسازیم کاری است دقیق و برنامه‌ی و در صورتی که ایجاب نماید نظر به ضرورت در جامعه و اجاره داری اماکن و مزارع و کسبه کاری میشود با کمی تفصیل در دوره ثانوی صنوف (۱۰-۱۱-۱۲) نظر به طراحی مفردات و موقعیت لزومی آن بحیث یک واحد درسی بگنجانیم کاریست بجا. همینگونه دیگر احکام و قواعد شرعی که از اصول تشریعی مورد نیاز عصر و زمان و کاربرد جامعه باشد و نصاب درسی معارف بایست به نیاز ها و خواست های جامعه پاسخ بگوید.

ما در گام نخست بر امر یاد گیری و آموزش قرآن کریم بر اساس جهت گیری دقیق از صنف اول و حتی در دوره تمهیدی کودکان تا صنف دوازدهم و بالاتر از آن بر شیوه تدریس فعال و تحلیلی از جزء به کل یا از ساده به مشکل و یا از عینی به ذهنی و یا به روش کلی یعنی از کل به جزء در برخی از موارد نظر به سن و سویه فراگیران و مؤثریت کار بردی میتود تاکید داریم تا افراد تحت تعلیم با الفبای قرآن کریم ، طرز نگارش حروف ، کلمات و توانمندی خواندن لفظ و درک معانی مورد نیاز مرحله به مرحله طور عمودی واقعی آشنایی حاصل نمایند.

چیدن و بافت واحد های درسی و عناصر سه گانه محتوا شامل دانش ، مهارت و ذهنیت در کتب درسی تخصص مسلکی می خواهد که یک مؤلف کتاب درسی کارشناس ماهر و با تجربه باشد که خود وظیفه تدریس را بصورت پراکتیک در مکاتب و مدارس ایفاء نموده باشد و هر مؤلف و نویسنده آزاد و آماتور نمیتواند در طرح و سازماندهی کتب درسی اقدام کند تا زمانی که در این عرصه بر علاوه از ظرفیت و نبوغ علمی و تکنیکی و تخصص موضوعی مضمون طرف علاقه اش بر علوم و فنون و استندرد های معاصر در این مورد مجهز نباشد و خلاصه اینکه ذهن تخنیکی داشته و در باره روان

شناسی عمومی و تربیتی و جامعه شناسی و ارزش های دینی و کلتوری جامعه آگاهی تام و معلومات جامع داشته باشد و اهمیت، ارزش، ضرورت و منطق و فلسفه تدریس ماده درسی را به صورت علمی بداند و مطابق به اسناد دست بالا و قوانین نافذ و سوانح و طرز العمل های وضع شده بطور شائسته در برنامه ریزی درسی دست یازد زیرا در فن تربیت فراگیران اصول و مناهج گسترده و منافع بی حد و حصر و کتاب های وافر نوشته شده است که مؤلف بهترین، نخبه ترین و مؤثرترین راهبرد را در این عرصه بگزیند که چطور یک واحد یا دیگری موجز و ساده و سهل و با کاربرد روی کرد ها و میتود های لازم در شگوفایی نظام آموزشی و تربیتی کشور سهم گرفته و رسالت و مسوولیت تاریخی خود را انجام میدهد.

ما در صدد ارزیابی و قضاوت محاسن و معایب تألیفات کتب تدوین شده قبلی درسی نیستیم زیرا آن پیش کسوتان و رشته داران تا حد توان در تقدیم محتوای یاد گیری سعی و تلاش خود را نموده اند و هیچ اثر و مؤلفه یی نیست که از لغزش و خطا و نادرستی البته در بخش نگارش نویسنده و طراحی اجزاء درس مصون باشد.

اما نظر به اصل ماهیت محتوا و متن یاد گیری اعتراضی مورد ندارد. زیرا علم در ذات خود جوهر مطهر و عطیه الهی جل جلا له میباشد خصوصاً محتوی آموزشی قرآن کریم و متون دینی که قافله سالار تمام دانش ها، ارزش ها، مهارتها و گرایش هاست که تمام مضامین دیگر بایست به امامت طلایه داران و علمبرداران این رشته با عظمت اقتداء کنند و اعتراض در این ساحه عناصر و افرادی است که با حیات و سرنوشت اطفال معصوم و نوجوانان و قشر جوان این سرزمین احساس مسوولیت پذیری نمی کنند و در انجام این امر خطیر سهل انگاری میورزند و امتیازات و تقدیر نامه و تحسین نامه ها را هدف نا مقدس خود قرار داده و در پی شهرت طلبی و بدست آوردن منافع مادی میباشد. (مشک آن است که خود ببوید، نه آنکه عطار گوید) بهترین کتاب درسی (و یا غیر درسی) همان کتاب است که خود کتاب برای خواننده ارزش های پیدا و نهفته حال، آینده و گذشته را ارائه بدارد نه اینکه مؤلف و مونتاژ کننده آنرا تعریف و توصیف نماید.

لزوماً در اینجا بایست به مفهوم لغوی و اصطلاحی کلمه نصاب و پیوست اضافت آن در ترکیب (نصاب تعلیمی) جهت یاد دهانی مجدد کمی وضاحت داده شود.

نصاب در لغت از نصب و نصیبه اشتقاق گردیده در اصل واژه عربی است و بمفاهیم و مدلولات آتی اطلاق میگردد:

۱- اصل و مرجع

۲- آغاز هر چیز

۳- نخستین و کمترین میزان و مقدار تعیین شده، حدمعین از هر چیز، حد و اندازه که برای امری تعیین شده.

۴- در شرع شريف : مقدار مالی که زکات بر آن واجب (فرض) میگردد و شخص مالک نصاب گفته میشود.

۵- نصیب و نصیبیه قسمتی از حصص معین که برای مستحق آن تخصیص داده میشود در علم عقاید نصیب و قسمت و تقدیر یک شخص که مطابق به قضاء الهی برایش میرسد.

۶- نَصَب : لوحه ها و رهنمود های دریافت راه ها و معبر ها چون علامات ترافیکی وغیره.

۷- در علم نحو ناصب عامل نصب دهنده اسم منصوب است که بر مبتداً و خبر داخل می شود و عوامل ناصبه حروف مشخص اند مانند : (إِنَّ - أُنَّ - لَكِنَّ و ... .

۸- برجستگی ، ایستادن ، بپا خاستن ، قامت افراز کردن ، کسی را در کاری نصب کردن و گماشتن و ضد نصب عزل است و معانی عدیده دیگر ...

۹- نَصَب: مشقت، تکلیف، چالش و دشواری.

تمام این مفاهیم لغوی نصاب در مفهوم اصطلاحی آن مطابقت دارد.

هرگاه در پسوند کلمه (نصاب) کلمه (تعلیمی) را زیاد کنیم تعریف لقبی میشود برای یک برنامه و سیستم خاص که هدف حدو اندازه معین از موضوعات تعلیمی و تربیتی میباشد.

مفهوم اصطلاحی نصاب تعلیمی : نصاب تعلیمی به تعابیر دیگر چون برنامه درسی ، برنامه آموزشی و یا Curri culum (۱) نیز یاد میگردد و مغالطه نه شود که یکی برنامه آموزشی ملی در سطح کل کشور است دارای اهداف و مقاصد کلان که در آن خط مشی و پالیسی نظام حاکم بر جامعه متبلور می باشد و مطابق بر آن برنامه ریزی درسی و طراحی رهنمای ماده درسی و کتاب درسی رهنمای تدریس آن برای معلمان و مدرسان تحقق می باید. و این برنامه متوازن و تطبیقی در تمام قلمرو های آموزشی متناسب با مناطق و شرایط یک سان عملی می گردد.

و هر گاه در تطبیق آن چالشی رخ دهد نظر به شرایط منطقه و شرایط و عوامل دیگر نیاز به بازنگری دارد و یا نظر به پیشرفت علوم بشری و یافته ها و انکشافات جدید ضرورت به ایجاد و طرح برنامه درسی پاسخگو به همه ابعاد آموزشی می رود بناءً بر آن برنامه درسی : طرحی برای یاد گیری است و یا نظامی از فرصت های یادگیری است که عناصر و اجزای آن بطور منطقی با یکدیگر وحدت پیدا می کنند.

عطف بر آن : برنامه ریزان با نظام دادن فرصت های یادگیری ، مجموعه را به وجود می آورند. که به آن ((طرح برنامه درسی)) میگویند.

نکته : مهمترین عنصر طرح برنامه درسی ((هدف)) است .

در پراگراف های زیر، اجمالی از تعریفات در رابطه به برنامه درسی ارایه می گردد تا در روشنی آن کار روی مفردات ، تألیف کتب درسی و رهنمای معلم و کتب ممد درسی سهل و آسان گردد.

Curriculum از نظر ریشه لغوی از کلمه لاتین Carrere به معنای دوره یا راهی که باید طی شود گرفته شده است بعد از شناخت نصاب تعلیمی، طرح مفردات درسی برای هر مضمون تهیه می گردد در ساختار مفردات شاخص های زیر جداً رعایت گردد:

تعریف های نصاب تعلیمی:

۱- نصاب تعلیمی عبارت است از یک سلسله تجارب که با هدف تربیت کودکان و جوانان برای تفکر و عمل تعبیه شده است. (اسمیت و همکاران)

۲- نصاب تعلیمی عبارت است از: تمام تجاربی که شاگرد تحت راهنمایی مکتب کسب می کند. (فوشی)

۳- نصاب عبارت است از: نقشه کلی محتوا یا مواد خاص آموزشی که مکتب برای کسب مدرک یا فارغ التحصیل شدن و یا برای ورود به حرفه یا کاری به شاگردان ارائه میکند. (گود)

۴- عبارت است از: تفحص روش دار، برای دریافتن ارتباط بین عناصر موضوع درسی مانند: معلم، شاگرد، موضع و محیط. (ویستروایستمری)

۵- عبارت است از: برنامه درسی زنده گی و برنامه مکتب. (راگی)

۶- عبارت است از: نقشه یی برای یاد گیری. (تابا)

۷- تجارب و نتایج یاد گیری طراحی هدایت شده که از طریق بازسازی سیستماتیک علم و تجربه تحت سرپرستی مکتب و بمنظور رشد آگاهانه مهارت های شخصی، اجتماعی شاگردان حاصل شده است. (تنروتتر)

۸- نصاب تعلیمی باید شامل پنج حیطة زیر باشد:

الف: تسلط بر زبان مادری ومطالعه نظام مند دستور زبان، ادبیات و نوشتن.

ب: ریاضیات:

ج: تاریخ

د: علوم(ساینس)

هـ: زبان خارجی (بستور)

۹- عبارت است از طیف وسیع روش های تفکر در مورد تجارب بشری، آنچه در این تفکرات مورد نظر است نتایج آنها نیست بلکه روش ها و الگوهایی است که نتایج آنرا به دست میدهد. (بلت)

۱۰- عبارت است از یک سلسله وقایع آموزشی طرح شده به قصد تحقق نتایج آموزشی برای یک یا چند دانش آموز پیش بینی شده است. (آیزنر)

۱۱- اگر قرار است دانش آموز محتوای خاصی را در قلمرو دانش، مهارت و عواطف که معلم از آنان انتظار دارند، فراگیرند. این محتوا باید به طور منطقی و معنی دار سازمان یابد و طرح معینی را دنبال نماید. (مایزر)

- ۱۲- در حقیقت یک راهنما برای آموزش و مجموعه سازمان یافته از نتایج یاد گیری مورد انتظار است. (جانسون)
- ۱۳- در حقیقت نوعی نقشه یا چارت تجارب است که از طریق آن دانش آموز انتظار می رود تا طور کارآمد آنرا بیاموزد و در موقعیت های واقعی زندگی آنرا بکار گیرد. (اسکی بک)
- ۱۴- برنامه درسی شامل دو مؤلفه یا عنصر اساسی است، یکی برنامه درسی آشکار یا رسمی که به انواع دانش و مهارتها اشاره دارد که انتظار می رود، دانش آموز آنها را یاد بگیرد. ولی دیگری برنامه درسی پنهان می باشد که اشاره به ارزش ها، تمایلات خواستها و نگرشهایی دارد که شاگردان باگذراندن بخش وسیعی از اوقات خود در محیط آموزشی بدست آورند. (بی بر)
- ۱۵- نصاب مشتمل بر پنج مولفه پذیرفته شده زیر میباشد.
الف: چارچوبی از فرضیات در باره یادگیرنده و جامعه.
ب: مقاصد و اهداف.
ج: محتوا و موضوعات درسی
د: شیوه های اجرا، نظیر اجرا و اداره محیط یادگیری
ه: ارزیابی (مک اش)
- ۱۶- برخورد فراگیر با ابعاد مختلف که تحت هدایت مکتب طرح ریزی شده است. (ماکنزی)
- ۱۷- مجموعه یی از مقاصد در باره فرصت های اشتغال افراد تحت تعلیم با افراد دیگر و اشیاء (شامل همه اطلاعات، پروسه ها تکنیک ها و ارزش ها) در محدوده زمانی و مکانی معین. (لویی و میل)
- ۱۸- فعالیت هایی که کودکان و نو جوانان باید انجام دهند انجام فعالیت های ضروری برای زندگی بزرگ سالی در آنها بوجود آید. (بوبیت)
- ۱۹- عبارت است از کلیه فعالیت هایی که از سوی کودکان تحت راهنمایی و نظارت معلمان انجام میشود. (کازول و کمپ پل)
- ۲۰- در حقیقت نقشه یی که دران فرصت های مناسب یادگیری برای رسیدن به هدف های کلی ویا هدف های جزئی مربوط که برای جمعیت و مدارس معلوم شده ای در نظر گرفته شده اند فراهم گردیده است. (سیلور و الکساندر)
- ۲۱- کلیه فعالیت های یاد گیری فراگیرنده، انواع وسایل آموزشی، پیشنهاد هایی در مورد راهبرد های یاد گیری و شرایط اجرای برنامه. (لوی)
- ۲۲- تمام تجاربی است که تحت راهنمایی مکتب به دانش آموزان ارایه میشود. (دال)

۲۳- برنامه رسمی مکاتب بوده مشتمل بر فعالیت های فراکلاسی نظیر دعا، نیایش های صبحگاهی، مجالس و ملاقات های خارج از صنف درس است. (هولمز)

بعد از شناخت نصاب تعلیمی، طرح مفردات درسی برای هر مضمون تهیه میگردد در ساختار مفردات، شاخص های زیر جداً رعایت گردد.

- دلیل و فلسفه تدریس مضمون مربوطه
- اهداف عمومی مضمون
- نتایج متوقعه از آموزش - تدریس
- عناوین و تسلسل منطق آنها
- مفاهیم و مسایل مهمترین که با فراگیران مورد بحث قرار گیرند
- چگونه از تجارب روزمره طلاب میتوان کار گرفت
- مهارتها
- حالت ذهنی / طرز تلقی
- معیار ها برای ارزشیابی
- سفارشهای مربوط به روش تدریس
- مثالها و نمونه های فعالیت های لازم ارزیابی
- سفارش ها در مورد تنظیم صنف، اداره صنف و تنظیم وقت
- پیشنهاد هایی در مورد مواد درسی لازم.
- بر موضوعات و ویژه گی های معلم نیز در مفردات تاکید شود.

قبل از نوشتن محتوای کتاب درسی، تهیه راهنمای تالیف آن که بنام سیلابس Syllabus یا مفردات درسی نامیده می شود در اولویت کار برنامه ریز درسی قرار دارد که بطور فشرده عناصر محتویات مفردات قبلاً ازایه گردید و جدول نمودار زیر بگونه الگو در طرح و ساختار مفردات در محراق توجه طراحان برنامه درسی و متصدیان تعلیم و تربیه و حتی آموزگاران گرامی باشد.

در برخی از کشور ها ضرورت به نوشتن کتاب درسی با آن همه حجم و غلظت محتوا و صرف هزینه کلان محسوس نمی بینند و آموزش را مطابق مفردات درسی بصورت متمر و مؤثر اجراء می کنند و این مسئولیت معلمان و مدرسان بوده که مطالب و موضوعات را از منابع بر آورده و به روش اکتشافی تدریس می نمایند.

جدول نمودار مفردات

مضمون : صنف

شماره	عنوان	دانش	مهارت ها	طرز فکر تلقی و نگرش	فعالیت های آموزشی	ارزیابی

هرگاه مفردات و عناصر و اجزاء آن طور علمی و منطقی بر اساس تسلسل و وسعت سازماندهی گردید در ارزیابی تکوینی و اعتبار بخشی آن اقدام گردد که آیا این مفردات از دیدگاه رویکرد نیازسنجی، اهداف نظام تعلیمی و تربیتی((اهداف آرمانی)) و تشخیص اهداف آموزشی و انتظارات که از فراگیر توقع می رود که در پایان سال تعلیمی و یا دوره آموزشی به کدام سطح از دانش های مطلوب ، مهارتهای و فناوریهای ، گرایشها و عواطف و اخلاقیات دست می یابند؟

آنچه گفته آمد در این مرحله بمثابه الگو و نظیر، نکات مهم راجع به طراحی مفردات مضمون قابل ارج و با عظمت آموزشی قرآن کریم و تدریس مضمون تعلیم و تربیه اسلامی که مشتمل بر عقیده، احکام فقهی، آداب و اخلاق و بصورت اجمال و تفصیل که در دوره های تعلیمی و در ویژن برنامه مدنظر است اشارات مختصر می نماییم : البته با طرح فرضیه ها و پرسشهای متنوع در این رابطه.

- چرا مضامین اسلامی تدریس شوند؟

- ما چرا قرآن کریم را میخوانیم؟

- چرا ضرورت به آموزش قرآن کریم داریم؟

- دلیل و فلسفه تدریس علوم دینی(قرآن کریم و دینی) چیست؟

و از این شگرد سوال ها و همه در پاسخ یابی آن دست بالا دارد یعنی از روال جامعه اسلامی و سرزمینی که آن متعلق به مسلمانان بوده هیچ اشکالی در ارایه پاسخ وجود ندارد و همه بصورت عینی و ذهنی به این سطح از فهم و منطق دینی و اسلامی بهره مند هستند که بگویند ما مسلمانی و تعلیمی و تعلم دینی و اسلامی از ارکان مهم برنامه های معرفتی ماست که در اولویت همه مضامین و آموزشها قرار دارند و در حقیقت رهنمود و رشد و انکشاف تمام علوم در حقیقت همین منابع آسمانی که(پیام ملکوتی وحی) و احادیث رهبر و معلم بشریت رسول گرامی اسلام (ص) می باشد. اینک در محور فلسفه و اهمیت و دلایل تدریس آموزش قرآن کریم و علوم دینی کمی وضاحت میدهیم.

۱- قرآن کریم کلام خدای تعالی ، میزان شناخت حق از باطل، حلال از حرام و دستور زنده گی تمام بشریت و بخصوص انسانهای مسلمان و منبع و زیر بنای اعتقادی تمام امت مسلمة و به ویژه مسلمانان کشور ما میباشد.

۲- ۹۹/۹ درصد نفوس کشور ما مسلمان هستند و تدریس و آموزش و عنایت به امر یادگیری و یاددهی مادام العمر مضامین دینی را فریضه ایمانی و اسلامی خود میدانند تا فرزندان و نسل های این سرزمین با سلاح عقیده و ایمان راسخ مجهز شده و اسلام را بحیث دین فطرت و قانون لایتغیر الهی بدانند که تا روز قیامت در آن نسخ و تغییر و دگر گونی رونما نمی گردد.

۳- الفبای قرآن کریم (حروف هجاء عربی در (۲۹) حرف با الفبای زبان های ملی کشور ما شباهت صوری و معنوی دارد و تفهیم و یاد گیری آن نه تنها مطلوب و منحصر به فرد است بلکه ممد و سازگار برای سایر یاد گیریهای علوم و دانش های روز و به خصوص همگام و ممد آموزش دوره های تعلیمی و تربیتی کشور است.

۴- ایجاد روحیه تقویت و شناخت مبدأ، معاش و معاد و دریک پیام فلسفه و جودی انسان که به حیث خلیفه خدا (ج) در زمین آفریده شده است.

۵- تغییر در سلوک و رفتار و ذهن فراگیران، از نقاط ضعف و منفی گرایی بسوی کمال و قوت و مثبت اندیشی سوق داده شوند تا از آنها اشخاص و افراد مؤمن، موحد، صالح، وطن دوست و همکار جامعه ساخته شود.

۶- انکشاف رشد ذهنی، جسمی، عاطفی و سلوکی طلاب و بر آن مبنا ایجاد تمایلات عالی انسانی و تعدیل گرایز در نهاد آنها از آموزش عمیم و بسیجی علوم و معارف اسلامی کسب می شود.

۷- تربیت یک شهروند و انسان در سرحد کمال زنده گی خواهد کرد.

۸- به مهمات و وجایب خطیر اجتماعی سهیم شدن و فعالانه در گزاردن آن اهتمام داشتن و دریک جمله، تربیت ذهن اجتماعی در آنها.

۹- آزاد سازی افراد و اشخاص از سلطه برده گی غیر الله بسوی عبادت یک ذات که خالق هستی و کاینات است یعنی شخص جریر، مصمم، ذکی و خبره و مسئولیت پذیر و یک انسان با تهذیب مبتکر، علمی و تلاشگر باز آید.

۱۰- در محصله و فرایند، انسان ارزشمند و با سعادت که در هر دو جهان با افتخار زنده گی نمایند. سلسله بحث را در این جا به پایان میرسانیم و در مباحث بعدی به این ارتباط تحقیقات و مطالعات علمی

و اکادمیک را به مشیت الهی ادامه خواهیم داد.

منابع و ماخذ:

۱: اصول فقه اسلامی جلد اول صفحه ۳-۲.

۲. برنامه ریزی و تالیف کتب درسی (فرایرنا - صادقان).

۳. اندوخته های علمی و اکادمیک نویسنده.

۴. نظریه های برنامه درسی جلد اول.

احوال الشخصيه

طلاق

لومړۍ برخه:

طلاق په اسلام کې د دې لپاره روا شوی دی چې د ستونزو پرمهال د ازدواج تړون وشلوي، دغه کار خاوند ته ورسپارل شوی دی، دا هم بايد ووايو چې طلاق د حل وروستۍ لاره ده، له دې څخه وړاندې د مشورې، صلحې او منځگړيتوب خبرې دي، چې د ستونزو پر وخت کار ترې اخيستل کيږي، که دغه لارې د ميره او ميرمنې ترمنځ ستونزې حل نه کړي بيا طلاق ته مراجعه کيږي خو د طلاق لپاره ځانگړي اصول او احکام وضع شوي. طلاق په درې ډوله دی: احسن طلاق، سنت طلاق او بدعت طلاق.

۱- احسن طلاق (تر ټولو ښه طلاق) دا دی چې خپله ميرمن په هغه پاکۍ کې چې ورسره يې کوروالی نه وي کړی، په يو طلاق طلاقه کړي او تر هغه وخته يې پریردي چې عدت يې تیرشي.

۲- سنت طلاق دا دی چې خپله هغه ميرمن چې ورسره يوځای شوی وي په دريو طهرونو (پاکيو) کې درې ځله طلاقه کړي.

۳- بدعت طلاق هغه دی چې درې طلاقه په يوځل ورکړي او يا درې طلاقه په يوه طهر کې ورکړي، که دغسې کار وکړي ميرمن يې طلاقه ترې جدا کيږي او ميره گنهگار دی.

په طلاق کې له دوو لوريو سنت رعايت کيږي: سنت والي په وخت او په عدد کې، د عدد په سنت والي کې هغه ميرمن چې ورسره يوځای والی شوی وي او يا نه وي شوی برابره ده.

او سنت والي په وخت کې، يواځې هغې ميرمنې پورې تړاولري چې يوځای والی ورسره شوی وي او هغه پدې توگه چې په داسې طهر کې يې طلاقه کړي چې په هغه کې ورسره يوځای شوی نه وي، کومه ميرمن چې له هغې سره يوځای والی نه وي شوی په طهراوحيض کې يې طلاقولای شي.

کومه ميرمن چې د کوچني والي او يا لوی والي له کبله حيض نه وينی او خاوند ورته د سنت طلاق ورکولو اراده وکړي هغې ته به په مياشت کې يو طلاق ورکوي، کله چې مياشت پوره شوه بل طلاق به ورکوي او په دريمه مياشت کې به بل طلاق ورکوي، او (دې ښځې ته) داسې طلاق ورکول هم روا دي چې د طلاق او کوروالي ترمنځ فاصله رانه ولي.

حاملې ميرمنې ته له کوروالي وروسته طلاق ورکول روا دي خو د امام ابوحنيفه او ابويوسف رحمهما الله په نزد يې سني طلاق دا دی چې د دوه طلاقو ترمنځ مياشت فاصله ورکړي، او امام محمد وايي: سنت طلاق يې يواځې يو طلاق دی.

که کوم سړی خپله ښځه په حيض کې طلاقه کړي، طلاق واقع کيږي، خو مستحب داده چې ورته مراجعه وکړي، خو کله چې پاکه شوه بياحايضه شوه بيا پاکه شوه، دی اختيار لري که خوشه يې راغله طلاقه دې کړي، او که خوشه يې شوه له ځان سره دې وساتي.

د طلاق تعريف

شرح: طلاق په لغت کې د تړون خلاصولو او خوشې کولو ته وايي او د فقهاوو په اصطلاح کې طلاق او طلاق ته ورته نورو الفاظو باندې چې د خوشې کولو لپاره استعماليږي د ثابتې نکاح له منځه وړل طلاق بلل کيږي.

د طلاق حکم

طلاق د قرآنکريم او نبوي احاديثو په استناد د ضرورت له امله روا عمل دی.

د حکم له مخې د طلاق ډولونه

۱- تر ټولوبڼه طلاق (احسن طلاق).

۲- سنت طلاق.

۳- بدعت طلاق.

د دری وادو تعريف په پورتنی متن کې بيان شوی دی.

د عدد له اړخه سنت طلاق

د کومې ميرمنې چې حيض راځي د هغې لپاره د عدد له مخې سني طلاق هغه دی چې د هر حيض نه وروسته ورته يو يو طلاق ورکړل شي.

که چیرته کومه ښځه د کوم لامل (وړو کوالي یا د عمر د ډېروالي) له کبله حیض نه وینې، د هغې لپاره سني طلاق دا دی چې په درې میاشتو کې دې ورته درې طلاقه ورکړل شي، یعنې په هره میاشت کې به یو یو طلاق ورکول کیږي، ځکه د دوی په حق کې میاشت قایم مقام د حیض ده. حامله میرمن په طلاق کې د همدوی په څیرده.

د حیض په حالت کې میرمنې ته طلاق ورکول ناروا دي، خو طلاق واقع کیږي، او که سړی وغواړي چې له گناه څخه ځان بچ کړي، بیرته دې ورته مراجعه وکړي له ځان سره دې وساتي له طهر څخه وروسته له بل حیض څخه چې ښځه ووځي، بیا دې یې په طهر کې طلاقه کړي.

د وخت له اړخه سني طلاق

دا طلاق یواځې په هغه نکاح شویو میرمنو کې راتلای شي چې کوروالی ورسره شوی وي، د دې میرمنو سني طلاق دا دی چې په داسې طهر کې به طلاق ورکوي، چې جماع یې پکې نه وي ورسره کړې، ځکه دا د رغبت د تجدید وخت دی نوکله چې پداسې وخت کې سړی خپلې ښځې ته طلاق ورکوي، څرگنده ده چې گوزاره ورسره نه کیږي.

هغه ښځه چې کوروالی ورسره نه وي شوی هغې ته په طهر او حیض دواړو کې طلاق ورکول یو ډول روا دي.

د هر هغه خاوند طلاق واقع کیږي چې عاقل اوبالغ وي، د ماشوم، لیوني او ویده طلاق نه واقع کیږي. طلاق په دوه ډوله دی: صریح او کنایي.

صریح د سړي دا خبره ده چې: ته طلاقه یې، ته مطلقه (خلاصه کړل شوې) یې، طلاقه مې کړې، پدې ټولوباندې یو رجعي طلاق واقع کیږي که له یوه څخه د زیاتو نیت وکړي بیا هم یو طلاق واقع کیږي او نیت ته اړتیا نلري.

او دا خبره چې: ته طلاقه یې، ته په دا (معلوم) طلاق طلاقه یې، او یا ته طلاقه یې په طلاق سره، که نیت یې بل څه نه و، یو رجعي واقع کیږي او که د دوو نیت وکړي هم یو رجعي واقع کیږي، او که نیت یې درې طلاقه وي درې واقع کیږي.

دویم ډول: په کنایاتو باندې طلاق دی (او دا طلاق) نه واقع کیږي مگر په نیت، یا د حال په تقاضا، او په دوه ډوله دی. یوهغه درې الفاظ دي چې یو رجعي طلاق ورباندې واقع کیږي او هغه (د خاوند) دا خبره ده: (اعتدي) عدت تیر کړه، (واستبرئي رحمک) خپل رحم پاک کړه (وَأَنْتَ وَاحِدَةٌ) ته یوه یې.

(له دې درې الفاظو پرته) نور کنایات چې نیت ورسره د یو طلاق وي یو باین طلاق واقع کیږي، او که درې وي درې واقع کیږي، که د دوو نیت وکړي یو واقع کیږي، لکه چې ووايي (أَنْتَ بَائِنٌ وَبَيْتَةٌ وَبَيْتَةٌ وَحَرَامٌ) ته جدا، زما او ستا سره قطع ده او ته په محارمه یې (وَحَبْلُکَ عَلٰی غَارِبِکَ) ستا پری ستا پر غاړه دی (وَالْحَقِّيْ بِأَهْلِکَ) له خپلو خپلوانو سره یوځای شه (وَحَلِیَّةٌ وَهَرِیَّةٌ) ته خلاصه او بري یې (وَوَهْبَتُکَ

(لأهلك) ته مې خپل اهل ته بخشش کړې (وسرحتک وفارقتک) ته مې خوشې او جدا کړې (وَأنت حرة) ته آزاده يې (وتقنعي وتخمري واستتري واعزبي واغربي وابغني الأزواج) ته مخ پوتی واغونده، ټکری په سرکړه، ځان پټ کړه، ځان مجرد کړه، لرې لاپه شه، ځان ته ميړونه وغواړه. که نيت يې نه درلوده په دې الفاظو طلاق نه واقع کيږي، مگر که (خاوند او ښځه) د طلاق د يادونې پرمهال وو، نو د قضا په نزد طلاق واقع کيږي او په دياتي لحاظ، که نيت يې نه و، طلاق نه واقع کيږي.

که چيرته ښځه او خاوند د طلاق د يادونې په حالت کې نه بلکې د غضب او شخړې په حالت کې وي په ټولو هغو الفاظو طلاق واقع کيږي چې مقصد ورڅخه کنخل نه وي، او له کومو الفاظو څخه چې کنخل مقصد وي په هغو باندې طلاق نه واقع کيږي مگر په هغه صورت کې چې د طلاق نيت وکړي. کله چې د طلاق لفظ په زيات او شدت باندې توصيف کړي بيا طلاق واقع کيږي، لکه چې ووايي: ته په باين طلاق طلاقه يې، ته طلاقه يې په سخت طلاق، يا فاحش طلاق، يا شيطاني طلاق، يا بدعي طلاق، يا طلاقه يې د غره په څير طلاق او يا د ډک کور په څير طلاق.

که طلاق يې ټولې ښځې ته مضاف کړ او يا يې هغه څه ته مضاف کړ چې له ټول بدن څخه تعبير ورباندې کيږي طلاق واقع کيږي، لکه چې ووايي: ته طلاقه يې، ستاغړه طلاقه ده، ستا روح طلاق دی، ستا بدن، ستا جسد، ستا شرم ځای او ستا مخ طلاق دی. په همدې ډول که دهغې مشاع جز ته طلاق منسوب کړي، طلاق واقع کيږي، لکه چې ووايي: ستا نيمايي، ستا درېمه (برخه) دې طلاقه وي. که ووايي: ستا لاس او يا ستا پښه دې طلاقه وي طلاق نه واقع کيږي.

که هغې ته نيمايي طلاق ورکړي او يا د طلاق درېمه حصه طلاق ورکړي يو طلاق شميرل کيږي. ترفشارلاندې (مجبور کړل شوي) او د نشې په حال کې د سړي طلاق واقع کيږي دگونگي طلاق په اشارې سره واقع کيږي.

که طلاق نکاح ته منسوب شي وروسته له نکاح سم دلاسه واقع کيږي لکه چې (يوې اجنبي نجلۍ ته) ووايي: که ته مې په نکاح کړې نو طلاقه يې او يا ووايي: هره ښځه چې مې په نکاح کړه هغه دې طلاقه وي.

که کوم شرط ته طلاق منسوب کړي وروسته د شرط له پلې کيدو طلاق واقع کيږي لکه چې خپلې ميرمنې ته ووايي: که کورته ننوتې طلاقه يې.

د طلاقونکي اضافت سم نه دی مگر دا چې قسم ويونکی مالک وي، او يا طلاق ملکيت ته مضاف کړي.

شرح:

د الفاظو له مخې د طلاق ډولونه

د الفاظو له مخې طلاق په دوه ډوله دی چې يو ته صريح او بل ته کنايي وايي.

۱- صريح طلاق: هغه الفاظ دي چې د طلاق مراد ترې څرگند او د طلاق لپاره استعمالېږي. دا هغه الفاظ دي چې د (طلاق) له کلمې څخه راوتلي وي.

۲- کنایي طلاق: هغه الفاظ دي چې د طلاق لفظ پکې نه وي خو عرفا په طلاق کې استعمالېږي. او په دوه ډوله دي:

الف: درې الفاظ دي چې د هغو په واسطه يوازې يورجعي طلاق واقع کېږي چې نيت يې وي هغه الفاظ دادی: (اعتدي) عدت تیر کړه (واستبرئي رحمک) خپل رحم پاک کړه (وأنت واحدة) ته يوه يې.

ب: باقي ټول کنایي الفاظ چې حکم يې تر نيت پورې تړاو لري، که د سړي نيت طلاق وي بائن طلاق واقع کېږي او که نيت يې طلاق نه وي، نو نه واقع کېږي همدا راز که د يوه طلاق نيت وکړي يو واقع کېږي او که د دوو نيت وکړي هم يو واقع کېږي خو که د دريو نيت وکړي، درې واقع کېږي. يادونه: کنایي طلاق کوم خاص الفاظ نلري، بلکې عرف او نيت ته کتل کېږي، هغه داسې کوم الفاظ چې په کور کلي کې د قهر او د طلاق يادونې په مهال د طلاق لپاره استعمالېږي چې د طلاق د کلمې څخه مشتق نه وي هغه کنایي الفاظ دي، لکه: زما له کوره ووځه، د پلار په کور کښېنه... او نور. ددې الفاظو د استعمال سره سره نيت هم ورته شرط دی.

کنخل کله طلاق شمېرل کېږي؟

ټولې کنخلې چې مقصد ورڅخه کنخل نه وي او نيت يې ورڅخه طلاق وي، طلاق شمېرل کېږي.

د طلاق په الفاظو کې ټينگار

هر ډول د ټينگار الفاظ چې له طلاق سره ملګري کړل شي د هغو په واسطه باين طلاق واقع کېږي، لکه ته په ستر، يا دروند، يا سخت او.... طلاق سره طلاقه يې.

د ميرمنې غړو ته د طلاق نسبت

د استعمال له مخې په عرف او رواج کې غړي په دوه ډوله دي، يو هغه چې ټول بدن ورڅخه مرادېږي او بل هغه چې ټول بدن ورڅخه نه مرادېږي، نو که چيرې طلاق د ميرمنې هغو غړو ته مضاف شي چې د هغې څخه ټول بدن مرادېږي بيا طلاق واقع کېږي لکه: غاړه، بدن، جسم، شرمگاه او که داسې غړو ته مضاف شي چې د هغې څخه ټول بدن نه مرادېږي لکه لاس او پښه بيا طلاق نه واقع کېږي.

د طلاق تجزيه

د طلاق اندازه يو، دوه او درې دي، که چيرې خاوند يو طلاق تجزيه کړي د طلاق، نيمايي دويمه او درېمه برخه خپلې ميرمنې ته ورکوي دغه طلاق پوره يو طلاق بلل کېږي، ځکه طلاق تجزيه نه قبولي. همدا راز بيا هم طلاق واقع کېږي که چيرته خپلې ميرمنې ته د هغې يوه شايع برخه ياده کړي او ووايي: ستا نيمايي برخه، درېمه برخه... دې طلاقه وي.

د فشار لاندې اونشې په حالت کې طلاق

ځاوند چې تهديد او مجبور شي د حنفي مذهب په بنا يې طلاق واقع کيږي، خو ځينې مذهبونه دغه ډول طلاق واقع نه بولي.

همدا راز که چيرې ځاوند د نشې په حالت کې خپله ښځه طلاقه کړي طلاق واقع کيږي.

مشروط طلاق

هر کله چې طلاق تريو شرط پورې وتړل شي د هغه شرط په پلي کيدو باندې طلاق واقع کيږي. لکه چې ځاوند ښځې ته و وايي: که له کوره ووتې طلاقه يې، چې ووځي طلاق واقع کيږي.

د طلاق د تعليق شرط

د سړي طلاق هلته متعلق کيږي چې په ښځه کې د طلاق ځاوند وي (د طلاق صلاحيت ولري) او يا طلاق ملکيت ته مضاف کړي لکه چې ووايي چې که مې نگاه درسره وکړه طلاقه يې، يعنې چې خپله ښځه يې وي، او که پردې ښځې ته ووايي: که له کوره ووتې ته دې طلاقه يې، دا خبره يې هيڅ ځای نه نيسي، که همدا ښځه يې په نکاح کړه او بيا ووته، طلاق نه واقع کيږي.

ملکيت ته د اضافت مثال لکه: هر کله مې چې په نکاح کړې ته دې طلاقه يې دلته تعليق سم دی او هر کله يې چې په نکاح کړي، طلاق واقع کيږي، ځکه طلاق يې د ملک سبب (نکاح) ته مضاف کړی دی، او نکاح د طلاق د مالکيدو سبب دی.

د شرط الفاظ دا دي: اِنْ (که)، اِذَا (کله چې)، اِذَا (هغه وخت)، کُل (هر)، کُلْمَا (هر کله چې)، مَتَى (کله چې) اومتی ما (کله چې).

په دغه ټولو شرطونو کې چې (شرط) موجود شي قسم پای ته ورسيد (يو طلاق واقع شو)، مگر يوازې د (کُلْمَا) په لفظ د شرط په تکرار سره طلاق تکراريږي ترهغه چې درې طلاقه پوره شي، که بيا يې په نکاح کړه او شرط تکرار شو هيڅ نه واقع کيږي، زوال د ملک (ازدواج) وروسته له قسمه څخه هغه نه باطلوي، که شرط موجود شو او هغه يې په ازدواج کې وه قسم تماميږي او طلاق واقع کيږي، که له ملک څخه پرته (شرط) موجود شي قسم تماميږي او طلاق نه واقع کيږي.

که د شرط په موجوديت کې دواړه اختلاف وکړي د ځاوند خبرې ته اعتبار ورکول کيږي، مگر په هغه وخت کې چې ښځه شاهدان راولي. که شرط داسې وي چې يوازې د ميرمنې په واسطه معلوميدای شي، بيا ددې خبره د خپل ځان په حق کې د باور وړ ده. لکه چې ځاوند ووايي: که ته حايضه شوې بيا طلاقه يې، هغې وويل: زه حايضه شوم طلاقه شوه، که ځاوند ووايي: کله چې ته حايضه شوې بيا طلاقه يې او فلانې درسره هم، هغې وويل: زه حايضه شوم همدا طلاقه شوه او فلانې نه طلاقيري، که دې ته ووايي: کله چې حايضه شوې ته طلاقه يې، هغې (د حيض) وينې وليدلې ترهغه نه طلاقيري چې څو وينو درې ورځې دوام نه وي کړی کله چې درې ورځې پوره شوې موږ حکم کوو چې طلاق د حيض له لومړۍ نيټې واقع شو، که هغه خپلې ميرمنې ته ووايي: که ته په (يو) کامل

حيض باندې حايضه شوې نو ته طلاقه يې، ترهغه وخته نه طلاقيري ترڅو چې له خپل حايض څخه پاکه نشي.

د مينځې طلاقونه دوه دي برابره خبره ده که خاوند يې آزاد وي او يا مري. د اصلي ميرمنې طلاقونه درې دي برابره خبره ده که خاوند يې مري وي او يا ازاد.

که سړي خپله ميرمن مخکې له کوروالي څخه په يو وار په درې طلاقونو طلاقه کړه درې واړه واقع کيږي، که طلاقونه يې سره بيل بيل کړل په لومړي طلاق باندې جلا کيږي او دويم نه واقع کيږي، که ميرمنې ته ووايي: ته په يو طلاق طلاقه يې او په يو (طلاق)، يو (طلاق) واقع کيږي.

او که ورته ووايي: په يو طلاق طلاقه يې مخکې د يو څخه يو واقع کيږي. او که ورته ووايي: په يوه طلاق طلاقه يې ترې مخکې به يو وي، په دوو طلاقو طلاقيري.

که ورته ووايي: په يوه طلاق طلاقه يې وروسته د يو څخه، دوه واقع کيږي. که ورته ووايي: په يوه طلاق طلاقه يې چې له هغه وروسته يو دی، يو واقع کيږي.

او که ووايي: په يو طلاق طلاقه يې وروسته د يو څخه، يا يو ورسره بل يا له هغه سره يو بل، په دوو طلاقو طلاقيري.

که خپلې ميرمنې ته ووايي: که کورته ننوتې ته دې په يو طلاق طلاقه يې نو کور ته ننوته، د امام ابوحنيفه په نزد يو طلاق واقع شو، که ورته ووايي: ته طلاقه يې په مکه کې، هرښار کې چې وي طلاقيري، په همدې ډول که ورته ووايي ته طلاقه يې په کور کې، که ورته ووايي: ته طلاقه يې که مکې ته ننوتې، هغه وخت طلاقيري چې مکې ته ننوځي، که ورته ووايي: ته دې طلاقه يې سبا ته کله چې سبا راوځيږي طلاقيري.

شرح: د شرط الفاظ

په قدوري کې د شرط هغه الفاظ ذکر شوي چې په عربي ژبه کې د شرط لپاره استعماليري چې له پښتو سره زيات فرق لري، خو په هره ژبه کې له اصطلاحاتو څخه کار وونکې دوديزې معناوې اخيستل کيږي. په عمومي توگه دا الفاظ په دوه ډوله دي. يو هغه چې يو ځل د شرط په وجود سره له منځه ځي، چې هغه (ان(که)، اذا(کله چې)، اذما(هغه وخت)، کل(هر)، متی(کله) اومتی ما(کله) الفاظ دي.

او بل د کُلْمَا لفظ دی چې د شرط په تکرار سره درې ځله تکراريږي، ځکه په درېم طلاق ښځه د ده له ملکيت څخه او د شرط مصداق له منځه ځي، نو د شرط په تکرار کوم اثر نه رتبيري.

د شرط د موجوديت په اړه اختلاف

کله چې خاوند خپلې ميرمنې ته مشروط طلاق ورکړي، او بيا د شرط په اړه د خاوند او ښځې ترمنځ اختلاف پيداشي يو وايي: شرط موجود شوی او بل لوری وايي: نه دی موجود شوی په دې صورت کې د خاوند خبرې ته اعتبار ورکول کيږي، که ميرمن شاهدان ولري بيا د شاهدانو خبره منل کيږي،

ځکه چې په شرط کې د اختلاف په صورت کې ښځه د ازادۍ دعوا کوي نو دا مدعي او خاوند يې د نکاح د بقا دعوه لري، نو هغه مدعي عليه گڼل کيږي او بينه په مدعي او قسم په مدعي عليه دی. که د شرط موجوديت يوازې د ميرمنې له لوري معلوميدای شي، بيا د ميرمنې خبره معتبره ده، ځکه په دې وخت کې دا په خپل ځان ښه خبره ده.

د طلاقونو شمير

د طلاقونو د شمير په هکله ميرمن ته کتل کيږي، که ميرمن اصيله وي، د درې طلاقو او که مينځه وي، نو د دوو طلاقونو ځای گڼل کيږي، او په دې هکله مېړه ته نه کتل کيږي.

رجعت

کله چې خاوند خپله ميرمن په يو يا دوه رجعي طلاقو باندې طلاقه کړي، دی کولای شي چې بيرته هغې ته د عدت په موده کې مراجعه وکړي، که د هغې خوښه وي او يايې خوښه نه وي.

رجوع دې ته ويل کيږي چې ووايي: تا ته مې رجوع وکړه او يا خپلې ښځې ته مې رجوع وکړه، يا کوروالی ورسره وکړي، يا يې ښکل کړي، يا يې په شهوت سره لمس کړي او يا خو يې شرم ځای ته په شهوت سره وگوري.

مستحب کار دا دی چې په رجوع کولو باندې دوه گواهان ونيسي او که شاهدان نه وي بيا هم رجوع سمه ده.

که د عدت موده تيره شي بيا ووايي: ما درته په عدت کې رجوع کړې وه او ميرمن يې هم ومنې، رجوع درسته ده، او که ميرمن هغه دروغ جن وبولي د ښځې خبرې ته اعتبار ورکول کيږي او د امام ابوحنيفه په نزد قسم نه ورکول کيږي.

که خاوند ووايي: ما درته رجوع وکړه او هغه په ځواب کې ووايي: زما عدت تېر شوی دی د امام ابوحنيفه په نزد رجوع نه صحيح کيږي.

کله چې د درېيم حيض وينې په لسمه ورځ بندې شوې، عدت پای ته ورسيد، که څه هم غسل يې نه وي کړی. که له لسو ورځو څخه په کمه موده کې وينه بنده شوه، د امام ابوحنيفه او امام ابويوسف په نزد رجعت د غسل کولو، يا د يوه لمانځه د وخت تر پای، يا هم د تيمم او لمانځه کولو تر مودې پورې نه دی ختم شوی. امام محمد وايي: کله چې تيمم وکړي عدت ختم شو که څه هم لمونځ يې نه وي کړی.

که غسل يې وکړ او ترې د بدن يو وچ پاتې شوی ځای ورباد شو، که دغه ځای يوه اندام او يا له هغه څخه ډېر و، د طلاق رجعت نه دی ختم شوی، او که له يوه اندام څخه کم وي بيا نو رجعت ختم دی.

تاریخچه پیدایش مدیریت منابع بشری

فلسفه نوین مدیریت منابع بشری، ساختار وسازماندهی آن به شکل امروزی نتیجه تعامل میان مجموعه حوادث وتحولاتی است که با وقوع انقلاب صنعتی در انگلستان (حدود سال ۱۷۶۰) آغاز شده است وتابه امروزه ادامه دارد.

البته پیدایش ورشد تاریخچه مدیریت منابع بشری به پیشتر از آن وبه دوران باستان باز می گردد وشواهد ازتشکل اصناف وبروز اعتصابات کارگری منظم وسازمان یافته در روم ومصر مشاهده شده است.

تحقیقات نشان میدهد که پیشه وران وصنعتگران رومی در قرن هفتم قبل از میلاد، اتحادیه هایی رابوجود آورده بودند که اعضای آن را اصناف مختلفی مانند صنف مطرب (نوازنده) طلاکار، مسگر، سفالگر، رنگریز، کفاش وبزاز تشکیل می دادند.

همچنین تحقیق دیگر نشان میدهد، در ۱۱۰۰ سال قبل از میلاد، برده گانی که در یکی از معابد مصر به کار وا داشته شده بودند، دست به اعتصاب زدند.

اما مقصود در اینجا تنها یک مرور تاریخی نیست، بلکه شرح وقایع مهمی است که در پیدایش اداره امروز کارکنان به عنوان واحدی مستقل ودارای وظایف کاملاً تخصصی تاثیر بسزایی گذاشته اند.

انقلاب صنعتی:

مقدمه

انقلاب صنعتی تقریباً همزمان با سایر تحولات عظیم علمی، فلسفی و سیاسی قرون هفدهم و هجدهم در اروپا به وقوع پیوست.

منظور از انقلاب صنعتی، جانشین کردن ماشین بجای انسان در صنعت است.

یکی از نتایج مستقیم انقلاب صنعتی، پیدایش کارخانه های بزرگ در جوامع صنعتی بود که برای اولین بار، استخدام و تمرکز عده کثیری کارگر را در یک مکان و زیر یک چت ایجاد نمود.

استفاده از ماشین و رواج و توسعه سیستم تولید کارخانه یی موجب جهش عظیمی در توان تولیدی بشر شده است.

با ورد ماشین به صحنه ، امکان تقسیم کار به اجزای کوچکتر فراهم شده و هرکس موظف به انجام دادن بخش کوچک از کل کار در کارخانه یا سیستم تولیدی گردید

یک اقتصاد دان معروف اسکاتلندی بنام {ادم اسمیت} (Adam smith) در سال ۱۷۷۶ کتابی منتشر

کرد و مفهوم تقسیم کار در یک فرایند تولیدی را با شرح چگونگی ساختن یک سنجاق ساده بیان نمود:

یک نفر میله گداخته را از کوره بیرون میکشد، نفر دوم آن را می کوبد و صاف می کند، نفر سوم آن را به اندازه می برد، نفر چهارم یک انتهای میله را تیز میکند و نفر پنجم انتهای دیگر میله را برای وصل کردن سر سوزن سنگ میزند و آماده می سازد.

همین طور، سفید گری و روکشی آن و بالاخره بسته بندی سوزن که خود به تنهایی حرفه ای جداگانه به شمار می آید.

بدین طریق، ساختن یک سنجاق ساده به هجده مرحله تخصصی تقسیم می شود. وظیفه هریک از افراد در هر مرحله، انجام همان یک کار تخصصی است.

با تقسیم بندی کار به مراحل مختلف در نظام تولید، کارخانه، کارگر دیگر مجبور نبود مانند گذشته که در کارگاههای سنتی کوچک کار می کرد، مجموعه یی از کارهای متفرقه و پراکنده را انجام دهد.

اکنون، هر کارگر مسوول کار با ماشین یا دستگاه خاصی بود و قسمت کوچکی از کار را به سرعت زیاد انجام می داد.

احوال کار گری بود که به جای آشنایی سطحی یا ابتدایی با چند کار پراکنده، در یک کار مهارت داشت.

استقرار کارخانه و برقراری یک نظام تولیدی مبتنی بر آن و لزوم استخدام و تجمع عده کثیری کارگران در یک مکان، نیاز به ایجاد نظام جدیدی داشت که سرپرستی و کنترل گروههای کاری را امکان پذیر کند.

به دلیل تقسیم کار از یک سو و سلسله مراحل مختلف کار با یکدیگر از سوی دیگر، کارگران باید همه با هم در ساعتی معین با زنگ کارخانه، کار را آغاز می کردند و همه با هم در ساعتی معین و با زنگ کارخانه، به آن خاتمه می دادند.

علاوه بر این، مدیریت، با وضع قوانین و مقررات و با سرپرستی و نظارت داریم، باید مطمئن می شد که کار در طی روز طبق برنامه پیش می رود.

این نظام منجر به پیدایش سلسله مراتب جدید، متشکل از مالکان کارخانه، مدیران، سرپرستان، سرکارگران و کارگران گردید.

درحالی که در کارگاههای قرون وسطا، فاصله اجتماعی چندانی میان صنعتگر، صاحبکار و شاگردان او وجود نداشت، در این نظم جدید، فاصله طبقاتی میان مالک کارخانه و کارگران بسیار زیاد شده بود.

در واقع، انقلاب صنعتی با تشدید اختلافات در طبقات اجتماعی، نظام اجتماعی جدیدی را پایه گذاری کرد.

از ویژه گیهای دیگر نظام صنعتی جدید، بی اعتنائی به جنبه های عاطفی و عدم رعایت اصول انسانی در کارخانه ها بود.

بیشتر کارکنان، ساعتهای طولانی بدست آوردن دستمزدی ناچیزی دروضعیتی بسیار طاقت فرسا و غیر انسانی در سرما و گرمای شدید، محیطی پرسروصدا و غبار آلود کار می کردند.

وضعیت نامطلوب کارخانه منحصر به بزرگسالان نبود.

خردسالان کمتر از نه ساله (حتی کودکان چهار و پنج ساله) نیز مجبور بودند در شرایطی رقت بار، شانزده ساعت در روز یعنی چهارساعت بیشتر از بزرگسالان کار کنند.

استفاده از کودکان، منع قانونی نداشت؛ زیرا مقامات انگلیسی به دلیل حمایت از کودکان فقیر، یتیم و بی سرپرست، قانونی بنام قانون فقرا وضع کرده بودند که به موجب آن، این قبیل کودکان در اختیار کلیسای محل قرار می گرفتند و کلیسا موظف بود با پیدا کردن کار گاهی آنها را به شاگردی بگذارند تا شغل و حرفه بیاموزند.

اما مقامات کلیسا که همیشه مترصد فرصتی برای رها ساختن خود از قید بارنگهداری این کودکان بودند، باسواستفاده از قانون فقرا که استخدام کودکان را مجاز دانسته بود، عملاً آنها را به هرکسی که خریدار خدمتشان بود می فروختند.

به این ترتیب، درمقابل پول وبا تنظیم قراردادی، کودکان برای چند سالی در اختیار صاحب کار خانه ای که باکمبود کارگر مواجه شده بود قرار میگرفتند.

وضع کودکان در امریکا چندان بهتر از وضع کودکان در انگلیس نبود، در تحقیقی گزارش شده است که در سال ۱۸۲۹ در کارخانه های فیلادلفیا پسرچه های هفت ساله به بالا از طلوع افتاب تا هشت بعداز ظهر کار میکردند.

در ارزیابی کلی تبعات انقلاب صنعتی باید گفت که از نظر اقتصادی، انقلاب صنعتی تحول بزرگی بوجود آورده و موجب افزایش چشمگیر تولید و بازدهی، تراکم سرمایه و داری و در نتیجه رونق فوق العاده تجارت و شتاب گرفتن فعالیتهای بازرگانی گردید.

اما کارگردراین دوره متاعی برای خرید و فروش محسوب میشد و به دلیل رواج سیاست اقتصاد آزاد (سیاست عدم مداخله دولت در امور اقتصادی) دولت در موقعیتی نبود تا با وضع قوانین ومقرراتی، قشر کارگرا مورد حمایت و پشتیبانی قرار دهد؛ به عنوان یک نتیجه گیری کلی باید گفت که انقلاب صنعتی، آثار اقتصادی مثبت وآثار اجتماعی منفی بسیاری به دنبال داشت.

نهضت کارگری:

باظلم و ستمی که در حق کارگران می شد، طبیعی بود که آنها دیر یا زود برای دفاع از خود به تشکیل صنف واتحادیه پرداخته و به عنوان یک نیروی منسجم ومتحد با صاحبان صنایع روبروشوند و به وضع آشفته زنده گی خود سرو سامان دهند.

بدین ترتیب کارخانه هایکی پس از دیگری به تشکیل اتحادیه ها دست زدند و به دنبال آن کارگران چاپخانه ها برای اولین بار در فیلادلفیای امریکا در سال ۱۳۸۶ اعلام اعتصاب کردند.

در سال ۱۷۹۹ در محل مذکور، صنف کفاش (سازنده بوت) برای افزایش نرخ دستمزد، با تاجار بوت وارد مذاکره شد: اما تاجار ها پیشنهادهای کارگران را نپذیرفتند وبرای تنبیه آنان، در کارخانه ها را بروی کارگران بستند. این کار به نتیجه نرسید و به همین دلیل نماینده گان صنف کفاش و تاجاران بوت بار دیگر به مذاکره نشستند و این بار به توافق رسیدند. موفقیت های اولیه کارگران در تشکیل اتحادیه و فعالیتهای سازمان یافته آنها برای احقاق حق خود، باعکس العمل نسبت به اعتصابات که هر روز خشنتر و خونینتر می شد، قوانین را به تصویب رسانید که تشکیل هرگونه ائتلاف و اتحادیه را غیر قانونی می دانست. در سال ۱۸۰۶ نیز محکمه در فیلادلفیا فعالیتهای صنف کفاش برای افزایش دستمزد را توطئه (conspiracy Doctrine) خواند و آن را محکوم کرد.

با این حال مبارزه کارگران همچنان ادامه یافت تا جاییکه در سال ۱۸۴۲ ستره محکمه عالی ریاست ماساچوست درپایان رسیده گی به شکایت یک کارگر رای داد که فعالیت‌های کارگری، توطیه نیست و تشکیل ایتلاف ها و اتحادیه های کارگری به خودی خود جرم بشمار نمی‌آید.

زیرا سازمان های کار گری ، همچون هر سازمان دیگری، برای نیل به اهداف خاصی بوجود می آیند و تازمانی که فعالیت‌های آنها برای نیل به این اهداف، خلاف قانون نباشد، نباید از تشکیل آنها جلوگیری کرد یا فعالیت هایشانرا جرم و غیر قانونی دانست. اتحادیه به خاطر حفظ منافع اعضا با نماینده گان مدیریت و مالکان کارخانه (که اصطلاحاً " قرارداد جمعی " خوانده می شود) خلاف قانون محسوب نمی شد.

خلاصه اینکه همبستگی کارگران با یکدیگر و درنتیجه پیدایش اتحادیه های کارگری و قدرت یافتن آنان، طرز فکر جامعه و دولت را به نفع کارگران تغییر داد و قوانینی از جمله، آزادی اجتماعات کارگری، آزادی تشکیل شوراهای کارگری، قانونی بودن اعتصاب و تحریم تولیدات کارخانه ها به منظور حمایت و پشتیبانی از کارگران وضع شد.

بنا براین تشکیل اتحادیه ها، دیگر جرم محسوب نمی گردید و عدم عضویت کارگر در اتحادیه نمی توانست شرط استخدام قرارگیرد. بطورکلی، تشکیل اتحادیه های کارگری موجب توازن قدرت میان کارگر و مالکان شد و این " دموکراسی صنعتی " تحولات اجتماعی عمیق را در جوامع صنعتی بوجود آورد.

انقلاب صنعتی چگونه آمریکا را متحول کرد:

انقلاب صنعتی دوره‌یی از اواخر قرن هجدهم تا قرن نوزدهم میلادی بود که در آن تغییرات بزرگی در بخش زراعت، تولید و صنعت و حمل‌ونقل ایجاد شد و تکنولوژی‌های تازه‌یی در عرصه‌های مختلف ظهور کرد. این تحولات بزرگ در عرصه صنعت و تکنولوژی تاثیرات عظیمی روی شرایط اقتصادی - اجتماعی جهان و حتی فرهنگ بر جای گذاشت و باعث شد تا دوره‌یی تازه از زنده گی بشر بر روی زمین رقم بخورد. این تحول بزرگ از کشور انگلیس آغاز شد و به تدریج به سراسر اروپا گسترش پیدا کرد و به دنبال آن کشورهای آمریکای شمالی و سپس تمامی دنیا تحت تاثیر آن قرار گرفتند. از اواخر قرن هجدهم به تدریج، ماشین‌آلات صنعتی جایگزین نیروی کار انسانی یا حیوانات شدند و راندمان کاری صنایع ارتقا یافت. اولین ماشین‌آلات صنعتی، ماشین‌آلاتی بود که برای صنعت نساجی استفاده می‌شد و زمینه‌ساز توسعه این صنعت شد.

با وجود اینکه عرضه ماشین آلات صنعت نساجی و به دنبال آن ماشین آلات صنعت فولادسازی اولین مرحله انقلاب صنعتی در دنیا را رقم زد ولی گام اصلی در جهت صنعتی شدن دنیا پنجاه سال بعد از انقلاب اول برداشته شد و این زمانی بود که معرفی نیروی بخار و به دنبال آن ساخت ماشین های بخار نقطه عطفی در تاریخ زنده گی بشر محسوب می شود. و در تاریخ به نام انقلاب صنعتی دوم نامیده می شود. انقلاب دوم صنعتی که ساخت نیروگاه های بزرگ برق و آب و تکنولوژی های مختلف صنعتی را به همراه داشت با توسعه صنعت شیشه سازی و صنعت چاپ و ماشین آلات صنعتی و مواد شیمیایی مورد استفاده در تولید و حتی کشاورزی و صنایع معدنی ادامه پیدا کرد.

انقلاب صنعتی در آمریکا:

ایالات متحده آمریکا از جمله کشورهایی بود که به سرعت تحت تاثیر انقلاب اروپا قرار گرفت. پیش از این تمامی مراکز تولیدی در آمریکا با نیروی اسب کار می کردند و استفاده از اسب برای تولید مشکلات زیادی را برای آنها ایجاد کرده بود ضمن اینکه روند تولید را هم بسیار کند نگه داشته بود. در سال ۱۸۱۲ میلادی بود که جنگی بزرگ بین آمریکا و انگلیس در گرفت و انگلیس که چندین دهه از انقلاب صنعتی را پشت سر گذاشته بود در مقابل کشوری قرار گرفت که توانایی صنعتی و اقتصادی لازم برای دفاع از خود را نداشت. این جنگ نشان داد که آمریکا نیاز به تجهیزات پیشرفته و وسایل حمل و نقل توسعه یافته در کنار استقلال اقتصادی و صنعتی برای دفاع از خود دارد. بعد از آن بود که اولین جرقه های انقلاب صنعتی در آمریکا زده شد و سرمایه گذاری دولت برای توسعه فعالیت های مطالعاتی و توسعه صنعتی افزایش پیدا کرد. البته در سال های یاد شده، دولت آمریکا منابع مالی زیادی نداشت

به دنبال اتمام جنگ و عادی شدن روابط دو کشور آمریکا و انگلیس شماری از دست اندرکاران دولتی و صنعتی آمریکا سفری به انگلیس کردند و ضمن بازدید از مراکز مختلف صنعتی این کشور اقدام به خریداری تکنالوژی های تازه یی کردند که باعث رشد تولید و صنعت در کشور انگلیس شده بود. به دنبال این سفرها بود که نیروگاه های آبی برای تامین انرژی مورد نیاز واحدهای تولیدی جایگزین اسب شد و آمریکا اولین کارخانه تولید پنبه در دنیا را راه اندازی کرد. البته این کار خانه در اواخر قرن هجدهم یعنی در سال های دهه ۱۸۶۰ میلادی راه اندازی شده بود ولی توسعه آن و تبدیل شدنش به یک کارخانه مطرح و بزرگ پنبه به سال های دهه ۱۷۸۰ میلادی مربوط می شود. سال هایی که اولین نشانه های انقلاب صنعتی در این کشور نمایان شده بود

تغییرات فرهنگی و اجتماعی:

توسعه سریع شهرنشینی و خالی شدن روستاها از مهم ترین تحولات اجتماعی عصر انقلاب صنعتی بوده است. تایمز در این مورد می نویسد: در عرض پنجاه سال شمار ساکنان روستاها در آمریکا ۸۰ درصد کمتر شدند. البته این کاهش شمار روستاییان به دلیل جایگزین شدن تجهیزات و ماشین آلات صنعتی به جای نیروی کار انسانی آسیب زیادی به کشاورزی وارد نکرد ولی مشکلات زیادی را در شهرها به وجود آورد و سبب شد تا نیاز به مسکن و زیر ساخت های اولیه زنده گی شهری بیشتر شود. فرهنگ شهرنشینی و فرهنگ کار در کارخانه های صنعتی تغییرات زیادی را در سطح روابط اجتماعی و تعاملات ساکنان آمریکا به وجود آورد و دیگر حضور در گروه بسته خانوارها برای هیچ کس معنایی نداشت.

در همین زمان بود که قانونهای مختلفی برای ایجاد نظم در شهرها وضع شد و مهم ترین قانون در مورد کودکان کارگر بود. در واقع قانونی وضع شد که به کارفرمایان اجازه نمی داد از نیروی کار کودکان در مقابل پرداخت های اندک استفاده کنند. از طرف دیگر توسعه شرایط بهداشتی و درمانی هم از دیگر پیشرفت هایی بود که بعد از انقلاب صنعتی ایجاد شد و زمینه را برای رشد سریع جمعیت در جهان فراهم کرد.

افزایش سرمایه، مهم ترین تحول اقتصادی:

قبل از انقلاب صنعتی در دنیا، زمین به عنوان منبع ثروت و ارزش محسوب می شد اما در جریان انقلاب صنعتی مالکیت کارخانه های تولیدی و صنعتی و حتی ماشین آلات صنعتی به عنوان ثروت به حساب می آمد. نمی توان در مورد هویت یا تاریخچه اولین کسانی که ریسک سرمایه گذاری در ساخت کارخانه های صنعتی یا خرید ماشین آلات و تجهیزات را پذیرفتند مطلبی را عنوان کرد ولی نکته مهم این است که آنها گام بلندی در جهت افزایش حجم و ارزش سرمایه در دنیا بر داشتند. به جرات می توان گفت این افراد بودند که باعث توسعه انقلاب صنعتی و توسعه نظام سرمایه داری در دنیا شدند. در این دوران دو گروه سرمایه مورد نیاز مردم بود. اولین گروه سرمایه های بلندمدت بود که برای توسعه حجم کار مورد استفاده قرار می گرفت و دومین گروه سرمایه های کوتاه مدت بود که برای خرید مواد اولیه صنعتی و پرداخت دستمزدهای کارگران استفاده می شد.

در این زمان موسساتی برای تامین وام های بلندمدت به کارخانه ها ایجاد شد و همین موسسات مادر اصلی نظام بانکی امروزی دنیا هستند که تامین وام های بلندمدت برای صاحبان صنایع را بر عهده دارند. اما مشکل اصلی تامین منابع مالی لازم برای پرداخت دستمزد کارگران یا خرید مواد اولیه بود. اغلب کارخانه های صنعتی پرداخت هزینه خرید مواد اولیه را پس از فروش محصول نهایی خود انجام می دادند و یک فروشنده مواد اولیه بین ۶ ماه تا یک سال برای دریافت پول خود صبر می کردند. در

این دوران مهم‌ترین مشکل کارخانه داران پرداخت دستمزد کارگران بود که باید از فروش محصول کارخانه تامین می‌شد. نظام‌های مختلف پرداخت دستمزد در این زمان وجود داشت که یکی از آنها گروه‌بندی کردن کارگران و پرداخت دستمزد هر عده در زمان مشخصی از ماه بود. گاهی هم دستمزد عده بی در صبح یک روز پرداخت می‌شد و به آنها مرخصی داده می‌شد تا برای خرید مایحتاج خانواده به بازار بروند. از هزینه کرد این دستمزدها و بازگشت پول از واحدهای فروش به کارخانه‌ها بود که منبع مالی لازم برای پرداخت دستمزد گروه دیگر از کارگران تامین می‌شد. مشکل سرمایه‌گذاران در کارخانه‌ها با توسعه نظام بانکی برطرف و اوایل قرن هجدهم میلادی اولین بانک‌های خصوصی در کشورهای مختلف تاسیس شدند که بنیان‌گذاران آن صاحبان سرمایه‌ها بودند. اما قوانین بانکی درستی پشتوانه کار این بانک‌ها نبود و همین موضوع موجب شد تا شمار زیادی از آنها ورشکسته شوند. در سال‌های ۱۸۵۰ میلادی بود که نظام بانکی امروزی دنیا متولد شد و شبکه بانکی مسوولیت انتقال وجوهات از بخش‌هایی که دارای مازاد بودند به بخش‌هایی که کمبود داشتند را بر عهده گرفتند.

نتایج انقلاب صنعتی:

در نتیجه انقلاب صنعتی، قدرت و نفوذ طبقه متوسط «سرمایه‌دار» افزایش یافت و اشراف زمیندار اهمیت خود را از دست دادند. با افزایش تعداد کارگران، تقاضای آنان به منظور بدست آوردن حق رأی شرکت در امور سیاسی بیشتر شد. دولتها برای حفظ کارگران و مصرف کننده گان، قوانینی درباره تشکیل اتحادیه و برقراری حداقل دستمزد و تنظیم شرایط کار و نظارت بر کالا و مواد غذایی وضع کردند.

توسعه صنعت باعث تقویت ناسیونالیسم در داخل کشور و امپریالیسم در خارج آن شد. زیرا کشورها درصدد بر آمدند که تا حد امکان منابع مواد غذایی و همچنین بازار فروش برای محصولات خود بدست آورند.

یکی دیگر از نتایج انقلاب صنعتی افزایش جمعیت بود. چون همزمان با ترقی صنعت، پیشرفتهایی نیز در پزشکی حاصل شد و این امر طبعاً به زیاد شدن جمعیت کمک کرد. در این هنگام مسئله‌ی بوجود آمد که عبارت از تغذیه جمعیت روز افزون جهان مخصوصاً در نقاط عقب افتاده بود. عده‌یی از افراد کشورهای پر جمعیت به سوی کشورهای کم جمعیت (مثل ایالات متحده آمریکا) مهاجرت کردند. این خود مسایلی بدنبال داشت.

امکان کار و امید به زنده گی راحت، باعث شد که عده زیادی در شهرها ساکن شوند و لذا شهرها بتدریج بزرگ شدند.

بسیاری از ماشینهای جدید بوسیله زنان و کودکان به کار می افتاد و کارفرمایان آنها را بیشتر استخدام می کردند، زیرا مزد کمتر می گرفتند.

انقلاب صنعتی زنان را از لحاظ اقتصادی «مستقل» ساخته است و امروزه می توانند رأی بدهند و شغل بدست آورند و با مردان از لحاظ داشتن امکانات تربیتی یکسان باشند.

حتی انقلاب صنعتی کار زنان را در خانه آسانتر کرده است زیرا ماشینهایی مانند ماشین رختشویی یا ظرفشویی یا ابزارهایی مانند آنها را در اختیارشان گذاشته است.

انقلاب صنعتی با وجود منافع مشکلات زیادی را بوجود آورد مانند:

از دست رفتن مهارت انفرادی، یکنواخت بودن روش کار، بوجود آمدن محلات فقیرنشین به سبب اقامت کارگران در محلات مزبور، احتیاج به ایجاد وسایل تفریح برای توده های عظیم، مهلک بودن روز افزون وسایل جنگی ناشی از اکتشافات علمی، پیوستگی تقریباً مطلق کارگران به کار و افزوده شدن بی ثباتی اقتصادی او. به عنوان یک نتیجه گیری کلی باید گفت که انقلاب صنعتی، آثار اقتصادی مثبت و آثار اجتماعی منفی بسیاری به دنبال داشت.

منابع:

- ۱- تاریخ جهانی جلد دوم، دولاندلن
- ۲- تاریخ بریتانیای کبیر "مجموعه چه میدانم"
- ۳- تاریخ صنایع و اختراعات، روسو
- ۴- تاریخ تمدن دکتر دولتشاهی
- ۵- کتاب انقلاب صنعتی، نوشته تامس ساوتکلیف اشتن
- ۶- کتاب نگاهی به تاریخ معاصر جهان یا بحرانهای عصر ما
- ۷- سایت امریکن هیستوری (American History)
- ۸- سایت دانشگاه ییل (Yale University)
- ۹- روزنامه وال استریت ژورنال (Wall Street Journal)
- ۱۰- Louis, Paul; 1927, p.48
- ۱۱- ward, c. Osborn; 1899, p. 82

اماني دوره د پوهنيز نظام لپاره طلايي فرصت و

د ۱۹۱۹ م کال د اگسټ ۸ مه د راولپنډۍ د سولې معاهده چې د افغانستان د بشپړې خپلواکۍ د لاسته راوړلو سبب وگرځېده. (۱) د افغانستان د معارف او پوهنيز نظام لپاره يو طلايي فرصت و د خپلواکۍ د بيا لاسته راوړلو وروسته د نړۍ له ډېرو هيوادونو سره د سياسي، فرهنگي او پوهنيزو اړيکو زمينه برابره شوه، حکومت د امان الله خان تر مدبرانه لارښوونې لاندې په هيواد کې د چټکو سياسي، اداري، اقتصادي او پوهنيزو اصلاحاتو او ترقي لپاره گامونه اوچت کړل، په هره برخه کې تر ۵۰ زياتې نظامناوې جوړې شوې، له بهرنيو هيوادونو سره د اعليحضرت امان الله خان د پاچاهي (۱۲۹۷-۱۳۰۷) ۱۹۱۹ فبروري - ۱۹۲۹ جنوري) (۲) له هماغه پيل څخه د پوهنې په ډگر کې داسې غورځنگ پيل شو، چې وړانگې يې تر نن پورې خپرېږي. دغه غورځنگ نه يوازې د نارينه وو لپاره بلکې په لومړي ځل د افغانستان ښځينه وو لپاره هم د زده کړې زمينه برابره کړه. په دې زرينه دوره کې افغانستان د پرمخ تللې نړۍ د سترو علمي مرکزونو سره په تماس کې شو او د هيواد دننه او بهر سلگونه زده کوونکي افغانان د دې جوگه شول چې د پوهنې له وړانگو څخه په پراخه پيمانه گټه پورته او ځانونه د افغانستان د مسلکي کادرونو په توگه ثابت کړي، په اماني دوره کې د افغانستان په مرکز او ولايتونو کې يو شمېر لومړني ښوونځي تاسيس شول، بهرني مربيون، استادان او متخصصين هيواد ته را دعوت او د

پوهنيزو مؤسسو په تشکيل کې مقرر شول، پر دې سربېره يو شمېر زده کوونکي د لوړو او مسلکي زده کړو لپاره بيلابيلو بهرنيو هيوادونو ته واستول شول او د مسلکي زده کړو په برخه کې يې د دارالمعلمين، حکامو، دفتري اصولو، قضاوت او مساحت پېژندنې، تعليمي څانگې فعالې او د ښېښو او سميتيو جوړولو کورسونه فعال شول. پر دې سربېره د عالي تحصيلاتو په څانگه کې د امانې او غازي ليسې جوړې شوې. همدارنگه په دې دوره کې د هيواد د پوهنې په تاريخ کې د لومړي ځل لپاره د ښځو څانگې ښوونځي جوړ شول چې د (عصمت) او (مستورات) په نامه يادېدل دغه راز په کابل ښار کې د لويانو لپاره د حياتي سواد کورسونه جوړ شول چې د (صوت غازي) تعليمي او دسواد زده کړې اصول پکې پلي کېدل. په دې ډول کورسونو کې په پوهنه مين پاچا غازي امان الله خان او علم پالې ملکې آغلې ثريا هم د ښوونکې په توگه برخه اخيستله او د هيوادوالو د سواد په برخه کې يې خپله ديني وجيبه او ملي دنده ادا کوله. د همدې دورې د پوهنې لومړني ناظرين دوه وروڼه ښاغلي سردار عبدالرحمن او سردار عبدالحيب خان وو چې د ۱۲۹۹ کال تر لومړيو پورې يې يو پر بل پسې د پوهنې د ناظر په توگه دندې سر ته رسولې دي. څرنگه چې په دې وخت کې د افغانستان د پوهنې نظام د نړۍ د علمي او تهذيبي ټولنو سره تازه په تماس کې شوی وو او د پوهنيزې پراختيا په لومړنيو پروگرامونو بوخت وو، نو له همدې کبله يادو ناظرانو ته ډېر فرصت برابر نه وو څو د پوهنې تشکيلات په لازمه توگه پراخ او د اصلاح لپاره يې وړ گامونه پورته کړي. له ۱۲۹۹ څخه تر ۱۳۰۱ کال پورې چې کله د پوهنې د وزارت چارې ښاغلي سردار سليمان ته وسپارل شوې، (۳) نو د پوهنې د لومړني وزير په توگه يې پوهنيز خدمتونه په مرکز او ولايتونو کې پراخ کړل. سردار سليمان لومړی ناظر او وروسته رسماً د پوهنې د وزير په توگه وټاکل شو هغه د پوهنې لومړنی وزير و او د هغه په وخت کې د پوهنې تشکيلات په دې ډول وو: وزير، مستشار، د حبيبي، تحريراتو، تفتيش محاسبې، تنظيمات، ښاري ښوونځيو، د کابل شپږ کرويي او ولايتونو مديريتونه، د دارالتأليف رياست دغه راز د حکامو، دفتري اصولو، قضاوت او مساحت د ښوونځيو مديريت. (۴) د (معرف معارف) د مجلې چې د عرفان اوسنۍ مجله يې ځای ناستې ده، د څرگندونو له مخې نوموړي ته دافغانستان په تاريخ کې د لومړي ځل لپاره د پوهنې د وزير لقب و کارول شو. ښاغلي سردار سليمان په ۱۲۹۹ کال يوه لايحه جوړه کړه چې د تدريس د پرمختگ او ښه انتظام لپاره گټوره ثابته شوه. د غازي امان الله د واکمنۍ پر مهال ثانوي تدريسات په دوو برخو ووېشل شول چې لومړۍ او دويمه درجه يې بلل. لومړۍ درجه څلور کاله وه او زده کوونکي به يې د لومړنيو ښوونځيو له فارغانو څخه ټاکل کېدل او دويمه درجه يې د لسو دوره وه چې د تحصيل موده يې درې کاله وه او زده کوونکي به يې د لسې د لومړۍ دورې له فارغانو څخه نيول کېدل. په امانې دوره کې تعليمي کال لس مياشتې وو، د پنجنشې ورځ به يوازې تر نيمايي ورځې پورې رسميات وو. د امانيه او امانې ښوونځيو تدريسي چارې به د فرانسوي او جرمني مديرانو له خوا اداره کېدې او په دې دواړو ښوونځيو کې فرانسوي او جرمني ژبې هم

تدريس کېدلې. په امانيه او امانې ښوونځيو کې به د مياشتې له هر يو مامور څخه شپږ روپۍ فیس اخيستل کېده او په مقابل کې به يې يو رنگ کالي او خوراک زده کوونکو ته برابرېده چې وروسته بيا دا فیس لغو اعلان شو. پر دې سربېره به يې لایقو او بې وزله ماشومانو ته د مدد معاش په نوم يو څه نغدې پيسې هم ورکولې. په امانې دوره کې حبيبيه لېسې ته لازمه پراختيا ورکړل شوه او په امانې لیسې سربېره د ټول هیواد په کچه ۳۲۲ بابه ښوونځي د عامه او مسلکي زده کړو په موخه جوړ شول چې مشهور يې رشیدیه غازي ښوونځی، رشیدیه استقلال ښوونځی، تلگراف ښوونځی، نقاشي ښوونځی، معماري ښوونځی، السنه ښوونځی، د پولیسو ښوونځی، د موزیک ښوونځی، د قالین جوړولو ښوونځی، د آرچتکت ښوونځی، د تدبیر منزل ښوونځی او طبي ښوونځی دی چې په کابل ښار کې را منځته شول. په ولایتي کچه د مشهورو تعلیمي مؤسساتو نومونه دا دي: جلال آباد رشیدیه ښوونځی، کندهار کرنه رشیدیه ښوونځی، هرات رشیدیه ښوونځی، هرات دارالمعلمین، مزار شریف رشیدیه ښوونځی او قطغن رشیدیه ښوونځی. د ۱۳۰۵ کال د احصایې له مخې د امانې دورې د ښوونځیو شمېر ۳۲۲ بابه ته رسېده چې په هغه کې ۵۱۰۰۰ زده کوونکو ته د ۱۵۰۰ ښوونکو له لوري تعلیمي خدمتونه وړاندې کېدل. همدارنگه په دې دوره کې د ۳۵۰ زده کوونکو په شاوخوا کې بهرنیو هیوادونو؛ لکه: ترکیه، شوروي اتحاد، آلمان، فرانسه ایټالیا او داسې نورو ته د لوړو او مسلکي زده کړو په موخه لېږل شوي وو چې ښځینه وو هم پکې شتون درلود. په دې دوره کې ۱۳۳ عنوانه درسي کتابونه تألیف او د پوهنې وزارت په مطبعه کې ۶۹۳۵۹۵ ټوکه کتابونه چاپ او زده کوونکو ته وېشل شوي وو. (۵) په همدې وخت کې د دربار او دفاع له وزارتونو وروسته د پوهنې وزارت کلنی بودجه په دریمه درجه کې لویه بودجه وه او د معارف چارې د دولت له اساسي لومړیتوبونو څخه گڼل کېدل. په همدې وخت کې د کابل په ښار کې دوه بابه ستر عامه کتابتونونه جوړ شول او دغه لړۍ د ولایتونو په کچه په ټول هیواد کې روانه وه. لنډه دا چې امانې دوره د هیواد د معارف لپاره یوه طلايي دوره وه چې له بده مرغه د افغانستان د ښمنانو او هغو کسانو له خوا چې د افغانستان له ترقي او پرمختګ څخه یې وېره درلوده او ناروا گټې یې زیانمنې کېدې له توطیو او دسیسو سره مخ شوه او زموږ دگران هیواد بچیان یې د اوږدې مودې لپاره د علم او معرفت څخه بې برخې کړل.

په امانې دوره کې نه یوازې دا چې د پوهنیز نظام لپاره زیات کار تر سره شوی بلکهې د مطبوعاتو په برخه کې هم چې د خلکو په باسواده کولو او راوینولو کې ستره ونډه درلوده زیاتې هلې ځلې تر سره شوې چې په لنډه توګه یې را نغاړو: په دې دوره کې دوه سترې کتابخانې چې زیات قیمتي خطي نسخې هم پکې شتون درلود جوړې شوې، په کابل کې سینما جوړه شوه او په پغمان کې د تیاتر لپاره لاره پرانیستل شوه او دغه راز ۱۳ مجلې او جريدې په کابل ولایتونو کې خپرېدې. له دې ډلې څخه یوه هم د معرفت معارف مجله وه چې وروسته د آئینه عرفان او اوس د عرفان په نوم یادېږي، چې لا تر اوسه خپرونې لري او د پوهنې د نظام لپاره ستر غنیمت گڼل کیږي. دغه راز د

ارشادالنسوان، اتحاد مشرقي، روزنامه افغان، امان افغان، اتفاق اسلام، اتحاد، ابلاغ، حقيقت، بيباد، ستاره افغان، طلوع په نوم جړېدې او ورځپاڼې او د اردو په نوم مجله په کابل او ولايتونو کې خپرېدې او د خلکو د ذهيت په روښانولو او پوهه کې ستره ونډه درلوده. د اساسي قانون د ۱۱ مادې له مخې مطبوعات آزاد شول، د انيس اوونيزه چې مسؤل مدير يې غلام محي الدين انيس وو په ۱۲ مخونو کې خپرېده چې د ځوان نسل د افکارو په خپرولو سره يې د ځوانانو او با تعليمه کسانو زړه تر لاسه کړی وو، دغه راز د (نسيم سحر) او نوروز آزادي انتقادي جريدې هم خپرېدې چې د بيان د آزادۍ لپاره يو نوی باب پرانيستل شو... (۶) د سراج الاخبار جريده چې د محمود طرزي په مشري چاپېده د خلکو د ذهنونو په روښانولو او د پرديو په وړاندې د قيام لاره پرانيسته... (۷)

اماني دوره د هيواد په تاريخ کې د سولې، وروړۍ، يووالي، آزادۍ، استقلال، ملي هويت، ترقي او پرمختگ او دغه راز د پوهنيز نظام لپاره يوه طلايي دوره وه او دغه دوره چې د هيواد د زرونو ځوانانو او د آزادۍ او خپلواکي د لارې د غازيانو او شهيدانو په حماسو او اتوليو تر لاسه شوې وه زموږ د هيواد د تاريخي دښمنانو، د پرديو عمالو، جاسوسانو، چې همدا اوس يې هم سر له يو او بل گريوان څخه راوځي د توطيو او دسيسو قرباني شوه او په تېرو نيزدې سلو کلونو کې نه يوازې دا چې يو قدم پر مخ نشوولکې نور هم د خرابيدو په خوا روان يو او خدای (ج) مکړه نيزدې ده چې تجزيې او تقسيم ته مو برابر کړي.

ماخذونه (سرچينې)

- ۱- غبار مير غلام محمد افغانستان در مسير تاريخ، ۱۳۶۶ کال ۷۹۲ - ۷۹۳ مخ
- ۲- غبار مير غلام محمد افغانستان در مسير تاريخ، ۱۳۶۶ کال، ۷۵۱ مخ
- ۳- احمدي وردگ گل آغا د افغانستان د پوهنې بهير د چاپ کال ۱۳۹۵، ۲۷۹ مخ
- ۴- معارف در پنجاه سال اخير، نشریه وزارت معارف به مناسبت پنجاهمين سالگرد استرداد استقلال کشور، د چاپ کال ۱۳۴۷، ۹ مخ
- ۵- غبار مير غلام محمد افغانستان در مسير تاريخ، ۱۳۶۶ کال ۷۹۲ مخ
- ۶- غبار مير غلام محمد افغانستان در مسير تاريخ، ۱۳۶۶ کال ۷۹۳ مخ
- ۷- مرحوم حبيبي عبدالحی، تاريخ مختصر افغانستان، د چاپ کال ۱۳۸۹، ۴۵۲ مخ

جايگاه اخلاق در اسلام

بخش دوم:

گاهی در مساجد اشخاصی را می‌بینی در عقب صفوف، جدا از دیگران به نماز می‌ایستند و وحدت و یکپارچگی نظم لازم را ندارند، هر قدر که کوشش شود تا آنها را برای پیوستن به صفوف برادران شان یکجا شوند، اما کوشش به هدر می‌رود، و صفوف نماز همیشه کج و معوج و بی نظم باقی می‌ماند، مثل این که مخاطب شما کسانی دیگری باشند. اما نرود میخ آهنی در سنگ. رسول ص می‌فرماید: ترجمه: (صحیح مسلم)

در(نماز) راست و منظم باشید و پراکنده نشوید که قلب های تان پراکنده می‌شود. وقتی در معنای این حدیث شریف تأمل شود، می‌بینیم که علت این همه اختلافات و بی نظمی اجتماعی به همین تمایلات سرد خود محورانه و انزوا گرایانه بر می‌گردد.

به همین ترتیب در شهرها نیز اثری از همبستگی و عواطف نیک همسایگی وجود ندارد و مردم چنان از همدیگر دور و بیگانه شده اند که جز تعارفات خشک سرسری، چیزی دیگری آنها را پیوند نمی‌دهد. همه کوشش ایشان متوجه این است که از شر همدیگر در امان باشند. در حالی که اگر روحیه تعاون و همیاری در میان آنان حکمفرما باشد غیر از ثواب و پاداش الهی، خیر فراوانی در زندگی دنیا نصیب شان می‌گردد.

اسلام، عاطفه همسایه داری را با عواطف خویشاوندی و صلۀ رحم یکسان می‌داند. چنانچه رسول اکرم — صلی الله علیه و سلم — می‌فرماید:

ترجمه: (رواه البخاری)

جبرئیل، مرا به نیکویی نسبت به همسایه تا حدی توصیه کرد که گمان نمودم از او میراث می‌برد. منظور از همسایه که مستحق همیاری و محبت است تنها مسلمان نیست، بلکه غیر مسلمانان را نیز شامل می‌شود. عبدالله بن عمر رض برای همسایه یهودی خود همیشه تحفه می‌فرستاد. حقیقت دین عبارت است از احیا و تقویت غرایز و خصلت‌های نیک انسانی و تعدیل و منضبط کردن تمایلات و خواسته‌های نفسانی و از بین بردن تمایلات خودخواهی و خودپرستی. پیامبر اکرم ص توصیه می‌کرد که مسلمان مؤمن، باید گاهی از دست دادن حق شخصی خود را بخاطر مصلحت علیای جامعه بپذیرد. چنانچه از انصار بیعت گرفت که اگر گاهی در پاره‌یی از امور، دیگران را بر ایشان ترجیح می‌دهد، رضایت نشان دهند. (غزالی مصری ۱۳۹۲، ۱۳۷-۱۴۱)

اشارات قرآن واحادیث نبوی به اخلاق اسلامی:

قرآن کریم آداب اجتماعی را در سوره‌های مختلف بیان نموده است که ذکر همه آن و یا اکثر آن به درازا می‌انجامد، ما در اینجا صرف برخی از آداب سوره حجرات و بعضی از سوره‌های دیگر ذکر گردیده به طور نمونه بیان می‌کنیم:

چون سوره حجرات مدنی است (بعد از هجرت نازل شده) در این نمونه‌های از آداب و معاشرت بیان گردیده است که سبب نظم اجتماع مسلمانان می‌گردد. کوتاه سخن اینکه مسأله رعایت ادب در برابر همه گان بخش مهمی از دستورات اسلامی را شامل می‌شود.

به تعبیر دیگر آداب اسلامی یعنی انضباط اسلامی که در همه چیز و همه جا مهم و ضروری است، خصوصاً مسأله مدیریت و فرماندهی بدون رعایت انضباط هرگز به سرمنزل مقصود نمی‌رسد، و اگر بخواهند کسانی که تحت پوشش مدیریت و رهبری قرار دارند به طور خود سرانه عمل کنند شیرازه کارها از هم می‌پاشد، اگرچه هر قدر رهبر و فرمانده لایق و شایسته هم باشند. هر شخصی که به الله و رسولش ایمان می‌آورد باید به تمامی معانی اخلاقی و آداب اسلامی آراسته گردد، چنان که قرآن کریم بدان امر نموده است.

مسلمانان باید دارای قلب پاک، زبان عفیف و اخلاق پسندیده باشند، الله تبارک و تعالی در این سوره مبارک به مسلمانان می‌آموزد که چگونه با پیغمبر ص سخن بگویند و چه آدابی را مراعات کنند، و همچنین این سوره مبارکه به موضوع بسیار مهمی اشاره کرده است که امنیت و استقرار جامعه را می‌تواند که تضمین کند، و آن شیوه برقراری صلح و آرامش بین مسلمانانی است که آتش فتنه دوستی آنها را به هم زده است.

و همچنان به برپا نمودن رابطه برادری ای که بر اساس اخلاص و صداقت و رضایت الله متعال باشد امر نموده است.

و چون او تعالى می خواهد که این رابطه همیشگی و مستحکم باشد مسلمانان را از تمسخر یکدیگر، عیب جویی، غیبت و گمان‌های بد و نا حق منع می‌کند، و تأکید دارد که هدف از پیدایش اقوام و قبائل مختلف، شناخت و معرفت است و مرتبه و مقام در نزد الله جل جلاله فقط در تقوا و پرهیزگاری است، و در آخر این سوره بزرگ صفات نیکوی مؤمنان ذکر گردیده است، از اینرو می‌توانیم سوره مبارکه حجرات را «سوره اخلاق» بنامیم و این را بدانیم که درجات ایمان به درجات اخلاق نیک وابسته است چنانچه رسول الله ص می‌فرماید:

ترجمه: (سنن ابی داود) «کامل ترین مؤمنان در ایمان خوش اخلاق ترین شان می‌باشد».

در جای دیگری فرموده اند ترجمه: (سنن الترمذی) «همانا از محبوب‌ترین و نزدیک‌ترین شما در مجلس من روز قیامت خوش اخلاق‌ترین شما می‌باشد».

جهانی که اسلام در پی ساختن آن می‌باشد، جهانی است دارای دل و درون پاک، دارای احساس‌ها و اندیشه‌های پاک، زبان پاک، پیش از هرچیز دیگر راز و رمزهای پاک و ... جهانی که بنده با پروردگارش ادب دارد. با پیغمبرش ادب دارد. با خودش ادب دارد. با والدینش ادب دارد. با خانواده و دیگران نیز ادب دارد. سراپا ادب و اخلاق است حتی در افکار و اندیشه‌ها و خاطره‌های گذرایی که بر دل و درونش می‌گذرد! و در حرکات و سکناتش در فرهنگ و نظام اجتماعی و در قوانین و سیاست و اقتصاد و ... اصلاً به سادگی می‌توان گفت که پایه و اساس و تار و پود جامعه اسلامی بر اساس ادب و اخلاق بنا شده است. (طباره ۱۳۸۸، ۱۷-۱۹)

همچنان در آیت ۱۵۹ سوره آل عمران به اخلاق نیکوی آنحضرت ص اشاره شده است که اگر پیامبر - صلی الله علیه و سلم- نرم دل، خوش اخلاق، عفو و گذشت و لطف مهربانی نمی‌داشت، اصلاح خلاق هم به نحو احسن انجام نمی‌یافت و مردم هم به جای این که خود را اصلاح نمایند، از آنحضرت می‌گریختند.

پس نتیجه می‌گیریم که شدت برخورد از رسول خدا قابل تحمل نیست، پس چه کسی می‌تواند با تشدد و بد اخلاقی مردم را گرد خود جمع نماید و فریضه اصلاح آنها را انجام دهد (عثمانی ۱۳۸۸، ج ۳، ۲۶۰، ۲۶۱).

کسانی که بیش از همه سزاوار احسان اند

قرآن کریم گروه‌های را معرفی کرده است که بیش از دیگران سزاوار و مستحق احسان اند، که اولین آنان پدر و مادر هستند، چرا که پدر و مادر دارای حق بسیار بزرگ بر فرزندان شان می‌باشند. حتی قرآن کریم تنها به احسان و نیکویی با پدر و مادر اکتفا نکرده است بلکه کیفیت و چگونگی رفتار و معاشرت اولاد با والدین را به بهترین و بالاترین شیوه اخلاقی مشخص کرده و می‌فرماید:

ترجمه: [الإسراء: ۲۳-۲۴].

«و پروردگار تو مقرر کرد که جز او را مپرستید و به پدر و مادر [خود] احسان کنید اگر یکی از آن دو یا هر دو در کنار تو به سالخوردگی رسیدند به آنها [حتی] آف مگو و به آنان پرخش مکن و با آنها سخنی شایسته بگو، و از سر مهربانی بال فروتنی بر آنان بگستر و بگو پروردگارا آن دو را رحمت کن چنانکه مرا در خردی پروردند.»

اولین نکته ای که ما از مطالعه این آیه آسمانی به دست می آوریم این است که خداوند متعال نیکی و احسان به والدین را همراه با پرستش و عبادت خود ذکر کرده است و بعد از پرستش خدا، خدمت والدین را از مهمترین عبادتها و نیکوکاریها قرار داده است. سپس چگونگی خدمت و نیکی اولاد نسبت به پدر و مادرش را به تفصیل بیان می کند، مخصوصاً در هنگامی که پدر و مادر به سن پیری می رسند، و ضعف و ناتوانی در اواخر عمر بر آنان غلبه می یابد و نیاز بیشتری به خدمت و محبت و ادب اولاد شان دارند، خداوند مسلمانان را دستور می دهد که لازم است همیشه پنج کار را در حق والدین شان انجام دهند که انجام آنها نهایت حسن معامله و رفتاری است که می تواند از انسان صادر گردد:

اول: در مقابل چیزی که پدر و مادرش مشاهده می کند نباید کوچکترین بی ادبی مانند گفتن (آف) از خود نشان بدهد.

دوم: نباید بر سر ایشان داد بزند و چیزی بگوید که باعث ناراحتی پدر و مادرش شود.

سوم: باید با کمال ادب و احترام و الفاظ شیرین با آنان سخن بگوید.

چهارم: باید با کمال تواضع و احترام و فروتنی همراه با مهربانی با ایشان برخورد نماید. خداوند نمونه این تواضع را به حال پرندهای تصویر نموده که در نهایت مهر و محبت و اخلاص بال هایش را برای جوجه هایش می گستراند و با عشق و علاقه گرم آنها را در بغل می گیرد.

پنجم: باید برای پدر و مادرش در پیشگاه خدا طلب رحم و آمرزش کند. و حق و احسان آنان را نسبت به خود فراموش ننماید.

بعد از پدر و مادر قرآن برخی دیگر از مردمان را برای احسان و نیکی معرفی می نماید، از جمله کسانی که در بین آنان و شخص نیکوکار رابطه و علاقه خویشاوندی و همسایگی وجود دارد، و یا برخی دیگر از مردم که سرپرست و یاور خود را از دست داده اند، واجب است به یاری و کمک ایشان شتاب شود.

نمونه های دیگری از اخلاق اسلامی

اسلام در تمام عرصه های زندگی به ما رهنمایی های دارد که ما اگر آن را در زندگی روزمره خود عملی سازیم و با اخلاق اسلامی آراسته گردیم، خیلی از نابسامانی های جامعه، خانواده و فردی ما حل گردیده و درحقیقت به سوی کامیابی گامی مؤثر برداشته ایم، به عنوان مثال اسلام به ما امر می کند که:

۱- صادق و راستگو باشيم چنانچه که خداوند متعال می فرماید:

ای اهل ایمان از خداوند پروا داشته باشید و با راستگويان باشید. [التوبه: ۱۱۹].

۲- عفو و گذشت: ترجمه: [التغابن: ۱۴]

اگر عفو کنید و چشم پوشی نمایید و ببخشید (خداوند هم شما را مورد عفو و مغفرت خود قرار می دهد) چرا که خداوند بخشاینده و مهربان است.

«خلق و امر از آن خداوند است».

۳- صبر ترجمه: [الزمر: ۱۰].

قطعاً صابران و شکیبایان اجر و پاداش خارج از شمارش و حساب خواهند یافت.

۴- تقوا ترجمه: [البقره: ۱۹۷].

و برای خود توشه بگیرید که در حقیقت بهترین توشه پرهیزگاری است.

۵- استقامت: ترجمه: [الاحقاف: ۱۳].

محققا کسانی که گفتند پروردگار ما خداست سپس ایستادگی کردند بیمی بر آنان نیست و غمگین نخواهند شد.

۶- سخن نیکو: ترجمه: [البقره: ۸۳].

و با مردم [به زبان] خوش سخن بگوئید.

۷- رفاقت با نیکان: ترجمه: [النجم: ۲۹].

پس، از هر کس که از یاد ما روی پرتافته و جز زندگی دنیا را خواستار نبوده است، روی برتاب.

۸- تزکیه نفس: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾ [الأعلى: ۱۴].

بی تردید کسی که خود را [از زشتی های باطن و ظاهر] پاک کرد، رستگار شد.

۹- تعاون و همکاری: ترجمه: [المائده: ۲].

«بر کار های خیر و نیکو و تقوا و پرهیزگاری، همدیگر را یاری دهید، و از یاری دادن هم در کارهای

شرّ و گناه خودداری کنید».

۱۰- فداکاری و ایثار ترجمه: [الحشر: ۹].

«مؤمنان کسانی هستند که دیگران را بر خود ترجیح می دهند هر چند که خود به شدت فقیر و نیازمند هستند، و هر کس که از بخل و حرص نفس محفوظ ماند، نجات یافته و رستگاراند». (طباره

۱۳۸۸، ۴۳۵-۴۷۵)

اگر موارد فوق الذکر را به طور احسن در وجود خود رشد داده و اخلاق ما مزین با این صفات گردد، جامعه به طرف شکوفایی رفته و مشکلات جامعه خیلی کم تر از حال فعلی خواهد شد.

سخن آخر

برای درک نیکی‌ها و بدی‌ها باید پالیسی تربیتی جامعه، طوری تنظیم شود که احساس اخلاقی افراد جامعه احیا و تقویت گردد. هرگاه محیط فاسد شود و فضای شک در آن حاکم گردد و حقایق آسمانی مورد اتهام و شک قرار گیرد، بیرون شدن نسل‌های قابل اعتماد و مهذب و عقیف و عدالت‌جو از آن، بسیار بعید خواهد بود. البته در این گونه فضاهای فقر آلود مردن اسلام هم یک امر انکارناپذیر است!

یک نظام تربیتی کارا و مؤثر، بر حقایق ثابت و اصول مسلم استوار می‌باشد. جهان اسلام، امروز نیازمند یک نظام تربیتی است که بر اساسات ثابت دینی استوار باشد، تا نفس‌ها را با زنجیرهای محکم ایمان بسته کند و از سقوط و تباهی نگه دارد، همان طوری که کشتی‌ها را در بنادر به ستون‌های قوی و محکم می‌بندند تا از موج‌ها در امان بماند و با حرکت امواج هر طرف نرود.

به عنوان یک وجیهه باید قدسیت ایمان به خدا و قدسیت اوامر و حدود الهی را محفوظ نگه داشت و در تربیت عملی افراد کوشا بود، تا در انجام فرائض دینی و ادای نماز سهل‌انگاری نشان ندهند، و همچنان باید، شهرها و جاده‌ها را تحت نظارت گرفت و هر آنچه را مغایر با عفت و حیا است از آن دور نگه داشت و باید جوانان را با دلسوزی و جدیت فهماند که فحشا، رذالت و معصیت، بی ادبی در برابر آفریدگار جهان است.

هر جامعه برای خود ارزش‌هایی دارد که باید به آن احترام بگذارد و خطوط قرمزی دارد که باید از آن تجاوز نکند، حتی در کشورهای ماتریالیستی، یک سلسله ارزش‌ها و ضوابطی وجود دارد که روابط و مناسبات خود را بر اساس آن تنظیم می‌کنند، عرب‌های دوره جاهلی هم همین‌طور بودند.

نظام زندگی ما مسلمانان بر اساس ایمان به خدای واحد استوار می‌باشد و لهذا ارزش‌ها و هنجارهای فردی و اجتماعی خود را از هدایات آن الله بزرگ مطابق آموزه‌های آن پیام‌آوران گرامی‌اش، بخصوص سرور آنان حضرت محمد - صلی الله و علیه و سلم - الهام می‌گیریم. بنا بر این ما هرگز به اشاعهٔ مادیگری و فحشا در جامعهٔ خویش رضایت نشان نمی‌دهیم. و هرگز حذف نماز و زکات و روزه را از فعالیت‌های روزمرهٔ خویش نمی‌پذیریم. و هیچگاه تعطیل احکام خدا را در قضا و شئون مختلف زندگی، قبول نمی‌کنیم. و هیچ وقت به سیاست تربیتی بی که دیانت مردم را سست و ایمان‌شان را در زندگی متزلزل سازد، توافق نشان نمی‌دهیم. (غزالی مصری ۱۳۹۲، ۱۴۲، ۱۴۴، ۱۴۵)

از الله متعال می‌خواهم که ما و جامعهٔ مظلوم و ستمدیدهٔ ما را از اخلاق واقعی اسلامی بهره‌مند گرداند تا باشد که جامعهٔ ما در صلح آرامش به سر برده و پله‌های ترقی را تحت نظام قانونمند اسلامی بپیماید، و این ترقی در صورتی ممکن است که در همه امور اخلاق اسلامی را معیار و ملاک قرار داده تا به پیشرفت دنیوی و اخروی نایل گردیم.

منابع:

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- قرضاوی، دکتر یوسف (۱۳۸۲)، قرآن منشور زندگی. ترجمه: عبدالعزیز سلیمی، تهران: انتشارات احسان، اول.
- ۳- عثمانی، مفتی محمد شفیع (۱۳۸۸)، تفسیر معارف القرآن. جلد سوم، ترجمه: مولانا محمد یوسف حسین پور، تربت جام: انتشارات شیخ الاسلام احمد جام، پنجم.
- ۴- غزالی، استاد محمد (۱۳۹۲)، اسلام را چگونه بشناسیم. ترجمه: سید احمد اشرفی، چاپ اول، کابل: انتشارات مستقبل، اول.
- ۵- طباره، عفیف عبدالفتاح (۱۳۸۸)، روح الدین الاسلامی. ترجمه: ابوبکر حسن زاده، سنندج انتشارات تائگه، دوم.
- ۶- عثمانی، مفتی محمد شفیع (۱۳۸۸)، تفسیر معارف القرآن. جلد ۱۴، ترجمه: مولانا محمد یوسف حسین پور، تربت جام: انتشارات شیخ الاسلام احمد جام، پنجم.

اهمیت زبان مادری (زبان اوزبیکي)

مقدمه

زبان مادری نخستین زبانی است که کودک با آن سخن گفتن را می آموزد، دانشمندان حوزه زبان شناسی آن را « زبان اول » می نامند. افغانستان کشور است با اقوام و زبان های گوناگون که متشکل از زبانهای دری، پشتو، اوزبیک، ترکمن، نورستانی، بلوچ، پشه یی و غیره که بحیث زبان مادری تکلم میکنند.

جنوا اسپیترومن، زبان شناس و متخصص در یک گفتگوی اختصاصی، ضمن شرح اهمیت آموزش و تحصیل به زبان مادری، از سیاست های زبانی که منجر به یکسان سازی زبانی می شوند، انتقاد می کند و می گوید: «اگر شما آموزش و ترویج یک زبان را قدغن و غیرقانونی کنید، در نهایت، آن زبان را حذف می کنید و با از بین بردن آن زبان، فرهنگ آن گروه زبانی را نیز نابود می کنید و در نهایت، خود آن مردم را حذف و از بین می برید. ممکن است که آنها بصورت فیزیکی از بین نروند اما آنها دیگر خودشان نیستند بلکه تبدیل به دیگری شده اند که به زبان و فرهنگ دیگری تعلق دارند. آنها دیگر موجودیت ندارند.

چرا باید به زبان مادری اهمیت داد؟ اساساً حقیقت تنوع زبانی چیست؟

تنوع زبانی امری طبیعی در زنده گی انسان است. مساله اصلی، به رسمیت شناختن، فهمیدن و البته ارج نهادن به این تنوع زبانی به عنوان یک نظم طبیعی در جهان است. در اینجا تاکید بر روی زبان مادری است. چون این زبان، نخستین زبانی است. که ما در

نخستین دوران زنده گی خود فرا می گیریم. این زبان، هویت ما را شکل می دهد و حامل فرهنگ ما به آینده است.

بسیاری از زبان شناسان بر آموزش زبان مادری و تحصیل به آن زبان را تاکید می کنند، چرا؟

این مساله که کودکان به زبان مادری خود آموزش ببینند، مساله بسیار مهمی است، به این دلیل که، این زبان، تنها زبانی است که کودکان به بهترین نحو، آن را متوجه می شوند. پیشینه تحقیقات در سراسر جهان این مساله را اثبات می کند که موثرترین راه برای آموزش مفاهیم و مهارت ها به کودکان، استفاده از زبان مادری آنها ست. این آموخته ها، در تمام عمر با او خواهند بود.

یک زبان هر قدر که گوینده زیاد داشته باشد به همان اندازه پیشرفت و ترقی میکند. برپایه آخرین معلومات سازمان ملل متحد که در سال ۲۰۰۵ م. به نشر رسیده، نفوس کره زمین در حدود ششم نیم میلیارد نفر است. این تعداد نظریه آهنگ رشد جمعیت کره زمین در حال حاضر بطور یقین باز هم افزایش یافته است.

در آغاز قرن بیستم ۲۹۷۹ زبان زنده وجود داشته است و در انتهای قرن از ۶۰۰ زبان بیشتر وجود ندارد! این روند اضمحلال درعین حال که طبیعی است اما موجب تأسف و تأثر اندیشمندان نیز می باشد، چرا که هر زبان حاصل گنجینه یی از فرهنگ و مدنیت است، روند اضمحلال و بالنده گی زبانها همچنان ادامه دارد. زبان های زنده، با بالنده گی روز افزون غنی تر شده و یاور انسانها در حل معضلات امروز و فردا خواهند بود و زبانهای ضعیف میدان را ترک خواهند کرد.

اما تلاش برای نابودی هر زبانی - هر چقدر هم که نا توان باشد - حرکتی غیر انسانی و مذموم است.

بنأ ضرورت میدانم که در باره زبان اوزبیکی معلومات مختصر برای شما عزیزان ارایه بدارم. در جهان ۲۴ زبان (شیوه) ترکی مانند، ترکی اوزبیکی، ترکی عثمانی، آذری، قزاقی، قرغیزی، تورکمنی، اویغوری، یاقوت، قاره چای، تاتار، بالقار، تووا، گاکاووز، زبان های ترکی آلتای و غیره وجود دارد. در این زبان ها (شیوه ها) در حدود ۲۷۰ میلیون نفر سخن می گویند، که بیشتر آنها در قاره آسیا زیست دارند.

از جمله نام زبان هایی که در فوق تذکر رفت بصورت خاص زبان اوزبیکی را که مورخین و دانشمندان در آثار خود در مورد آن نظریات مختلف را ارایه نموده اند، در این مقاله مورد بررسی قرار میدهیم.

به واژه اوزبیک برای بارنخست در اوغوزنامه برمیخوریم که اسم یکی از اولاد های اوغوزخان بوده است.

جای دیگر که از کلمه اوزبیک نام برده شده است و بیشتر از موارد اولی مهم به نظر میرسد . در ارتباط با شیانیان می باشد. واژه اوزبیک و اوزبیکان پس از بقدرت رسیدن این سلسله در ماوراءالنهر و ترکستان جنوبی « ترکستان افغان - ترکستان صغیر » زیاد رواج پیدا میکند از همین دوره به بعد در اسناد تاریخی این واژه بگونه بیانگر طوایف مغول راه میابد.

نوایی بزرگ در همین عصر در هرات بسر میبرد و شاهد نبرد های شهزاده گان تیموری بوده از واژه اوزبیک بگونه طایفه یی از طوایف قبایل مغول ترک زبان نام میبرد.

نوایی خویش را ترک میخواند و در آثارش بیشتر با آوردن لفظ تورک اولوسی، تورک ایلی یعنی مردم تورک و خلق تورک تأکید میکند و هیچگاه بنام اوزبیک اولوسی ویا اوزبیک ایلی یاد نمی کند.

ضهرالدین محمد بابر بانی امپراتوری بزرگ تورکان هند که اشتباه غربیان سلسله ویرا مغولان هند خوانده اند در سراسر بابرنامه خویش از شیانیان بنام اوزبیک و اوزبیکان نام میبرد و خویشان را تورک میخواند چنانچه بابر در یکی از اشعار خود چنین میگوید:

باترک ستیزه مکن ای میربیانه

چالاک و مردانه گی ترک عیان است

گرزود نیایی و نصیحت نکنی گوش

آنجا که عیان است چه حاجت به بیان است

بابر در این ابیات خویش را به میربیانه ترک معرفی میکند و از چالاک و مردانگی ترکان سخن میراند و هیچگاه خود را اوزبیک و مغول نمیخواند،

نام اوزبیک اصلاً از نام خان مغول حکومت آلتون اردو گرفته شده (۱۳۴۰-۱۳۱۳ میلادی) است ، اوزبیک خان اسلام میآورد. و اتباع خود را نیز مسلمان میکند نام اوزبیک ابتداءً به مردم قسمت شرقی ملت جوجی برای تشخیص و جدا کردن از ملت چغتای اطلاق میگردد، خصوصاً اتباع ابوالخیرخان (۱۱۶۶-۱۱۶۲ میلادی) اوزبیک نامیده میشدند.

ابوالخیرخان در سایبریا اعلان خانی کرد و نواسه اش محمد شیبک خان حکومت خود را به سمت جنوبی توسعه داد و حکومت اولاد تیمور را منقرص ساخت و ماوراءالنهر و خراسان را گرفت؛ شیبک خان بخارا را در سال ۱۵۰۰ م. و هرات را در سال ۱۵۰۷ م. فتح نمود و دولت نیرومند شیانیان (اوزبیکان) را تشکیل داد. بعداً در سال ۱۵۱۰ م. در ضمن جنگ با شاه اسماعیل صفوی در مرو کشته شده حریف محمد خان شیبانی در ماوراءالنهر ظهیرالدین محمد بابر آخرین فرمانروای تیموری بود. او با بیرون کردن بابر از ترکستان

زمام امور ترکستان زمین را بدست میگردو میگوید باوجود اینکه اوزبیکان ادبیات ترکی خراسانی را نمی پسندیدند؛ محمد خان شیبانی خود شخصاً علاقمند به آن بود و او باعث رواج این ادبیات درمیان اوزبیکان شد.

برخی از مؤرخان و مؤلفان اروپایی و همین گونه بعضی از تاریخ نویسان شرق که به استناد از گفته های مؤرخان غرب به تحقیق و پژوهش در حصه تاریخ ترکان پرداخته؛ اند لفظ اوزبیک را اصطلاح مربوط به اتنوگرافی (متعلق به نسب) پنداشته اند و روی این منظور ترکان ترکستان غربی را در آثار خویش قبیله یی قید کرده اند که گویا از قدیم زمانه ها به همین نام بلند آوازه و شناسا بوده اند و حتی تا سالهای نزدیک هم حکمرانان اوزبیک را که در فرغانه و بخارا و خیوه حکومت داشتند اشتباهاً از اهالی بومی و اصیل این مناطق نیز فکر میکردند و تا حال هم در مورد تشریح نام مکمل اهالی این سرزمین ها به بیان مفاهیم بی معنی و یاوه سرایی میپردازند که همه اینها عاری از حقیقت بوده و تراوشی است از گمان و پندارهای خطای آنان در این راستا...

اما حقیقت این است که لفظ اوزبیک نه فقط اصطلاح مربوط به اتنوگرافی و یا نام یکی از قبایل و یا طوایف ترک نمیشد بلکه نام ویا لقب باستانی و قدیمی اهالی ترکستان غربی نیز نبوده است. شناسایی اهالی ترکستان شرقی و غربی از زمانه های بسیار دور و قدیمترین ادوار تاریخی تا استیلای مغول صرف با نام ترک و نبود قوم و قبیله دیگر به این نام و اسم از متون کهن و دیرین تاریخی و ادبی ما روشن و هویدا میباشد و شک و شبهه یی رادرزمینه نمیابیم. تنها اهالی ترکان بخارا و سمرقند درتاریخ پیش از اسلام و پس از آن به نام سوغداق و سوغات (عربها صغد گفته اند) معروف شده اند و این نام هم اسم قبیله و یا طایفه نمیشد و نامیست که از سرزمین مسکونه ایشان برخاسته است دریای زرافشان که بخارا و سمرقند راسیراب میکند در گذشته های دور سوغات نام داشت و این مناطق هم به همین نام شناخته شده و بلند آوازه گردیده اند .

اوزبیک ها متشکل از اقوام تورک اند که در سده چهاردهم شخصی به نام اوزبیک خان در آلتون اوردو امارات داشت؛ بعد از اینکه اسلام را قبول کرده؛ دربین قبایل زیردست خود این دین (دین اسلام) را گسترش داد. درسایه اجتهاد او تورکان بسیار مسلمان گردیدند. در آن زمان تعداد زیادی از تورکان درمذهب شامانی بودند. تورکان برای این که از سایر تورک – مغول (که مشرف به دین اسلام نبودند) امتیاز یابند و یا کسانیکه مشرف به دین اسلام نگردیده اند برتری داشته باشند خود را(اوزبیک) نامیدند(یعنی تورکان مسلمان که در تحت اداره اوزبیک خان واقع اند) ولی این اسم با مرور زمان بخصوص پس از تسلط شیبانی ها به آسیای مرکزی از جمله افغانستان اسم خاص اوزبیک به جمع مردم تورک که

دراين ساحه بزرگ می زیستند ، اسم عمومی گردید . در اوایل اوزبیکان به اتحاد دو قبیله تورک نایمان و قبیچاق انتساب داشتند. در عصر سده پانزدهم این اوزبیکان با یکدیگر متحد شده؛ نیروی بزرگی را تشکیل دادند و سایر قبایل تورک را هم به سوی خود کشانیده و اقوام تورک که در دوطرف آمو دریا سکونت داشتند ، مختلط گردیده و قوم تورک جداگانه به نام (اوزبیک) را تشکیل دادند همه آنها به شیوه تورکی چغتای (تورکی خاقانی) که یکی از مکمل ترین زبان های دنیا به حساب می آید حرف می زنند .

لهجه تورکی چغتای (اوزبیکي) از سده پانزدهم در مراکز مختلف متداول شد. با آثار امیر نظام الدین علی شیر نوایی دانشمند بزرگ در سده پانزدهم به حد اعلای تکامل خویش در آن زمان رسید. در حال حاضر در حدود بیشتر از سیصد میلیون نفر هم به زبان تورکی غربی (استانبولی - آذربایجانی - تورکمنی) که تورکی قزاقی - قرغیزی و غیره نیز شامل ارقام بالا بوده، در جهان حرف می زنند از جمله در افغانستان که خود را اوزبیک می دانند از اتحاد بیشتر از هفتاد قبیله مختلف تورک متشکل یافته که از گذشته های دور (بنیان گذاران این خطه چون بلخ باستان به قرار تحریر الفنستون همه آسیایان، بلخ را کهنترین شهر یعنی ام البلاد یا مادر شهر ها می دانند در این خطه زنده گانی دارند اقوام و قبایل تورک اوزبیک شناخته شده در هریک از قریه ها، ولسوالی ها و شهرها به این نام ها وجود داشته از این قرار است

۱- ولایت بلخ: نوقایچی؛ بلخانی؛ قرابوین؛ بوری؛ قزاق؛ بودوق؛ لقی؛ دلمر؛ ریشکان؛ مغول؛ تیگر؛ قبیچاق؛ سریق، آل تیمور؛ قونغرأت؛ بالانی؛ ختای؛ جدوک؛ اون بای؛ قره تیری؛ اچه میلی؛ قوچی و غیره.

۲- ولایت بدخشان: برلاس؛ ایلمبایی؛ یفتل؛ بیش قور؛ قلموق؛ التی؛ جلو؛ مغول؛ قرغیز؛ تورگلی؛ چته؛ تیشگان؛ بیگ ها؛ اویغور؛ ارغون؛ آق بولاق؛ یاول؛ سرای؛ قیرمیشی؛ قزلوق و غیره .. ۳- ولایت تخار: بورکه؛ قارلوق؛ مغول؛ بیگ ها؛ لقی؛ چیچک؛ سری باش؛ توغل؛ یامچی؛ اسقلان؛ قونغرأت؛ قزلباش؛ سرای؛ سوجانی؛ ایماق؛ قوچین؛ مینجر؛ ینگى تاغن و غیره ..

۴- ولایت قندز: قبیچاق؛ قونغرأت؛ ختای؛ چوراق؛ قارلوق؛ بیک؛ دورمن؛ چیچکه؛ مجر و غیره ..

۵- ولایت سمنگان: قونغرأت؛ لقی؛ اویغور؛ بیک؛ اویماق؛ تاتار؛ چغتای؛ قبیچاق و غیره. ۶- ولایت بغلان: قونغرأت؛ دورمن؛ تاتار؛ مغول؛ لقی؛ قره غوزی؛ بلقچی؛ سقاب؛ چه چه ها؛ نایمان؛ بیک؛ بورکه؛ مردات؛ چاروق؛ ختای؛ چیچکه؛ قوچین؛ قره قونغرأت؛ قوچی؛ آق قونغرأت؛ آرات یامچی؛ تورقول قره چه؛ مینجر؛ سرای و غیره..... ۷- ولایت

جوزجان: بيک؛ قرایی؛ یوزبیکي؛ آرلات ؛ توغالی ؛ مغول؛ يتروغ؛ بیات ؛ قره قلیاق؛ قره قونغات؛ لقی ؛ قوقا؛ تورکمن آغین؛ اویغور؛ تاتار؛ کیکچی؛ بیش باله؛ قوچی؛ تیموری؛ کلر؛ منغت؛ سرای و غیره

همین طور درولایت سرپل و ولایت فاریاب موجودیت قبيله ها موجودت است . توضیحات بالا می رساند که کلمه اوزبیک یا ملت اوزبیک چگونه به وجود آمده است . تورکها از اقوام التصاقی زبانان تورک تبار چون سومری ها؛ ایلامی ها؛ کاسیان ؛ مانناها؛ سکاها؛ مساکیت ها؛ هون ها؛ اشکانیان و غیره به وجود آمده است . همین طور بعد از اسلام می توان از غزنویان ؛ سلجوقیان؛ خوارزم شاهیان؛ غوریان؛ تیموریان و غیره همه اقوام تورک اند که اسم گذاری و تشکیل آنها از نام اشخاص و منطقه نماینده گی می نماید ملت اوزبیک از جمله اقوام مطرح کشور عزیزما می باشد که در هر مقطع زمانی تاثیرگذار در تعیین سرنوشت این خطه باستانی بوده است . که اکثریت این مردم به کشاورزی و دامداری اشتغال دارند و امور تجاری و پیشه وری در کشور فعالیت داشته اند .

منابع:

شارق، بهرالدین.(۱۳۹۵) ، تاریخ مختصر تورکستان جنوبی، چاپ دوم.

محمودوف، قزاقبای، مترجم: روئین، عبدالله.(۱۳۹۵) خورشیدی.

نامق، برهان الدین.(۱۳۹۵) خورشیدی، تاریخ ترکان افغانستان.

یارقین، محمد حلیم، یارقین دکتورشفیه(۱۳۸۵) خورشیدی، زبان، خط و فرهنگ نویسی تورکی (

اوزبیکي) .